2024-2
LXII. évfolyam

1700 Ft
9 771587 023027 24002

Életünk

irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat

SZERZŐINK:

Alexa Károly (1945), Egyházashetye-Budapest ■ Baranyai László (1943), Bodmér ■ Debreczeny György (1958), Budapest ■ Fábián László (1940), Zsennye-Budapest ■ Hauber Károly (1958), Pápa ■ Magyar Dániel (1978), Szombathely ■ Papp Sándor (1936), Veszprém ■ Péntek Imre (1942), Zalaegerszeg ■ Radnai István (1939), Budapest ■ Schön Károly (1991), Budapest ■ Száraz Miklós György (1958), Budapest ■ Szauer Ágoston (1963), Szombathely ■ Szemes Péter (1979), Kaposvár ■ Torjay Valter (1964), Szombathely ■ Tóth Csaba (1959), Szombathely ■ Varga Klára (1963), Nagymaros

Jelen lapszámunkat Torjay Valter munkáival illusztráltuk

TARTALOM

FÁBIÁN LÁSZLÓ ■ Advent (naplóvers) / 1

VARGA KLÁRA ■ Spin-off (novella) / 26

MAGYAR DÁNIEL ■ versei és kisprózái / 31

SCHÖN KÁROLY ■ versei / 39

BARANYAI LÁSZLÓ ■ Idejössz, kapsz egy pofont! Apám és én (A regény II., befejező része) / 42

TÓTH CSABA ■ „A fakoronák áttört voltáról" (esszé) / 90

PÉNTEK IMRE ■ versei / 105

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY ■ kisprózái / 107

ALEXA KÁROLY ■ „A piacere" (fejezet egy esszéregényből) / 115

SZAUER ÁGOSTON ■ versei / 140

PAPP SÁNDOR ■ Térben közel... (Fenyvesi Ottó könyvéről) / 142

HAUBER KÁROLY ■ A stílustól a világképhez (Czetter Ibolya könyvéről) / 150

SZEMES PÉTER ■ Bence Lajos és Nagy Gábor verseskönyveiről / 154

DEBRECZENY GYÖRGY ■ versei / 163

RADNAI ISTVÁN ■ versei / 167

A FOLYÓIRAT KIADÁSÁT TÁMOGATÓ ÉS KEZELŐ SZERV:
MAGYAR KULTÚRÁÉRT ALAPÍTVÁNY

Petőfi Kulturális Ügynökség

ÉLETÜNK

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat • LXII. évfolyam

Kiadja: Berzsenyi Dániel Könyvtár – Szombathely MJV Önkormányzata • Felelős kiadó: Dr. Baráthné Molnár Mónika, tel.: 94/513-530, mobil: +36-30/953-2300 • Főszerkesztő: Alexa Károly, e-mail: karoly.alexa@gmail.com, tel.: 06-30/583-0302 • Előfizetésben terjeszti: BDK 9700 Szombathely, Dr. Antall József tér 1., Tel.: 94/513-537; elofizetes@bdmk.hu • Előfizetési díj egy évre: 6800 Ft, egyes számok ára: 1700 Ft. Megjelenik negyedévente, 460 példányban. • Nyomdai előkészítés, nyomtatás: Papírmanufaktúra Kft. • ISSN–0133–4751

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Advent

Dan apa kiba ahan
berbuat pada malam hari?

VALAMI HÜLYE KITELEFONÁLJA AZ EMBERT AZ ÁGYBÓL

odarendeli negyed tizenegyre
hogy megnézze a hajópadlóját
mert eladja
mert olcsón adja
hát összekapod magad sebesen (vasárnap van)
félelem a kocsitól
amely majd nem indul be ebben a rohadt hidegben
aztán jár a motor markolászod a jeget a szélvédőről
körülményeskedve késlekedve jön a feleség
ahogy az asszonyok szoktak
indulás (*na milyen jók már az utak*)
azért nem érdemes tépni
töprengés: melyik is a Fodor utca
az a kurva taxis kivágott hátul mintha...
irány a hegynek
tudni véled: a helyi járatoknak megtisztítják az utakat
szitkozódsz mégis megvan a Fodor utca
megvan a hajópadló
megvan az üzlet
megvan a pénz
(később a faszi fölhív: elszámolta magát)
vissza a városba megkeresni a kiállítótermet
– a franc egye meg mindig itt jársz –
de ott nincs az Ézsiás Pista
biztos a Csíkynél van
vagy isznak együtt valami borozóban
vagy szájukat tépik hogy a művészet
meg a művészetük
akkor tűz haza kibaszott éhes vagy
Rómain találkozol egy hótolóval amit egy széltoló vezet
öregem egy kilót ha végigmegy a Szamos utcán
feleség: eljön?
naná ezek egy kilóért az anyjukat megbasszák
mész elöl mintha motoros rendőr lennél

egy államfő fogadómenetében
és vezeted a széltoló hótolóját
mert bejött az utcádba
ígéri máskor megint
ha újabb hó lesz
feleség szidja a macskát az ebédlőben:
uborkát lopott az üvegből
(a macska a feleséget: nem hagyott elöl húst)
közös szalonnázás
főzésmosástakarítás közben loppal olvasgatsz
mit hazudozik Vas Zoltán a haverjairól
(*Rákosi pajtás népünk ma erős vár*
Gerő a hídverő
Farkas Mihály rézágyúja)
aztán kaja
szeletek a gyerek születésnapi tortájából
a macska kap némi elégtételt meg húst
levezetésül kevéske hólapátolás
(kölcsönlapáttal)
altatónak ismét Vas
közben: telefon csöng
feleség mászkál
rigó pittyeg
macska nyávog
a Szabad Európa hírei (de az élő egyház nem)
megkeresed a Magyarországot (élő fegyház)
előbb külföldi lapszemle
aztán saját cikkek
aztán két szelet zsíroskenyér meg tej
meg telefon
meg Bratka Laci versei (holnap dumálsz vele)
meg pár szó a nagyobbik fiúval
meg Kroetz
kísérlet fürdésre de a feleség elmosta-fürödte a meleget
várakozás
aztán fürdés mégis – forró víz élvezete nélkül
foglalkozás egy rég levált körömmel
vágyakozásból leszállt gondolatok árnyéka
a kinti havon

*

REGGEL AZ ELROHADT GYEREK ÉBREDÉSE

bevágott utcaajtóra
kimért borotválkozás
arcszesz
a reggeli kényelmes
és jobbára a vasárnapi pecsenye zsírja
(koleszterin túltengés a táplálkozásban)
indulás a kocsihoz
gyanú hogy a hideg kinyiffantotta
persze nem indul
kiszerelni az akkumulátort
a szervizben elcsórták a 13-as kulcsot
kölcsönkérni a töltőt rátenni a hálózatra
aztán gyalog busszal földalattival
megvenni az *El Lissitzky*-könyvet
bent várnak
mentegetődzés
a tévé-bemondónő bőrnadrágban koros úr szórakoztatja
de nyomban lecsap rád
nyomban lecsapsz rá
és nyomban lecsapnának a sűrű ajtónyitogatók
két halom újság seregnyi szójáték közül
érkezik Bratka
zavaros verseiben Sztavrogin Marmeladov bolyong
jön Oravecz is
éppen csak leitatta szájáról a disznóvért
mind-mind hogy szétcibáljanak
(szegény Gcangszmjon
pedig *bkargjudpa* volt
és Milarépának hódolt
egy életen át)
és lelépsz a Volgával a francba
kikötsz a kisfiúnál
fölöltözteted
vissza a Volgával a Nagykörútra
villamos tömeg lassúság
a kolesban Ézsiás kiállítása
mondod a megnyitót

a kisgyerek eszik
bort vedelsz (fogan az iszonyú főfájás)
az utcán Csíkyvel találkozol (részeg mint az ökör)
a vasboltban 13-as kulcs nincsen
buszozás
Újpalota
sakk a kisfiúval
anyád vacsorát ad
buszozás ismét – haza
a hideg – vásott utcagyerek – neked esik
csontodba görcs áll a jeges úton – alattomos kutya marása
otthon: a nagyfiú és Győri Laci
beszélgetés művészetről: Liszickijről
posztmodern építészetről
feleség érkezik
késő́re jár
ágyba kerülsz
magna autem ex parte atque
vehementer consuetudo satiandae
insatiabilis concupiscentiae
me captum excruciabat
illum autem admiratic capiendum trahebat

*

kelted Győrit
megy hogy bárcát kapjon
a művészet gyakorlásához
rádiót hallgatsz: Sagan kisasszony plagizált
John Lennont lelőtték
(Lennon élt Lennon él Lennon élni fog)
ki a legdivatosabb (II. Hasszán)
nyaraljunk Afrikában
rád várnak a hírek is: hogy történjék veled valami
hogy közibük terülj
hogy megeméssszenek
lexikont olvasol mint a hülyegyerek
könyveket rendezel mint a precízember
reggelire ismét koleszterin
meg édesség
vita a macskával mert az folyton visszanyávog
telefon csöng

írj Bacsó új filmjéről
(lelkének nyüstölője vagy)
telefon hogy beszélj a rádióban
(olykor bevered a csavart kalapáccsal –
ahogy szegény Pound tette)
telefonérdeklődés: megvagy-e még
elballagsz a postára föladni 720 forint törlesztést
vásárolsz kenyeretpezsgőtkonyakotbortborsótkefírt –
hagymátpetrezselymettejet
otthon üdvözlőlapot írsz Bergamóba
Brignanóba olaszul
Párizsba magyarul
Washingtonba angolul
Raumába finnül
alkalmazkodván kicsit az élet rendjéhez
rendet csinálsz íróasztalodon
a fürdőszobában bélyegeket áztatsz
rápillantasz az akkumulátorra bugyog-e
a fölösleges holmit
(újságok folyóiratok katalógusok műsorfüzetek)
kihordod a kisházba
Győri telefonál: rendben a bárca
Húst vagdalsz a macskának
a teraszon nekiadod
megdarálod a bélszínt (többször) tatárbifszteknek
ein Fürst der Tataren hidess Ugetai
er lebte in kostbaren zelten –
Ludmillas herde wird von zwei treuen Hunden bewacht
sie heissen Hektor und Minka
tatárok a LIV. Cantóból
zöldborsófőzeléket főzöl
feleség érkezik
közös étkezés (főzelékhússüteménygyümölcs)
varrná föl sapkád gombját
csak kék cérna van
alig bírod cérnával
levélírás a kiállítóknak küldjék
telefonkísérletek Fazekasnak Mischnek – sikertelenül
kikapcsolod az akkutöltőt
nagyfiú érkezik nyelvtant kérdez
akkor már egyedül vagy
akkor végig nyálazod a borítékokat

akkor megágyazol
és megtérsz lexikonodhoz

*

MÉG ÁGYBAN A HÍREKET

(nagyfiú elköszön)
reggelikészítés a konyhában (feleségnek szintén)
az milyen tea darjeeling?
nem ez ceylon
és egyre szól a rádió
és búcsúztatja John Lennont
all you need is love
és küldi a mennyországba ahová vágyott
yeah yeah yeah
és ismerteti Andrzej Wajda betiltott filmjét
akkor kérsz kölcsön egy villáskulcsot
kiviszed az akkut a kocsihoz
beemeled
kicsit tartasz tőle ám készségesen indul
elviszed a feleséget az orvoshoz
de mert megszegted a régi egyiptomi szabályt
(ne vigy asszonyt az SZTK-ba)
hát bűnhődsz és várakozol
közben elugrasz 12-13-as villáskulcsot venni
79 forint 10 fillér (egy ilyen szarért)
elviszed a feleséget a gyárba
I want to hold your hand
mégy a városba
a játékbolt raktárában megkeresed Körmendi urat
levágod egy Legóval
(jattot nem fogad el)
elviszed anyádhoz
Újpalota
kisfiú náthás köhög
vissza a városba
veszel egy lombfűrész-készletet
néhány matchboxot
Galczynski gyerekverseit Irzykowskit
na kolysce kogut zloty
Irzykowskiról otthon kiderül már megvan
(viheted vissza)

weselmy sie radujmy sie
veszel karácsonyi csomagolópapírt
Forgách úr antikváriumában Kungfutsét
Pajzs Eelemért
Szabó Dezsőt
a benzinkútnál három liter motorolajat
az ABC-ben mustárt
otthon az olajat
a nagyfiú segítségével
betöltöd
nézed a nívópálcát
a feleséggel elkészíted a tatárbifszteket
(a hagymától még este is bűzlik a kezed)
kenyeret pirítasz
esztek
kidobod a macskát mert fölugrál
könyveid rendezed a polcon (feleség nézi)
beszámolsz neki Bartl kiállításáról
miként léptél le a rendőrtől
telefonálni próbálsz gratulálni Bartlnak
diapozitívokat válogatsz holnapi előadásaidhoz
keretezned is kell: Rodcsenkót
Popovát
Malevicset
Matyusint
és lengyel szecessziósokat
Odilon Redonról olvasol és Mallarméról
Czeslaw Miloszról a rádiót hallgatod
átvette a Nobel-díjat
részt vett Stockholmban a banketton
Litvániára gondolt
dailininko ranka protas
ir sirdis vieningi
a lengyel nyelv adósa
bóg mi odmówil tej anielskiej miary
bez której ludziom nie zda sie poeta
és te sem rovod le szellemi adósságaidat
a kurva életben
pedig megjött az antológia
benne írásod
benne fiatalok írásai
és negyvenévesen fiatal vagy (mondják)
a Hazugságok Könyve

*

MINDAZ AMI VOLT: NINCS MÁR

mindaz ami lesz nincs még
Musset-tól génjeidben a század betegsége
ahogy ez a 170 éves gyermek mondaná
aki valóban *elrohadt*
keresed mi van egyáltalán
koslatsz utána
(*I want to hold your hand*)
reggel a főiskolára
                hallgatóid közé
(játszani a Mestert)
csak előbb elmosogatsz
a suli előtt percekig csúszkálsz hóban latyakban
a gyerekek még sehol
Segesdi Gyuri bundában usánkában
megfőzi a kávét
órán vagy: Ciurilonist
 Odilon Redont
 Wyspianskit magyarázod
magadat magyarázod
riszál a rossz kurva
a szerkesztőségbe rohansz
        nyomdába küldöd Bulgakov tárcáját és
        Fazekas bevezetőjében megmagyarázod hogy
        Vlagyikavkaz ma Ordzsonikidze
        (mondogatod: föl kéne hívnod Karginovot –
        gyereket szoptat –
                anyád helyett apád vagyok –
        Filonovról Tatlinról ábrándozik
        a girhes Bakunyin)
vissza a főiskolára
a gyerekek nem jönnek
                készülnek az edstred
pezsgőt iszol Zsókával Segesdivel Litkeivel
kávézol (ez már a második)
óra a harmadéveseknek (inkább duma)
be az autóba
rohanás a Fészekbe
dugó a mellékutcában

kerülsz
parkolás
a Fészekpresszóban vársz egy szendvicsre
a miniszterhelyettes vár egy kávéra
jó alkalom és megkérnélek...
hát csináld öregem
hivatalosan direktívákról beszél
bosszúság
cinizmus a lélek takarója
kiállításon a fiatalok velencei anyaga
löttyedt utánérzések – Estes
Kooning
Paolozzi stb. modorában
előérzés egy sem
pillanatra ismét Musset-val találkozol
a szomszéd antikváriumban
Confession d'un enfant du siecle
rádöbbensz egy szó sem igaz abból hogy
...j'en sais d'immortels (mármint *les chauts*)
qui sout de purs sanglots
mert a zokogás sosem halhatatlan
(ha az volna szart sem érne)
és mert a halálnak életszaga van
(mondtad délelőtt Fénernek
egy fényképalbum lapozása közben)
tehát továbbállsz
még mindig a keresés jegyében
yeah yeah yeah
akkor vissza a főiskolára
akkor sietve fél pohár vörösbor
akkor tréfa a diákokkal
akkor a Mikulás-esten
akkor örömmel gunyoros ajándékaikat
akkor tánc semmi robogás haza
akkor egyedül és olvasol
akkor a nagyfiú sakkozásból
akkor Lux telefonja hogy
szombaton esküvő
akkor Sándor Iván telefonja hogy
a lap
akkor feleség
akkor Blaskó Peti telefonja

akkor fekszel török népdalokat hallgatsz lemezről
akkor szeretkezel feleségeddel
akkor megeszel egy almát
all you need is love
akkor újból olvasni kezdesz és
                várakozol
zörög a macska
hajnal
rendbe teszed magad
kocsira a feleséget nagyfiút
hogy elvidd őket: gyárba – feleséget
        gimnáziumba – nagyfiút
te pedig a rádióba
korán
(egyáltalán: mindenhová korán)
sétálsz a reggelben amelyben sárgás korona övezi a házakat
            amelyben toronydaruk függnek a felhőkről
            amelyben tarka kirakatok kínálják magukat
öltözékeket képzelsz családodra
ékszereket
magad lennél fagyöngy
                – akár Szindbád –
                egy koros apáca olvasójában
beballagsz a rádióba
kerülgeted az ereszcsurgókat a járdán
olvad
a rádióportán vadidegen
aztán várod a riportert
        a technikust
beültök a 11-esbe
nyomod a sódert az utánérző fiatalokat cseszegetve
eufóriázol Bartl kapcsán
kis idő a szerkesztőségre
telefonok: Segesdiéknek hogy este
Antal úrnak hogy mi a franc van
filmklub
        Bódy Psychéje
csalódás a laposságok mezején
unod a „tanulságos” hülyéskedést az idővel
almúlik minden el ez is
Bacsó következik sületlenség
            unalom

onnét a Sas hegyre
elhozni a hajópadlót
szálkamentes fölrakodás
szálkamentes lerakodás (Segesdivel)
eszmecsere letargiáról vidámabb életről
vidámabb letargiáról
belerágod magad egy alamuszi interjúba
két almába
Gyuri lelkébe
telefon a feleségnek
Paizsnak (elmesél két idétlen viccet)
vágta haza – éhes vagy
a feleség egyedül
megy az idő
sietve szalonnázol (megint csak koleszterin)
ki- és beengeded a macskát
ágyazol
sleep now o sleep now
o you unquit heart...
...'sleep no more
feleség alvás felé
te a türelem vége felé
mert megy az idő
a fáradt gólya
Hlebnyikov
lógott féllábra egy sarokban
fekete köpönyeg alól

*

A ZŰRZAVAR A MEGÚJULÁS FORRÁSA

szívedben az elnyújtott ébredés ábrándjával
gőzfürdő-vággyal
borotválkozol fürdesz
öltözködéskor Pink Floyd (lemezről)
matatsz valamit a kocsin
kézmosásnál vita a feleséggel
I want to hold your hand
dühödten a közértbe
a kiszolgáló ügyetlenül szeli a fölvágottat
a pénztárosnő sajnálja hogy nincs apród
otthon feleség már kiöltözve

reggeli
tej
enni adsz a macskának
aztán te is öltönyben
Segesdiék várnak
te a tévé elé amit sose nézel
Tom Sawyer és Huckleberry Finn
méregerős kávé
a „lányok” szépítkeznek
indulás
a Körúton forgalmi dugó
Gyuri káromkodik
könyvesboltban gúnnyal telt ajándékot
irány Erzsébet
a Soroksári úton forgalom alig
oldódik a stressz
a tanácsház előtt fehér Alfasud
föl az első emeletre
ott éppen vége egy aktusnak
Luxék a mellékszobában
levetkőztök
be a díszterembe
zenére Tóniék
(Misch az egyik tanú)
yeah yeah yeah
a hangszóróból vers folyik
asszony kötözi egymáshoz Tóniékat
gratulációk
örömszülők szomorúsága
Kéry Ádámmal eszmecsere pálinkáról
Édeskével megbeszélni egy kiállítást
Budahelyivel „ „ „
idétlen tósztot mondasz
(nem vagyok a szavak embere – mentegetőzne Kormos)
Lux szülőháza
Im verzerten Spiegel der Kunst
erscheint die Wirklichkeit unverrzert
bor és pálinka
néhány régebbi pop-grafika
aztán megint Segesdiéknél
(el az ABC-be)
újabb bor

Waterloo a tévében
ültödben elalszol
feleség hazavisz
sietve ágyba
kevéske Kungfuce
feleség Kassákot
éjnek éjjelén fölébredsz
            forgolódsz
            mászkálsz
            keresed a macskát
            szádat öblíted
            orrod fújod
mígnem az álom
                nem bírván a molestanciát
                más tájakra költözik
sleep no more

*

KELÉSKOR GYÖNGESÉG

            apró remegések a gyomorban
bizonytalan térérzékelés
fogmosás után még visszafekszel
csak mert a feleség noszogat
öltözöl föl mégis
konyhában gombát tisztítasz és fölszeled
serpenyőben lefödöd
indulás Újpalotára
a kisfiúhoz
örül
rajzait mutogatja
(az oroszlán gyönyörű)
játszadozások
ölelkezések
receptolvasás
ebéd a kockás abroszon
lebonyolítható lenne a sakkhúzás
amely kikényszeríti a megváltás ígéretét
amely menekvéssel kecsegtet
érzed enyhül a nyomasztás
lábad még gyönge
fekvés

szundikálás a kávé ellenére
csupán mélysége hiányzik
az önfeledt nyál-csurgás a szájszögletből
a szempillák súlya
Congkapa
lótuszülésben lótusztrónon
zöld glóriával híressárga sapkája
a *degeluppa*
mögött
mindenütt virágok
indulni kell
a nagyfiú is
számítógépével (karácsonyi)
otthon elkészíteni a gombát
a Volvo fékez
vacsoraféle
tea
öltözés színházhoz
együtt Angyalföldre
színházba (Boci is)
tömeg
a bejutás bizonytalansága
Andi Csiszárban bízik
egész tömeg bízik Csiszárban
benn
áhítatotok Blaskó Petinek szól
obszcén kifejezések röpködnek
vihogások
Bori Martinija Péternek
belétek szorultak a darab viharai
svéd darabhoz Volvo illek
otthon (hideg)vacsora Segesdiékkel
a Tihanyi merlot tele otellóval
anekdoták Áprilyról Gyarmathyról
pletykák szintén
amik majd később válnak anekdotává
de mégsem olcsó nevetések
de mégsem a megváltás ígérete
a higgadtság ábrándja
a nyelvi gorombaságok kerüléséé
de már körvonaltalan
zúdul rád az éjszaka –
a vágyakozásból elszállt gondolatoké

*

VÉGÜL IS KORÁBBAN

mint tegnap számítottad
útnak eredsz a hivatalba
újfent elodázod hogy a kocsit...
és irtózva a forgalmi dugótól
szokatlan útvonalon közelítesz
veszel a péknél három búrkiflit
az utcán rágni kezded
odafönn az előző napra gondolsz
amikor régi barátod
Százhalombattáról
betért hozzád
lementetek a Hungáriába egy konyakra
egy sörre
(te vissza a szerkesztőségbe majd megint le)
aztán kivitted Csillaghegyre hogy ...
talán hogy megtaláld az egykori – mit is?
és rágondolva innét folytatod a munkát
olvasod az idétlen szilveszteri humort
amely kíméletes a rekeszizmodhoz
leadod írásod a Bódy-filmről
előkészítesz egy Huszárik-interjút
(tegnap telefonált)
kemény leszek – ígérte s te tudod...
telefon Bartlnak indulnál
akadozol a Körút lassú forgalmában
a Körtér előtt leállsz
gyalog az ötödikre
térizsony a függőfolyosón
(a gyerekkor idült riadalma)
föl a műterembe
kép alig még nem hozta vissza
megnézed ami van
egyezkedsz
örülsz
csodálkozol
feleségnek telefon: indulsz
késel
mégis te vársz a gyár előtt
otthon csak berakod Győri nagy szobrát

Segesdiéknél újabbat
a Fészekben Édeske Győri Vadász Takács
és kiderül: tanuljunk könnyen gyorsan kiállítani
rendezed: Heritesz
Budahelyi
Huber
Pantl
Albert Zsuzsa
Friedrich
régi ismerősök
barátok Bak
Nádler
Luxék
Misch
Édeske műsort ad
későn haza
Győri Takács hogy nálad aludjon
teák és elméletek közé ékelődsz
álomig

*

¾5: ÉBREDÉS

tisztálkodás
ébreszted Győrit Takácsot
telefon Segesdinek
a legényeket kiteszed a Nyugatinál
rohanás Segesdihez
pakolás kávé
indulás a hajnalba amiből még minden lehet
Ceglédnél köd lesz
Mezőtúr előtt újabb kávézás
(termoszból az útfélen)
lassan Gyula
(félelem a köd sűrűsödésétől)
váratlan utcai találkozás Orojánnal
(kerestétek jön biciklin)
pakolás a múzeumban
Orojánéknál pálinka kávé
húsboltban sorállás ínyencségek reményében
visszaút
Veszely csárdában kései ebéd

és köd
köd
köd
ködrétegek födik egymást
jelen a múltat, múlt a jövőt
ha egyik fölfeslik köd libeg elő
szemből kocsik törnek rád a ködből
ködpálya
beszélgetések: régi életről
            családról
            (Kántor Péter akkor átjött Amerikából)
            hajdani szerelmekről
            és ködről
            meg a köddel – durvábban
és benned a vágy: egyszer filmet a ködben
                egy tájról – embereket nyel
                embereket köp ki
                amely inkább sejlik mint van
(*gyűlölöm a vadvirágos rétet*)
beszélgetés Gách Karády-interjújáról
Zsennye felől *tudom hogy vársz* recseg
            Rezső ócska lemezjátszójáról
            (tekerős)
Budapest
Segesdiék
Luxék
töltöttkáposzta
(feleség oda hozta)
lerakodtok
fényképeztek
késő́re jár
a kisfiút vissza Újpalotára
feleséggel haza
kutatod a rádió híreit
reggeli nélkül
kiadósan teázva
már a főiskola
sorra elkéredzkedő hallgatók
szemlére készülnek
erős kávé szívdobogás
röpke percek a szerkesztőségben
                (vita)

újfent az iskolában növendékek között
hirtelen ötlet: presszóban egy egész évfolyammal
(panaszfal lettél)
megint a többiek
sietős vásárlás egy áruházban
erősödő hóesés
(fehér Karácsony lesz – mondja majd a nagyfiú)
feleséggel együtt haza
vacsora
váratlan rosszullét
hidegrázás
lefekszel
olvasni próbálsz
alszol
fölébredsz
korán megágyazol
Tilless telefonja
Kapusi szintén
olvasás
feleség eltévedése az időben
et ingravescentibus febribus
iam ibam et periban
korty konyak
álomtalanság
sleep now o sleep now

*

MEGNYÚJTOTT ÉJSZAKÁD

dühödt álmaid
borzongásaid
után
tartva a szív tiltakozásától
(kihagyott gőzfürdő)
teljes reggeli toalett – borotválkozással
autózás befelé – feleséggel
korai érkezés a szerkesztőségbe
aprómunkák
levelek
csalódott szédelgés egy hiány körül
látogatás az orvosnál

diagnózis
rendelt terápia
Miskolc felé Bácskaival
Bullával
Ablonczyval
feleséggel
bizony hosszú autóút (viszonylag könnyű) dumák
bizony Miskolcon bisztróban kapkodás étkezésféle
bizony színházban kapkodás a jegyek miatt
bizony találkozások
bizony a kilencedik sor közepe
Csárdáskirálynő
röhögés
a giccs selyemfészkei
irigység
tenyered fáradhatatlan
(szünetben Bullával Ablonczyval egy üveg bor)
kilencedik sor közepe
tenyered fáradhatatlan
szemed virágzó képzelgései
szíved érintetlen remegései
melléklépcsőn a büfébe
gratulációk: Jancsónak
Hernádinak őszintén
asztalnál a hátsó traktusban: Blaskóék
Matus Gyuri
Körtvélyessy Zsolt
Fehér Pufi stb.
palackok
poharak
koccintások
történetek
Jancsónak átadod Mészáros Misi levelét
Csiszárnak diaképeket
palackok
poharak
koccintások
történetek
koccintások
koccintások
egy kínálkozó pillanatban ismét Bácskai Volgájában
ébredés csak akkor

amikor az 55-ös villamos
                jön szemben a fölüljárón

*

MÉG KILENC SEM

még öt órát sem
erős fejfájás
kísérlet a száj megtisztítására
                a bor emlékétől
enyhe remegés a lábban
gyors reggeli
kicsit vissza az ágyba a feleséggel
kocsid valahol a városban
gyerünk érte
megint beverted a csavart kalapáccsal
apró vásárlások a Corvinban
(nincs karácsony Corvin nélkül)
rétesek fanta kávé egy bisztróban
sikertelen nadrágpróba
Újpalota: kisfiú lelkendezése
 nagyfiú szolid öröme
 gyümölcsleves dödölle céklasaláta
Csillaghegy
(ezúttal esőben ázva)
és vége is a rövid napnak – Gershwinnel

*

KIGYULLADHATNA A NEGYEDIK GYERTYA

        a koszorún
de mert rohansz az áruházba
ilyesmivel alig törődsz
fölvágod a hagymát
 a májat
hogy csak föl kelljen tenni
az áruház reménytelen
nemlétező áruk után kajtató szerencsétlenek
sorállások téveszmékért
tülekedés tevékenység helyett
izzadsz
kényszeríted magad hogy csöndben elhagyhasd

a vesztett csatáknak ezt az újabb helyét
a vacak kis ábrándot ami pillanatig is lefoglalt
még a kocsiban is öl a méreg
otthon tejfölös máj
a sajtos galuska
a leves készül
ebéd hármasban (a nagyfiú nélkül)
készíted a gyümölcssalátát
feleség a levelestésztát
olvasol valami Kavabatát
de elalszol
Oraveczék érkeznek
versenyt szűkölnek a kint hagyott kutyájukkal
a feleség csakúgy
benned szűkölnek a délelőtt idegességei
szabadságképzelgések
szerelemkapzsiságok
a megértés fogyó holdja
vétlen süteményrecept
Oraveczék szedelőzködnek
állsz a hideg kertajtóban
vacsora
megint alig evett a kisfiú
olvasol
meghallgatod a rádió álhíreit
ágyadat (kissé magadat) megveted
olvasol újra
Norman Mailer *The Executioner's Song*
ez a beteg irodalom
Dosztojevszkijt illuzionál
borzongat semmi több
akár az éjszaka
amelynek ismét elébe nézel
amelyhez inkább Jaghise Csarenccal közelítesz:
jeges hegycsúcsok kék hegyi tavak
az ég – a rokonlélek álma
gyermekszememmel megtaláltalak
magányos én s te aki várna

hallgattam amint tótajték csobog
elbámultam a messzeségbe
fojthatatlan föltámadt csillagok

évszázadok keserűsége

engem valaki fönnhangon hivott
alkonyatkor a hegycsúcsokra
de már a völgy sötétlőn hallgatott
ENGEM IS CSILLAGBÚBA VONVA

*

ÉS MIT FOGUNK CSINÁLNI ESTE?

ez a nap a kisfiúé
bár elintézendőid vannak
együtt mentek
honorárium után a kiadóba
rádióba
mindenütt bűvöl már az ünnepi jókívánság
a pénz ahogy jön
megy is
(a reggel a vásárcsarnokban kezdődött)
a hivatal kissé feledteti
ezért
azért – mind indokok
elsuhan előtted valami téveszme
a valóság visszacsap feszes reflexíj
az időóceán mélyéről
vidámodó csillagok libegnek feléd
érzékeny műholdak vigyáznak
Reisenbüchler Sanyi filmjében
(vetítőben a nagyfiúval)
valami cikk miatt nézed – ki tudja hányadszor
kocsival haza
(nagyfiú kiszáll a Kalefon)
otthon senki
egyedül cipeled be a vásárolt holmit
estebéd (a szó szigorúbb értelmében)
mosogatás
előkészületek főzéshez
lemez-zenék a magyar középkorból
akkor érkezik a feleség
akkor készíteni kezditek a *szent* töltöttkáposztát
akkor befut Zágon Berci
főzés tovább

akkor hajmosás
könnyű sakkföladvány a nagyfiúval
és akkor (lefeküdtek) csomagolni kezded
                a meglepetés ajándékait
                az ajándék meglepetéseit
egységcsomagokba

*

A LABORATÓRIUM
bűvöletében
megfeledkeztek (-tél)
a virágokról
talán arról ami kertedben kinyílt
a rózsa a telet csúfolta
bizony fa is kell
(nem könnyű)
végül a piacon valamit csak-csak
szaladsz tovább
nehogy lekéss sörről
                pezsgőről
                tejfölről
kalácsról
egyéb készülő hiánycikkről
az áruház parkolójában véletlenül találkozol Segesdivel
(hasonló sors)
otthon: főzés a fiúknak
 meg gesztenyepüré
salátaformációk az eljövendőkre (a születésre)
hússütés
Féner telefonon összeköt az Újesztendővel
Gianni kártyája
        a szokásos *Buon Natale*
Bartl hívása influenzát panaszol
(a szokásos járvány)
szokásos rohanásod a gyárhoz – feleség elé
                mert cipelnie kell
                mert sietnie kell
                mert darált mák darált dió várja
                mert tortalap várja
macska a leeső falatokat várja

tormareszeléskor őszinte könnyekben törsz ki L
elsírod a Huasztuanift kemény sirámait E
biligsiz ögsüz boltuqrumuz /ü/lün V
qam/a/ j/a/ruq üzütlärnin t/özin/gä E
/jil/tizi/ngä ari j/a/ruq äzrua t/ä/ngrikän G
/kä? ¿jazintim/i/z jangiltim/i/z ärsär Ő
de nem törsz ki a tompult várakozásból
folytatódik minden S
csaknem a fene tör ki Z
most feleség sót É
most segédkezel L
most kisfiú magának énekelget
közös vacsora F
kicsit ledőlsz É
mivel a lábad... N
mikor majd mind lefeküdtek Y
szobádba viszed a rejtett szaloncukrot
az üvegdíszeket V
ellátod őket akasztókkal Í
weselmy sie radujmy sie Z
holnap igyekezned kell:
NEM KOCKÁZTATHATSZ

*

REGGEL EGY UTOLSÓ BIZTOSÍTÉK T
talán nem kéne már Ű
jó ha van Z
mákos gubához kiflit mégis
hovatovább megérkeztél a húsleveshez
kibérelted a konyhát
(süsd meg a várakozásaidat)
hogy végül minden kész legyen
ha eljön
mert el kell jönnie (legalább egyszer egy évben)
századok szajkózzák jövetelét
a beavatottak tudni vélik:
hoz békességet
megváltást
örömet
(kevéske jól jönne mindenikből)
hoz meghittséget

ajándékot
te viszont ezúttal is szerényebb ábrándokkal küszködsz
beérnéd némi csönddel
amit kedvedre forgathatsz
békességre
nyugalomra
hogyha valami idióta kitelefonál ágyadból
türelemmel viseld gondjait
tudván: álmokat szövöget akár te
kegyes dallamokat motyog akár te
weselmy sie radujmy sie
türelmesen viseld a véghetetlen éjszakákat
a véghetetlen éjszaka jegyében
(a legsötétebb napot csakúgy
amikor – mesélik – J. V. Dzugasvili világra jött
postarabló megváltó-jelölt)
mert bízvást építhetsz rá
növekednek a nappalok
egy-egy kokaslépéssel naponta
megládd hosszabb idődlészen
az ébren töltött
várakozásra...

1980. december

Estefelé, vihar után

VARGA KLÁRA

Spin-off

AVAGY RÉGI TÖRTÉNET EGY SZÁZ FORINTOSRÓL

Dafina nem az a zöld boszorkány volt még akkor, akinek ma ismerik. Inkább egy feltörekvő operettdívára emlékeztetett, aki folyton figyelmet követelt magának. Állandóan meg akart valamit mutatni, valami nagyot, emlékezeteset akart tenni, amiért őt tisztelhetik. A széllel szembe akart menni, mindent máshogy csinálni, mint mások.

Férfiak sem úgy kerültek az életébe, mint azoknak a józan és normális lányoknak, akik a kiteljesedésüket a családanyai szerepben látták. Míg mások kutyákat meg macskákat vagy éppen vadon élő madarakat mentettek, ő férfiakat mentett magának. Ez volt a mániája.

A húszas éveiben pár hétig tartott egy-egy kapcsolat a mentett férfiakkal, így maradandó kárt nem tudtak okozni, de aztán a harmincas évei közepén meghalt egy mentett férfi, aki tönkrement vállalkozó volt. Aztán még egy, akinek nem sikerült az öngyilkossága évekkel korábban, de aztán egy látens öngyilkosság mégis, meg még egy, akit már csak egy fogadalom tartott életben, amíg nem teljesítette.

A nő az örökségét és a fizetését költötte rájuk, de amikor ez sem volt elég, hitelt is felvett férfimentésre.

A negyediknél, amikor a házán kívül nem maradt semmije, azt mondta, nem akar már megint temetni. Találkozgattak, a nő megcsinálta a férfi rehabilitációját, amit azért nem kaphatott meg valamelyik szanatóriumban, mivel félbehagyta a kemót. A nőnek fogalma sem volt, honnan tud ilyesmiket, de amikor ápolni kellett valakit, hirtelen boldogságot érzett, és azt, hogy mindig tudja, milyen diéta, milyen ápolás, milyen mozgás kell a betegnek, le is ellenőriztette orvossal, és tényleg. Nem is azért haltak meg a mentett férfiak, mert nem jól ápolta őket, hanem mert nem akartak tovább élni.

Még segített az utolsó férfinak abban, hogy élete álmába, a technozenélésbe belefogjon, utána már nem volt rá szükség, levakarta a férfi. Szégyenletes volt az egész, mert egy másik nővel végeztette el a piszkosmunkát. De néhány évre rá meghalt, és nem Dafinának kellett eltemetnie. Ez a vágya teljesült.

Még összejárogattak, amikor egy éjjel azt álmodta, hogy egy ligeten át megy a férfi felé. De a liget összes fája, bokra csonkig leégett addigra. Az gondolta, azt jelenti az álom, hogy valami megváltozott a világban, és ezért ezt a kapcsolatot már nem kell végigélnie.

Félig-meddig az egyik mentett férfi miatt kirúgták a munkahelyéről is. A férfi alkoholista volt és mániákus depressziós, inspirálta a nőt a munkájában, de amit az egyik kezével adott, elvette a másikkal.

Félő azonban, hogy abból a nőből soha nem lett volna Dafina, vagyis a zöld boszorkány, akinek ismerik, ha mindez, és még ennél is cifrább dolgok meg nem történnek vele.

A nőnek éveken át nem volt rendes munkája, segélyből élt, és abból, hogy internetes oldalaknak cikkeket írt. Turisztikai utakra járt, amelyeket a sajtó számára rendeztek a szállodák, fürdők, éttermek és múzeumok, hogy az újságírók teszteljék a szezon kínálatát, és népszerűsítsék a különféle lapokban.

Így aztán a nő, aki nem volt még Dafina, hol a lepusztult, fűtetlen házában fagyoskodott, hol pedig négy és ötcsillagos szállodákban fine dining ételeket evett, és a jakuzzikban vedelte az ország legjobb borait a kollégáival.

Annyi pénzt minden hónapban összekapart, hogy fodrászhoz, kozmetikushoz menjen, és hogy turkálókból mutatós, jó minőségű, márkás ruhadarabokat szedjen össze.

Fontos volt a kifogástalan külső, hogy a turisztikai szakemberek által készített csoportképeken és a szelfiken jól mutasson. Még a Vörösmarty téri karácsonyi vásáron is angolnak nézték az árusok kifényesített lovaglócsizmájában, királykék bársonykabátjában, de közben röhejes összegekkel a zsebében járta a legjobb szállodákat, éttermeket, pálinkaházakat és borpincéket.

Többnyire kétezer forint volt nála, amikor felszállt a vonatra a Dunakanyarban, ahol élt. Befelé a zónázóra muszáj volt a Nyugatiig megvennie a jegyet, mert nagyon kiszámíthatatlan volt a kalauzok mozgása. A villamoson meg, amely a turisztikai újságírók gyülekezési helyére vitte, ugyanazt az egy vonaljegyet szorongatta hónapokon át, abban a reményben, hogy nem jön ellenőr.

Másnap vagy harmadnap este a study tourról hazafelé menet a vonaton elég volt Vácig megvenni a jegyet, ha a kalauz érkezése szempontjából jó helyre ült.

Ezt tudta kigazdálkodni a kétezer forintjából. Talán még egy kifli és egy ásványvíz is belefért, pandémia előtti árakon természetesen. De hiába a pénzügyi taktika, a nő, aki nem volt még akkor Dafina, egyszer nagyon megcsúszott.

Kora tavasz volt, de szikrázó hideg, mínusz húsz fok, amikor három napos studyra indult az újságíró csapat a szelestei kastélyba.

Lyukasztania kellett, mert jött az ellenőr a Bach csomópont felé tartó villamoson. Ezt még meg tudta volna oldani, ha nem vesz ásványvizet, és csak Sződligetig vált hazafelé vonatjegyet, de a busz pont annál a benzinkútnál állt meg, ahol fizetni kellett a pisilésért.

Már tudta, hogy nem lesz elég pénze vonatjegyre, de azt is, hogy semmiképpen nem kérhet egy fillért sem a kollégáitól, mert ha megteszi, azzal elvágta magát örökre.

Gondolta, majd csak lesz valahogy, és belevetette magát az evés-ivásba, flörtölésbe, szaunázásba, biliárdozásba, vagyis a naplopás számára nagyon is kedves különb s különb módozataiba.

Így aztán hamar elszállt a két és fél nap. Valamelyik újságírónak hamarabb haza kellett érnie a tervezettnél, kiudvarolta, hogy előbb induljon a busz, így a szálloda igazgatónője által főzött, és az esti vacsorára tartogatott sváb házikocsonya sorsa bizonytalanná vált.

Az egyik élelmes újságíró kieszelte, hogy ha becsomagolják neki, ő hazaviszi a saját adagját. Könnyű kitalálni, mi lett ebből. Szinte az összes vendég fölsorakozott az átlátszó műanyagdobozokba szortírozott kihívóan remegő kocsonyáért. A nő is, aki nem volt még Dafina, eltett egy gusztusos csomagocskát, két szelet helyben sült házikenyérrel együtt, amelyet szalvétába csavart neki az igazgatónő.

Hazafelé a dorbézolásban megfáradt újságírókkal a busz megint csak a fizetős benzinkútnál állt meg egy rövid pisilésre. Amikor pedig Budapestre értek, a buszsofőr visszavitte őket a Bach-csomóponthoz. Hiába könyörögtek kényelmesebb, közelibb megállókért a dermesztő téli éjszakában.

A majdani Dafina végső reménye, hogy talán nem kell villamosjegyet vennie, hogy a Nyugatiba eljusson, itt szállt el végképpen. Tudta ugyanis, hogy megint tele lesz a villamos ellenőrökkel.

Bánatosan nyekergette hát az olcsó kínai gurulós sporttáskáját a jegyautomatához menet.

Teljesen kihalt volt a pályaudvar, mikor a csikorgó hidegben odaért. Nem úgy nézett ki, hogy ott majd belebotlik egy ismerősbe, és kér tőle pársźáz forintot.

De valaminek mégiscsak kellett történnie, hogy hazajusson.

A jegyautomatákban és előttük a földön sokszor talált már ott felejtett apróṕénzt. Volt, hogy a rohanásban ő is ott felejtett pár érmét. Kicsit szégyenkezve odament, majd egyre elszántabban vizslatta a kövezetet, nyitogatta a kis ablakokat, ahova zörögve lehullott a visszajáró, amikor valaki jegyet vett. Nem talált egy fityinget sem.

Számolgatta a pénzét. Annyira le volt égve, hogy még ahhoz is, hogy a minden fánál megálló éjszakai járatra az első megállóig vegyen jegyet, hiányzott egy százas. Az pedig, hogy ingatag anyagi helyzetében összeszedjen (még) egy nyolcezres bírságot, nem volt opció.

Húsz perc múlva indult az utolsó vonat. A nő könyörgött magában. Még egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet is elmondott. Végül Szent Ritát, a szegények és a lehetetlen ügyek védőszentjét kérlelte, habár volt már tapasztalata az ő fura megoldásaival kapcsolatban.

De akkor is, és mindenképpen haza akart jutni a lepusztult kis vackára, ahol még rendes fűtés és meleg víz sincsen. Annyit akart csupán, hogy ne szakadjon el az a néhány szál, ami még összeköti az eleven, nyüzsgő, evő-ivó, gyarapodó,

pénzből élő mátrixba kötött embervilággal. Csak amíg megkapaszkodik újra, amíg megtalálja a saját ösvényét, megerősödik, és új élete lesz.

Kinyitotta a szemét. Körbenézett. Nem történt semmi.

A sínek felöl látott mégis némi mozgást. Nagyon messziről, a teljes sötétségből lépett elő valaki. A görnyedt tartásáról, a bicegős lépteiről előbb tudta róla, hogy hajléktalan, mint azt, hogy nő vagy férfi.

Tudta, hogy a könyörgésére ő a válasz.

Ahogy közeledett, már látta, hogy a hajléktalan egy férfi. Nem öreg, nem fiatal.

A hajléktalan viszont csak sokkal később vette észre a sporttáskája mellett a padon ülő nőt. A testtartása azon nyomban megváltozott. A nő tudta, hogy oda fog menni hozzá, és azt is tudta, hogy miért. Amikor a férfi hallótávolságba ért, és már nyitotta a száját, a nő lecsapott rá:

Kérem, adjon nekem egy százast, magának adom érte ezt a kocsonyát! – szónokolta, és magasra tartotta a sporttáska zsebéből sebtében előrántott átlátszó műanyag dobozt. – Kell egy százas, hogy jegyet tudjak venni, és hazamehessek az utolsó vonattal – magyarázta elszántan.

A férfit megzavarta a váratlan szerepcsere. Megmerevedett. Olyan volt pár pillanatig, mint egy kitömött állat. Aztán vadul jártatni kezdte a szemeit. Hol a nőt nézte, hol a sporttáskát, hol a kocsonyát, hol pedig láthatatlan célpontokat a nő mögött . Mintha valami gonosz tréfától tartott volna. De a nő ezt később már máshogy gondolta.

Ő úgy képzelte, hogy a száz forint a kocsonyáért mondhatni visszautasíthatatlan ajánlat, és megdöbbent, hogy a férfi percek óta nem válaszol. De aztán mégis megszólalt:

Jól van, hölgyem. – mondta lovagiasan, és meghajolt kissé.

Szép férfi volt, magas, sportos alakú, csontos arcú, szemüveges, szalmaszőke haja volt,és bármilyen különös, frissen volt rövid sassoonra nyírva, miközben a ruháján meg tenyérnyi koszfoltok és kisebb szakadások éktelenkedtek.

Míg a férfi előhalászta a százast a megviselt kordbársony nadrág zsebéből, egy párhuzamos valóságban jártak, ahol mind a ketten egyetemisták voltak, összejöttek egy egyetemi menzabulin, nem is volt teljesen világos, hogy miért is nem maradtak együtt?

Aztán amíg a százas megérkezett a nő tenyerébe, a férfi kezébe pedig a műanyagdoboz a sváb házikocsonyával és a szalvétába csomagolt két szelet kenyérrel, egy újabb valóságban házaspár voltak, vacsoráztak éppen. A nő a kedvenc ételét főzte a férfinak, és ki is szolgálta az asztalnál, hogy teljes legyen az öröme.

A nő a kabátzsebébe csúsztatta a pénzt, és újra a férfi arcát nézte. Először azt, hogy milyen lenne, ha valaki befogadná, és nem kellene az utcán élnie. Nagyon szerette úgy nézni az emberek arcát, hogyan lennének a legszebbek. Ezért kérték mindig az ismerősei, hogy ő készítsen róluk profilképet a facebookra.

De most hiába akarta kiigazítani a látványt a képzeletével. Nem tudta elrejteni maga elől az orr körüli roncsolódásokat, a bőr maradandó elszíneződését, a szemek homályosságát. És bár nem volt még az a boszorkány, akinek ma ismerik, de látta, hogy ez a férfi a közelben egy lakótelepen élt, most is ott él a szép hosszú hajú felesége és a gyereke, és ha elmenne az utcáról, akkor hozzájuk menne.

Hallotta, hogy a férfi beszél hozzá egy szavak nélküli nyelven, és azt mondja:

Ne ments meg. Nem akarok veled menni, és nem akarok visszamenni abba a világba sem, amelyik kivetett magából. Csak még meghalni sem akarok.

A nő bólintott, megértette, és hálás volt magában, hogy legalább ez az egy férfi nem csapta be. Vagy inkább ő nem csapta be saját magát újra.

Közben a műanyagdobozt a hajléktalan keze a téliesített ballondzsekije mellső zsebéig emelte, majd ott óvatos mozdulatokkal elsüllyesztette a szíve fölött, és a férfi most már hangosan így szólt:

Szerencséje, hölgyem, hogy szeretem a kocsonyát. – és megint meghajolt, sőt még mosolygott is.

A nőnek, akiből később Dafina lett, átvillant az agyán, lehetséges, hogy a férfi a százassal sokkal nagyobb áldozatot hozott azért, hogy biztonságban hazamehessen, mint amit ő el tud képzelni? Vagy csak nem akarta mutatni, mennyire örül a jó üzletnek?

Mire felocsúdott, a férfi visszalépkedett a sötétségbe, ő meg szaladt jegyet venni, aztán már csak észen kellett lennie, hogy jó helyre üljön a vonaton a kalauz szempontjából.

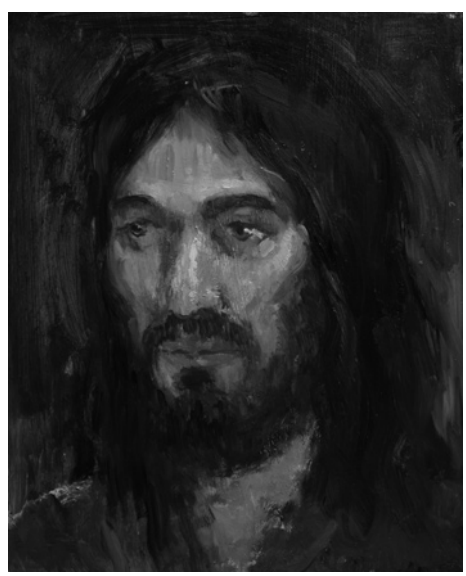

Jézus

MAGYAR DÁNIEL

Barter Lilla[1] vasárnapja

ÉBREDÉS (DÉLELŐTT)

Az új évet nem ünneplem, de magamat igen,
és mindenki kell, hogy ünnepelje azt, aki.
Hiszen ugyanolyan atomokból épülünk
teljesen egyedivé, és minden, ami egyedi,
művészet. Mindenki.

A családnak kellett pár új holmi.
Együtt mentek el bevásárolni.
Együtt magányosak.

Tegnap nem szexeltem valakivel.
Üres éj volt, maradék bejglivel.
Üres vagyok én is.

Megnézem, hogy van-e itthon kávé.
Kihűlt lötty van csak, valaki másé.
Az otthonom kihűlt.

Nem folytatom tovább e remeket,
hagyjuk, az új év nem új fejezet.
Hagyjuk, visszaalszom.

ÚJABB ÉBREDÉS (KORA DÉLUTÁN)

A levegő nem látszik, mégis kitölt.
Mellkasomat emeli. Hozzápréseli mellbimbómat
a hálóing szövetéhez. Láthatatlanul teszi, amit tesz.
Az állítmány a tesz. Vagyok. Vagy.
Én, te, ő, ugyanabból, amiből ti és ők. Vagyunk.
Én és a költő. Én, a költő.

Óh, imádott skandináv mesterem,
időmértéket most te szabj nekem!
Többet akarok, lírát, igazit!
Olyat, mi mindent helyreigazít.
Vágyok mindent, mi lelki ismeret,

Valhallával[2] álmodozni merek.
Veszítsek uralmat szívem fölött,
jöjj hát el végre Gudnassen Björök[3]!

KÉSŐ DÉLUTÁN

Hol a levegő, amikor nem látjuk? Ezt kérdezte egy kissrác.
Van, hogy látszik a lélegzet. Ha fázunk. Ugyanazok a mozdulatok megint.
Válaszra nyitottam szám, hiszen ezt tudom. Hogy az Ige.
Talán közös láthatatlan szövetünk.
Amit én kilélegzek, azt te be, így kapcsolódunk.
Az Úr napján cserélődik bennünk az Ige.
Az ige az állítmány. Hogy vágyakozunk.

Szirén éneket hallgat sok süket,
és ki bűnből tisztaságra vágyott,
vagy talált egy napsütötte sávot,
neki a dühös kéjisten üzent.

Hogy most jó a szél a szárnyaláshoz!
Vágyaid étvágyát most csillapítsd!
Halmozz föl aranyat, brillt és lapist,
Priaposz[4] oltárán gyönyört áldozz!

Tanuljunk az ókor bölcseitől,
a földön fekve most ez óhajom.
Bokámnak néhány fűszál nekidől.

A másnapot magam mögött hagyom.
De vágyam tárgya: egy tiszta élet,
már régen a csalfa nimfáké lett.

SZILVESZTER ESTE

Azt mondtad, menjek nyugodtan a csajokkal inkább.
Talán jobb is egy kis távolság. De mire jó?
Minél nagyobb a távolság, annál kisebb az esély,
hogy felköhögött vágyaim molekulái eljussanak hozzád.

Ha egészen közel lennénk most, akkor
belélegezhetnél.
Félek, későn jövünk rá, hogy így kellett volna.

Hol vagy, ó, bölcsesség? Mi egyszer majd segít rádöbbennem,
visszatekintve, hogy mit kellett volna tennem most?
Majd a nagy eső után az ereszről lassan,
bágyadtan csöpögve a víz – a fotelből nézve –
emlékeztessen a nyári záporra,
ami úgy tűnik majd, hogy nem is volt
olyan régen.
Jöjjön hát a zivatar!

ÚJÉV HAJNALÁN

Ez az év is úgy kezdődik, hogy térdelek.
Valahol, valamilyen buli után, savas újévvel a gyomromban.
Nincs csapadék, egy éve térdig ért a hó,
négykézláb bármekkora hó legalább térdig ér.
Nem jössz értem. De legalább felvetted a telefont.
Ha ennyit ittál, rád fér a séta, mondod.
Egy ilyen felejthetetlen év után, egy ilyen felejthető év előtt.
Elképzelem, ahogy kirázod hajadból az álmot, bele a hajnali kávéillatba.
Még itt van, és itt volt végig köztünk,
a párnahuzatban vagy a szőnyeg rojtjain,
nem tudom megmondani, hogy hol keressem,
vagy keressük a szerelmemet irántad.
El nem fogyhatott, hiszen több életre elegendő volt,
legalábbis ezt mondtam az elején. Talpra kell hát állnom és megtenni
az első lépéseket az újévben, de minek, ha úgysem jutok sehová.
Egyszerűen élek tovább, amíg meg nem halunk.
A halott emberek a legbölcsebbek,
mert ők már tudják, amit mi még nem,
hogy mire volt jó ez az egész, hogy mire valók az évfordulók,
hogy hol térdeljek majd le legközelebb,
az újévi misén vagy előtted,
az ágyad mellett,
homlokommal az álomillatú takaródon,
hallgatva egy megszülető év
szuszogását.

JEGYZETEK

1 Kitalált fiatal költőnő, az antik líra rajongója
2 A küzdelemben elesett harcosok csarnoka a skandináv mitológiában
3 Barter Lilla által kitalált középkori skandináv költő
4 A termékenység istene a görög mitológiában

Por

Amikor tini vagyok, a Dawson's Creek sorozatot
nézem, és akkor az érzelmeim turbulensek,
ezt az egyik főszereplő, Joey mondta,
és nagyon megtetszett a kifejezés, hogy turbulens.
Utánanéztem, hogy mit jelent, azt hiszem, hogy a szüleim
voltak ilyenek. Sorban néztem az évadokat,
nálunk a hónapok két részből álltak:
az első két hét vidám volt és laza,
miután megérkezett az építővállalattól a fizetés.
Ilyenkor fordult elő, hogy boldogságában apám megütötte anyámat,
ez nagyon idegen volt nekem, a Dawson's Creekben
ilyen nem fordulhatott elő, ott mindenki nagyon hiperkorrekt.
A második két hét visszafogott volt és szenvedős,
addigra elfogyott a pénz. Amikor az állatmeséket tanultuk,
akkor fogalmaztam meg, hogy apámék
tücsöküzemmódban élnek. Nem sajnáltatom magam,
nem nekem volt a legrosszabb, ott volt például Jocó,
aki lejött velünk a Balatonra egyik nyáron,
az apja csak az odaútra vette meg a vonatjegyét.
Mindig kerestem a malterilllatú gyerekkorom és
a Dawson's Creek között a kapcsolatot, mert hittem,
hogy hasonlóan filozófus alkat vagyok én is,
mint általában a tinik, elgondolkodunk dolgokon,
engem a por jelentősége foglalkoztatott,
hogy miért létezik egyáltalán? Az asztmámhoz kell?
A D. C.-ben, Wilmingtonban, ahol forgatták, mindenki egészséges,
ami furcsa, mert körülöttem senki sem volt az.
Az apám keze mindig poros volt, láttam,
ahogy próbálja lemosni, de sosem oldódott,
be volt épülve a bőrébe, talán a por csapta arcul anyámat néha, nem is ő.
Emlékszem, amikor az utcán egy taxiban láttam egy lányt,

kifelé nézett, de nem látott engem, semmit sem,
valójában befelé figyelt, éppen zajlott benne valami,
meglestem egy fontos pillanatot az életéből,
lesütöttem a szemem, ahogy befordultak a kórház utcájába.
A lány nagyon szép, ilyen szemeket még Wilmingtonban sem
látni, de ott por sincs, ez azért elég gyanús.
Megnézem a sorozat újabb részét,
amíg a szüleim elisszák a fizetésüket.
Azt mondják a koraérett szereplők,
hogy mindenki, aki magányos, menjen ki éjjel
a város legmagasabb pontjára, és máris nem lesz egyedül.
Mert mindenki más is kimegy.
Éjszaka van, itt állok a kilátó tetején.
Minden padon vastagon áll a por. Már értem, hogy mire való.
Elfed és megmutat dolgokat. Hogy hetek óta nem járt itt senki.
Az a lány igazán eljöhetett volna, a taxiból.
De úgy látszik, hogy ebben a városban senki nem nézi a sorozatot, csak én.

Halhatatlan költő

Tudvalevő, hogy minden őszi esküvőhöz kapcsolódik egy-egy történet. Valami, ami indokolja, hogy miért nem nyáron kelt egybe az ifjú pár, vagy miért nem tudnak várni mondjuk jövő májusig. Ezen a segesvári menyegzőn egyszerű volt a képlet: Lili gyermeket várt Lalitól. A július végi kánikula hozta meg azt a két fontos csíkot, ami oly sok mindent képes megváltoztatni. Felkeresték hát Szakács Gusztit. A fogadós szokás szerint megkérdezte, hogy mi az elképzelésük. Különleges menüt szeretnének? Igen, különlegest! Ilyenkor mindig ugyanaz az egységtál került az asztalra. Rántott hús, cigánypecsenye és camembert. A menün persze rántott hús helyett mangalica szűz volt olvasható, ugyanez lett volna a számlán is, ha lett volna. Mert persze, hogy jobban jár úgy mindenki, ha számla nélkül megy a dolog. Az egész falu tudta, hogy a Guszti nem sokkal előtte vágott disznót és annak még az egészen távoli rokonai sem voltak soha mangalicák. Még csak nem is találkoztak olyannal soha. Nem csak a disznók, a Guszti sem. Éppen egy hússzeletet vágtam fel a tányéromon, amikor elcsíptem egy mondatfoszlányt: meghalt a költő. Állítólag Lassóka bácsi – mert emberemlékezet óta mindenki így hívta a faluban – még a feltámadását sem siette el. Amikor a lagzira készült mindenki, ő is ott közreműködgetett. A feladata abból állt, hogy ült a lakodalmas sátorban és nézett. Figyelte az előkészületeket, vigyázta a felhalmozott süteményeket. Bizalmi feladat volt ez, ő biztosan nem dézsmálta meg a készleteket, a legtöbb süteményről azt sem tudta, hogy mi-

csoda. Mert nem is létezett még az ő idejében. De hát mikor volt az ő ideje, kérdeztem, mert nem értettem az egészet. Nem kaptam választ, de azt megtudtam, hogy a nagy munkában Lassóka bácsi elfáradt, és elszenderedett. Hirtelen ébredt fel valami zajra, és olyat tett, amit jó ideje nem. Felpattant, azaz csak megpróbált, de elcsúszott és csúnyán beverte a fejét. A kiérkező mentőorvos már csak a halál beálltát tudta megállapítani. Már javában tartott a lagzi, amikor ismét megjelent.

Lassóka bácsi, nem számítottunk magára az igazat megmondva. Furcsa is, hogy itt van, azt hittük, hogy meghalt – hüledezett Lali.

Nem egészen úgy volt az – válaszolta Lassóka – csak sokáig tartott, míg rászántam magam, hogy újra levegőt vegyek. De nem akarok ám én zavarni, meg ráijeszteni a násznépre. Van otthon pörköltem, megeszem azt – és azzal távozott.

Egész este ő járt a fejemben. Kérdezősködtem mindenkitől, de nem lettem sokkal okosabb.

Költő az! Ilyen furcsa ember nem lehet más, csak költő! – mondták. – Látta a plakátokat? Ő gondolta ki rájuk a polgármesterünk választási mondásait. Ráadásul – és ezt már közelebb hajolva, szinte suttogva közölték – állítólag halhatatlan is.

Másnap az első utam hozzá vezetett, a falubeliek azt mondták, valószínűleg a háza előtt találom majd, a domboldalon, és nézni fog valamerre. Azt senki sem tudta megválaszolni, hogy mit figyel és miért pont arra, de úgy volt pontosan, ahogy jósolták. Botjára támaszkodva állt az öreg – ki tudja, hogy valójában mennyire öreg, még a legidősebbek is azt mondták a faluban, hogy mindig is itt élt – és mereven nézett a távolba, Fehéregyháza és Segesvár irányába.

Adjon Isten! Megkérdezhetem, hogy mit néz? – így szólítottam meg.

Nem nézek én semmit – válaszolta – inkább keresgélek. Az emlékeimben.

Valóban úgy tűnt, hogy inkább befelé figyel, a tekintete merev volt, leginkább egy madárijesztőre hasonlított. Egy pásztorkutya heverészett a lábainál.

Hát ez az eb? – kérdeztem.

Ő Kutya – válaszolta – nagy K-val az elején. De a Bodrira is hallgat.

Hová valósi? Mármint eredetileg – tettem fel az újabb kérdést.

Onnan jöttem, de korábbi dolgokra egyáltalán nem emlékszem – botjával az Ördögpatak völgye felé mutatott.

Vár valakit? Nem zavarom?

Hát mire vagy kire várnék én még? Csak kiültem ide a dombtetőre, hogy innen nézzek szerteszét.

Nem tudom, hogy miben reménykedtem valójában. Egy napom maradt leadni a verseket a folyóiratnak, de hetek óta egy sort sem tudtam írni. Ha már úgyis ide kellett jönnöm a lagzi miatt, ez a látogatás maradt az egyetlen esélyem.

Beinvitált a házba és megkérdezte, hogy mi járatban vagyok. Puritán berendezésű házba érkeztem, nemhogy internet nem volt vagy bármilyen modern eszköz, de még a villany sem volt bevezetve. A szoba egyetlen dísze egy újságból kivágott Szendrey Júlia-kép volt a falon. Észrevette, hogy azt figyelem.

Tetszik? Szerintem is szép, bár nem tudom, hogy kit ábrázol, – remegő kézzel vette fel szemüvegét – nem szívesen szemüvegeskedek. Szóval versek kellenének?

Igen, jó lenne egyes szám első személyben, valami igazán lelkesítő, frappáns, ugyanakkor bölcs is – válaszoltam.

Behunyta a szemét és kisvártatva halkan megszólalt.

Szabadság, szerelem! E kettő kell nekem.

Ez egy Petőfi-vers, én is ismerem. Valami ilyesmi kiváló lenne.

Petőfi? Hm – elhallgatott, talán egy új szálat kezdett el felgombolyítani emlékeiből. Aztán kis idő múlva, továbbra is lehunyt szemmel, lassú ritmusban diktálni kezdett.

A hitetlen

Néhány éve nagyon fontos lett volna, hogy megkapjak egy állást. Nem hittem benne, hogy sikerül, semmiben nem bíztam igazán, az ilyen hitetlen napjaimon csak ültem a kanapén, utazási irodák kiadványait lapozgattam és álmodoztam. A katalógusok és reklámújságok voltak a fő kapcsolataim a külvilággal. De sosem rendeltem semmit. Le voltam égve. Az állásinterjú előtti napon eszembe jutott a lelkipásztor ismerősöm, aki bármikor szívesen látott, így hát elmentem hozzá gyónni és beszélgetni. Elmondtam neki mindent, hogy arra vágyom, hogy rólam is olyan nyaralós fotók készüljenek, mint amilyenek a katalógusokban vannak, hogy nincsen munkám és hitem sincs, bár néha pillanatokra azt hiszem, hogy van, aztán hamar rájövök, hogy tévedtem. Igen, Istennel sincs már kapcsolatom, ezt válaszoltam a kérdésére és azt, hogy másnap azért jól jönne az Úr segítsége, hogy megkaphassam az állást.

– Sajnos, pont rosszkor jöttél – mondta.

– Hogyhogy rosszkor? – kérdeztem.

– Holnaptól az Úr szabadságra megy.

– Szabadságra? Ugyan már, de hát ő mindenható. Egyszerre több helyen is képes lenni.

– Az éves pihenése alatt nem szeretne több helyen lenni. Kizárólag valamelyik alkotásában szeretne gyönyörködni két héten keresztül. Vagy neki nem jár a nyaralás?

– Nyaralás? Milyen alkotása? Ezt nem értem!

– Tavaly Norvégiában volt, a fjordokat szemlélte meg pihenésképpen. Idén Észak-Olaszországba készül, hűsölni szeretne az Alpokban. Ha járnál misére, pontosan tudnád, kihirdettük a híveknek.

– Hogy az Úr két hétig nem lesz szolgálatban?

– Pontosan. Elhalasztottuk a keresztelőket, van, aki későbbre tette át a műtétjét, de olyan tagja is van a nyájamnak, aki még az aratást sem kezdi meg, amíg Isten vissza nem tér.

Teljesen letaglózott a hír, hogy akkor kell állásinterjúra mennem, amikor az Úr nincs itthon. Persze az is eszembe jutott, hogy képtelenség az egész, a mindenható nem megy szabadságra, az az Isten, akinek létezésében mostanában alig hiszek, nem utazhat el.

Azt biztosan tudtam, hogy a kiszemelt céghez csak nyakkendőben szabad menni, nagyon adnak a formaságokra. Így másnap órákat töltöttem azzal, hogy az egyetlen nyakkendőmet kerestem a lakásban, de nem lett meg. Elmondtam egy Miatyánkot, jobb dolgom úgysem volt, vesztenivalóm meg nincs vele, gondoltam. Az interjúra már úgysem megyek, nyakkendő nélkül. Leültem a kanapéra és olasz hegyvidéki nyaralóhelyek ajánlatait kezdtem böngészni, hátha valamelyik fotón megpillantom Istent. Aki most távol van. Távolabb tőlem, mint bármikor. A fényképeken nem találtam mást, csak ürességet. Csupasz, magányos sziklaszirt, üres tópart, kietlen hegyoldal.

Annyira elmerültem a semmi lapozgatásában, hogy majdnem elkerülte a figyelmem a kopogás. Egy futár volt, kis csomagot hozott. Tiltakoztam, hogy én biztosan nem rendeltem semmit. Azt mondta, hogy pedig ide szól a címzés. Nem tudja, hogy ki a feladó, de azt igen, hogy Olaszországból küldték. Egy nyakkendő volt benne.

SCHÖN KÁROLY

Hozsianna

Halld a segítséget ember:
minden vektor csak gondolatokból
összeállított képzelgés,
semminek sincs iránya,
nincs haladás,
a progresszió egy mese
műveletlen kiskamaszoknak,
az ember térde nem alkalmas a járásra,
az arcüregbe a gravitációval
vesztes küzdelmet folytatva folyik
a gyúlékony takony,
nem tart a kiválasztódás egy tökéletes forma felé,
a cápa régebbi, mint a fák
mégis itt van,
mégis tökéletlen,
meghal, ha uszonyánál fogva visszafelé húzod,
nem számít mit mondanak majd a meghívott vendégek,
amikor ünnepelteted magad,
mert azt gondolod ezt kell,
a cápa meghal, ha uszonyánál fogva
visszafelé húzod,
csak ezért megy előre,
mert nincs más választása,
nem tart sehova,
nincs terve,
nem halad,
arra megy, amerre él,
a tengercsóvákat kettészakítja,
kékeszöld planktonokkal ékeskedik,
hangtalanul suhan,
évszázmilliók,
levegőtlen atmoszféra,
élettelen mélyzöld kőzettornyok,
csak előre,
nincs irányzék:
Hozsianna.

Menopauza

Kivilágítatlan csigalépcsőn döntik el,
magukból alvadt vért eresztő asszonyok,
hogy most még egyszer,
eleget tesznek neki,
föltámasztják ismét,
kitárják a világnak,
megadják neki a jussát,
lekötelezik,
magukhoz édesgetik,
megmártóznak benne,
szájukba engedik,
nem törhetik le egymaguk,
majd a lányaiknak jut a hegymagas,
elsőnek kell felkelni,
hogy mindig összerakva lásson,
ő aki mindig itt van.

Szfinkxként létezhetünk,
ha nagyon beleolvassuk magunkat,
de az oroszlánrészünk
idomíthatatlan,
megkívántatik
vagy döghús lesz,
az Örökkévaló csak bálna
és az ember teremtetésében
adott a végén pár évtizednyi
bölcsességidőt,
pár évtizednyi elmélkedést,
pár évtizedet szintetizálni,
társas állatok
az idő adta autoritással
ruházzák fel
a vérzés utániakat,
a kék mélységben
úszó nagyasszonyaink,
akik tudják merre kell vadászni,
mikor jön a vihar,
planktonokról ismerik fel
milyen mélyre kell úszni,

magára hagyott borjuinkkal megértők,
egyszer már nincs több vér,
nem hullámzik körkörösen,
elszakad a matériától,
fáradt hangú éneküket
hallhatod ott,
ahol csak beszűrődik a fény.

A nők titkos világa

BARANYAI LÁSZLÓ

Idejössz, kapsz egy pofont!*

APÁM (ÉS ÉN)

Apám anyukájának, tehát az én apai nagyanyámnak öt édestestvére volt. Mivel az anyja – Schlégl Terézia – a hatodik gyerek szülése után elhalálozott, az apja újra nősült, a második feleségétől is hat gyereke született. A nagymamámék így hát pont tizenketten voltak testvérek. Biblikus szám, ami már eleve felkeltette a figyelmünket. Mi a húgommal – nyilván az apám után – Anyának hívtuk őt. Környéről származott, ami echte sváb település volt, Esterházy-birtok, ahova rokonlátogatásra néha minket is elvittek. Az ember azt gondolná, hogy egy olyan szorgalmas és összetartó közösség tagjainak, mint a svábok, nem kell a kislányaikat cselédként a fővárosba küldeniük – de nem; a svábok is elszegényedtek, összetartásuk zárt fala idővel repedezni kezdett. A második világháború után a svábok egy részét kitelepítették, helyettük a Felvidékről hoztak be onnan kiebrudalt magyarokat. A falu gazdasági struktúrája is fellazult, sokan Tatabányára jártak be dolgozni, a bányába. A község halastavának nagyanyám apja volt a csónakmestere-halgazdája. Állítólag – de ennek nem akadtam írásos nyomára – az ő apja is halőr volt, mígnem egyszer részegen bele nem fulladt a tóba.

A nagyanyám tízévesen tanult meg magyarul, miután a fővárosba került, cselédnek. A rokonságból sokan szolgáltak Pesten úri házaknál, a régebb óta fent levők a fiatalabbaknak segítettek jó helyet találni. Anya egy tehetős zsidó családnál lett kiscseléd, akiknek könyv- és lapkiadó vállalkozásuk volt. Meg voltak elégedve vele, mert szorgalmasan dolgozott.

A család vállalatánál volt alkalmazott egy rokonszenves, de eléggé megbízhatatlan fiatalember is, küldönc, gyakorlatilag afféle mindenes. Ha éppen sehova sem kellett sürgősen levelet vagy egyéb küldeményt vinnie, bent, a nyomdában adtak neki apró-cseprő munkákat. Ügyes alak, akinek nyilván megtetszett a duci sváb kislány, és a főnökei biztatására megkérte a kezét, sőt, rövidesen feleségül is vette. Ő volt az én nagyapám, Baranyai István. A Baranyai felvett név, Baranról lett magyarosítva. Ferenc keresztnevű apám ebből a házasságból született, mint ahogy három évvel később László nevű öccse is. A nagymamám utólagosan elejtett szavaiból, a másik fiának írt tábori levelezőlapjaiból, meg az utolsó közös év személyes benyomásaiból – amikor én már aránylag értelmes, négyéves fiúcskaként találkoztam a nagyapámmal – nyilvánvaló volt, hogy a kezdeti szerelemnek, ha ugyan volt is, már régen nyoma veszett; a nagymamám egyfolytában csak szapulta a férjét.

* A regény II., befejező része

*

A Baross utcában, ahol laktak, két villamos is járt: a 16-os és a 26-os. Elég ritkán jöttek, de még mindig sűrűbben, mint a néha-néha elguruló automobilok. Mikor már tudott írni-olvasni, apám kiült a lakás utcai ablakába – télen mögé – és feljegyezte az autók rendszámát. Az apja megkérdezte tőle, miért teszi ezt, semmi értelme nincsen. Igazából nem tudott választ adni a kérdésre. Csak úgy.

Nem nagyon figyeltek egymásra az apjával. Ha azt a kérdést, hogy milyen viszonyban vannak egymással, ekkoriban teszik fel neki, azt válaszolja: rosszban. Az apja, mintha nem is lenne, nem törődött vele, ő meg, ha néha rászólt, nem hallgatott rá. Elengedte a füle mellett, az apja meg nem erősködött. Ha meg akarta fogni, hogy megpofozza, elszaladt előle. Mikor néha sikerült elkapnia, állati dühhel esett neki, a mamája mentette ki az apja kezei közül. Nem csoda, hogy a mamájával értett egyet, aki szerint a piások mind rongyemberek. Az apja rongyember; munka után nem jön haza, hanem a Mária Terézia téren lévő kocsmába megy a barátai közé. Este állított csak be a lakásba, többnyire elég részegen. Az anyja ilyenkor megmondta neki a magáét, és csak azért nem eresztette ki a hangját, mert félt, hogy meghallják a házban lakók. A Baross utca vége felé laktak, a 115-ben, egy háromemeletes, körgangos ház földszintjén, ahol emeletenként öt-öt lakás volt. Az anyja volt a viceházmester, erős, nagydarab asszony, egyedül kezelte a liftet, pedig az nem semmi. Olyannak látta őt, mint azokat a sváb parasztasszonyokat, akikkel Környén találkozott, mikor az anyja néha hazament vele látogatóba. Egyszer megkérdezte tőle, hogy hány éves. Te mire gondolsz? kérdezett vissza az anyja. Neki fogalma sem volt az emberek életkoráról, azt tudja csak, hogy ő hét, azt felelte, ötvennél biztos nem több. Az anyukája elnevette magát. Pont a fele, mondja. Huszonöt. Annyi vagyok. Látszott rajta, hogy ha akarná, simán leverhetné a részeges férjét, az ő apját. Ami azt illeti, nem is bánta volna.

*

A Baross utcai kétszobás lakást a nagymamám szerezte a családnak, az ára az volt, hogy ellátja a ház rendbetartásával járó munkákat. Ezért – ha nem is teljesen – nagyrészt feladta a könyv- és lapkiadó tulajdonosnál végzett házvezetői munkáját.

Apám vagány, belevaló, érdeklődő kis csávó lehetett, sovány, nagyfülű, élénk tekintetű, a haverjaival többet csavargott, mint tanult. Nyolcévesen meg is bukott a tanév végén. Az apja közölte vele, hogyha nem megy át a pótvizsgán, kiveszi az iskolából és inasnak adja. Apám nemigen izgatta magát emiatt, gondolta, legfeljebb osztályt ismétel, az apja, aki addig vajmi keveset törődött vele, nem fogja abbahagyatni vele az elemi iskolát.

*

Az apja jelenléte, akinek édesanyja mellett alig volt szerepe a sorsa alakulásában, akkor kapott drámai felhangot, amikor tízéves korában nem engedélyezte, hogy az elemi iskolából átiratkozzon a polgáriba. Onnan további négy év múlva egyenes útja lett volna az ipari szakiskolába, ahol autószerelést szeretett volna tanulni. Minden vágya az volt, hogy professzionista automobil-versenyző legyen egyszer belőle. Hiába állt ki érte az anyja; nem és nem, az apja megkötötte magát. Pedig a legjobb haverja, Szilvai Saci is a polgáriba tartott, ő is szeretett volna vele menni. (Ez a Szilvai Saci később híres nótaénekes lett.) Mégsem érezte az apja döntését teljesen igazságtalannak, mert a lelke mélyén tudta, hogy kevés az esélye oda bejutni. A faterja már korábban kijelentette, hogy csak akkor küldi tovább polgáriba, ha rendesen tanul. És ő bizony nem tanult rendesen, épp' hogy csak átbukdácsolt a vizsgákon. Tanulás helyett inkább a belvárosban, a Calvin meg a Szervita téren lógott, az ottani taxisokat leste, nekik végzett apró szolgáltatásokat. Néha a Kerepesi útra is kiment, ahol a sofőrök benzint vételeztek, ellenőrizte nekik a guminyomást meg az olajszintet, lemosta a kocsijukat. Valamit fizettek érte, de ha lett volna pénze, még ő adott volna belőle, hogy csinálhassa ezeket.

Nem nagyon gondolkozott a jövőjén. Ha nem kerül át felsőbb iskolába, hát nem kerül át. Még két évig koptatja az elemi iskola padját, aztán csak lesz valahogy. Különbözeti vizsgát tesz, és átmegy valamelyik gépészeti szakiskolába. Reáliskoláról vagy gimnáziumról nem is álmodozott; ezek ő számára elérhetetlenek voltak.

*

Bár a vizsgáit sikerrel abszolválta, kapott egy második ütést is az apjától – de ez már mélyütés volt. Miután bevégezte az elemi népiskola hat osztályát, az apja nem abba a műhelybe adta be tanoncnak, amelyben Fiat automobil karosszériákat is javítottak, s melynek főnökével ő már megegyezett, hanem átlépett vele a házukkal szemben lévő vaskereskedésbe, a „Vaskirályba", hogy megbeszélje Schneider úrral, a fia hányra járjon dolgozni. Meg sem próbálta titkolni előtte, hogy ennek egy demizson bor volt az ára, s hogy erről már korábban megállapodott a főnökkel.

Inasiskolába hetente kétszer járt esténként. A kereskedésben az egyik kisfőnök alá volt rendelve – a tulajdonoson és a pultban lévő eladón kívül kettő ilyen volt a cégben – a megvásárolt áruk összeállításában és kihordásában kellett segédkeznie. A rozsdás vaslemezek emelgetésétől és cipelésétől már a második nap sebesek lettek és vérezni kezdtek az ujjai, és mikor pár nap múlva reggel vonakodott átmenni, az apja pofonokkal kényszerítette rá. A munkatársak sem voltak barátságosak vele; mintha azt a megaláztatást verték volna le

rajta, amit a főnöktől kaptak. Az a fickó, aki őrá felügyelt, már az első utasítás nyomatékosításául jól seggbe is rúgta. A megalázottságtól és a tehetetlenségtől sírni támadt kedve, de mégsem sírt; nem szerzi meg az örömöt ennek a vadbaromnak, hogy könnyezni lássa őt.

*

Az édesanyja segített rajta. Vagyis az a család, ahol az anyja a férjhezmenetele, és a Baross utcai lakásba költözése előtt szolgált. Ezek jómódú emberek voltak, a férje, azaz az ő apja is ezeknek a nyomdájában dolgozott. Az anyja elment hozzájuk, és megkérte őket, hogy segítsenek: a fiát vagy ők, vagy valamelyik ismerősük foglalkoztassa.

Így kerül az óbudai pamutszövő gyárba inasnak. Mennyivel másabb volt ott inasnak lenni, mint a Schneider úr vaskereskedésében! Úgy bántak vele, mintha ő lenne a Koldus és királyfi című filmből a királyfivá változott koldusgyerek.

Először is, itt nem kint az udvaron, esőben, hóban volt az áru, hanem bent a raktárban. Míg a vaskereskedésben mindenki a legócskább ruháját viselte, itt még az inasokon is csinos egyenruha: nadrág és köpeny volt. Ugyanolyan, mint a főnökökön. Nem irdatlan, éles peremű vaslemezeket meg dróttekercseket kellett emelgetni, hanem kényelmes és puha textilvégeket. A melegedőben nem volt durvaság és csúnya beszéd – ha valakinek illetlen szó hagyta el az ajkát, büntetésként öt fillért volt köteles egy kekszes fémdobozba beledobni.

És ahogyan fogadták!

A raktárfőnök körbevezette, és megmutogatta a trepniken lévő, magasra feltornyozott anyagokat. Hogy melyiket mire használják, milyen feldolgozó cégek vásárolják őket. Neki gyanús volt a nagy udvariasság – egy egyszerű inasgyereket nem szoktak ilyen előzékenyen fogadni. Mikor a pihenőben leült a többiek közé, és azok kérdezgették, honnan került ide, beesett neki: nyilván azért bánnak vele ilyen grandezzával, mert azt hiszik, hogy a nyomdai főnöknek, aki idehozta, valamilyen rokona. Csakhogy előbb-utóbb ki fog derülni, hogy ez nem igaz, és akkor nagy lesz a puffanás.

Összeszedte magát. életében talán először, és benyitott a főnök szobájába. Az éppen valakivel tárgyalt. Elnézést kérek, mondta, miközben megpróbált kifarolni, nem akarok zavarni. Később visszajövök inkább. Mondjad csak! szólt a raktárvezető, a másik is felé fordult. Az a helyzet, kezdte akadozva, de aztán szépen végigmondta az egészet. Hogy rajta a nyomdai igazgató azért segít csak, mert az ő anyja, aki már régóta náluk takarít, megkérte... a férfi felnevetett, magához intette, és egy barackot nyomott a fejére. Derék gyerek vagy, hogy be merted vallani.

*

Ezen a helyen az apám, bár alig múlt tizenkét éves, meglepő érettséggel felismerte korábbi link és nemtörődöm hozzáállásának kudarcát, ami a vaskereskedésben jelölt ki számára helyet, s rájött arra, hogy egy véletlen szerencse révén megfogta az isten lábát. Ha odafigyel – márpedig odafigyelt, mert érdekelték a ruhaanyagok meg a gyártásukkal és az adás-vételükkel kapcsolatos ügyek – előbb-utóbb a raktár megbecsült dolgozója lehet belőle, akivel a más cégektől vásárolni idejáró ügynökök tisztelettel tárgyalnak.

*

Húszéves korától kezdve nyaranta már nem a Baross utcából járt át Óbudára dolgozni – időközben munkahelyet váltott –, hanem Érdről.

Harmincegyben a mamája valahogy kiszasszerolta, hogy Érden a két vasútvonal közötti beépítetlen bokros, dzsuvás területet parcellázzák – a környék később Tisztviselőtelep néven került be a köztudatba –, és a középen végigfutó Alispán utcában megvásárolt egy telket. A rohamosan növekvő lélekszámú Érdet nem véletlenül nevezték Európa legnagyobb alvófalujának, az itt letelepültek nagyrésze Budapestre járt be dolgozni. Ahogy az anyagi lehetőségeik engedték, pár év alatt felhúztak rá egy kétszobás, vékonyfalú kis házat. Mint minden döntés a családban, ez is a mamájáé volt. Ekkor már ő is beleszólhatott volna, önálló keresettel rendelkező nagyfiú volt, és a mamája adott volna a véleményére, de nem szólt bele: tetszett neki a döntés. Legyen egy kertes háza, amiben mindent úgy tarthat, amint azt Környén láthatta, ahonnan butácska sváb kislánykényt felkerült Budapestre. Gyümölcsfák és -bokrok: eper, málna, ribizli és egres, meg virágok tavasztól őszig, baromfiudvar és disznóól – ahogy az egy rendes sváb családnál dukál. És füstölő az épületek végén, és persze budi is. A karikás kutat a ház bejáratával szemben ásatták ki – ha valaki segített az anyjának mindezt megvalósítani, akkor az ő meg Laci nevű öccse volt, nem az apja, aki több időt töltött a település központjában lévő Sangháj elnevezésű kocsmában, mint otthon. Miután a ház beköltözhető állapotba került, nyáridőben ott laktak, de véglegesen csak a háború vége felé költöztek ki. Az anyja heti két nap továbbra is bejárt a Baross utcai bérházba takarítani, rendet rakni. Negyvenkettőben, mikor kijön a rendelet, hogy a zsidóknak munkaszolgálatba kell menni, a második emelet egyik utcai lakásában, pontosabban annak a konyhájában, egy tip-top kis emberke, aki mindig netten, tisztán járt, a feleségével együtt magára engedte a gázt. Herzog Dávid volt a neve, a telekkönyvi hivatalban dolgozott. Még jó, hogy a ház fel nem robbant.

*

Apám rövid ideig lakott csak együtt az öccsével meg a szüleivel Érden, mert az Érd-felsői állomás mellett lévő Báthory utcában kibérelt egy nagy családi házat. Akkor már sokat keresett. És az öccse sem sokáig élt az Alispán utcai házban, mert behívták katonának. Negyvennyolcban, mikor a kommunisták a korábbi rendszerhez kötődő utcaneveket mind átnevezték, az Alispán utcát nem változtatták meg. Báthory fejedelmet sem bántották, őt sem kommunistának, sem fasisztának nem lehetett minősíteni.

Máriát, a feleségét apám egy évvel korábban, télen ismerte meg a Báthory utca másik végén lévő korcsolyázótónál. Anyám a barátnőivel szép szolidan siklott a jégen, nem gyorsan, nem trükközve, de azért úgy, hogy látszódjon, ha netán gyors kanyarokra, fékezésekre támadna kedve, azokra is képes lenne. Apám a haverjaival állt a parton, hülyeségeket dumálgatott velük, és közben a lányokat figyelte. Talán egy-egy forralt boros pohár is volt a kezükben És felfigyelt a mamámra. És, nyilván valamilyen baráti közvetítéssel, bemutattatta magát. A jégen álltak és dumálgattak. Látszott rajtuk, hogy az Isten is egymásnak teremtette őket.

*

Harmincnyolcban az első bécsi döntés visszaadta a Felvidéket Magyarországnak, benne az elcsatolásig magyar vezetésű, és többnyire magyar vevőkörrel rendelkező textilüzletekkel. Ezeket újra el kellett látni hazai termékekkel.

Csakhogy a gyártó üzemekben – így apám vállalatánál is – nem volt, aki ismerte az árut és megfelelő rábeszélőképességgel rendelkezett. A textilkereskedelem zsidó szakma, akik szerepet játszanak benne, többnyire zsidók. Az ő lábuk alól az első zsidótörvénnyel kirántották a szőnyeget, az alig pár hónappal később rá következő másodikkal pedig kiűzték őket a szakmából. Ha elég bátrak voltak, a háttérből próbáltak irányítani, befolyásolni. Ekkor virradt fel apám napja; huszonhárom éves korára már ismerte a textilkereskedelem csínját-bínját, a vidéki üzletek ellátása során rutint szerzett, ugyanakkor elegendő elszántsággal, komolysággal és szakértelemmel rendelkezett ahhoz, hogy végigjárja a felvidéki városok boltjait, és cége, az Óbudai Textil áruját kínálja. Mikor kiderült, hogy sikeres ezzel, más gyárak is megkeresték, hogy az ő anyagmintáikat is vigye magával.

Kevés olyan ember akadt a szakmában, aki pontosan ismerte az árut, amit megvételre kínált – és ő ilyen volt. Egy elegáns aktatáskában hordta az anyagmintákat. Ismerte a kereskedői alapszabályt: a jó megjelenés fél siker. Mikor benyitott egy boltba, mintha Cary Grant vagy James Stewart lépett volna be. Az a vélemény alakult ki róla, hogy snájdig fiú. A snájdig szót manapság sokan nem ismerik, illetve, ha ismerik is, pejoratív felhangot tulajdonítanak neki, pedig nem az; egy értelmező szótár szerint a snájdig jelentése: „jóvágású, nyalka, vakmerő, csinos és jól öltözött, biztos fellépésű, úri modorú. S mivel,

ha kellett, hallgatott, ha kellett, elkápráztatta az ügyfelet az eladni kívánt anyag tulajdonságainak ismertetésével, hallatlanul jó üzleteket kötött. Azt a hatást tudta kelteni a tárgyalópartnerében, hogy kár is beszélnie, mert ő tisztában van az összes tudnivalóval, amiről a tárgyalás folyik, és csak udvariaságból hallgatja végig a másikat. Egy másik alapszabály, amit akkor mondott el nekem, mikor én is kereskedni kezdtem: ha üzletet akarsz csinálni, ne az érződjön, hogy a másik tesz neked szívességet, hanem hogy te teszel neki.

Apám a kisfia születésekor (azaz az én születésem napján) nem volt otthon; Erdélyben tett egy tíznapos körutat.

Akár a személyes megjelenése és a modora, akár az áruhiány volt az oka (gyanítom, mindkettő) a kereskedők kapva-kaptak rajta, illetve az áruján.

Nem csoda, hogy mivel jutalékos rendszerben dolgozott, nagyon sokat keresett.

Ahogy tudta, segítette elüldözött zsidó főnökeit, a lakásuk jobb bútorait, hogy azoknak, miután begyűjtötték őket, ne keljen lába, levitette az érdi bérelt házába, és aztán a vész elmúltával visszaszolgáltatta. A fővárosi zsidók Auschwitzba szállítása előtt a vidékieket hurcolták el, rájuk a romló hadihelyzet miatt nem került sor. De azért a lakásukat el kellett hagyniuk. A nagyanyám elég szegényes szobái is tele voltak akkor igazi reneszánsz, klasszicista meg biedermeier bútorokkal; egy komódot a nyomdatulajdonos család hálából nála is hagyott.

A második bécsi döntéssel meg Észak-Erdély került vissza – az ottani boltokba meg már szinte várták apámat.

Ennek a rá nézve idilli állapotnak a front közeledésével lett vége, de addigra már megfelelő anyagi háttérrel rendelkezett ahhoz, hogy elegáns házat béreljen Érden. A bérelt házban akármeddig maradhattunk (akkor már én is megvoltam), sőt, talán meg is vehettük volna, de hatéves koromban beköltöztünk Budára, a Bercsényi utca elejére, egy belövést kapott négyemeletes ház harmadik emeletére. Az ágyúgolyó felettünk is kárt okozott, mert átszakította a két emelet közti födémet, de mindkettőt rendbe lehetett hozni. Elég értelmes kisgyerek lehettem; azt, hogy az utcáról az ablakon át lőhettek be és a golyó felfelé távozott, egyből átláttam, de a körlépcsővel a házban nehezen boldogultam. Hogy a fenében van az, hogy ugyanott maradok, és mégis egyre feljebb kerülök? (Vagy talán mégsem voltam elég értelmes.)

*

A lakás, melyet apám rendbe hozatott és aztán bútorokat is vásárolt bele, három és fél szobás volt, később, mikor a szobaszámot a lakásban élők számához kötötték, albérlőt kellett tartanunk. (Így lakott nálunk egyetemistaként az a fiatalember, aki később aztán a balatoni házunkat tervezte.) Apám a fővárosi létet ambicionálta, meg is értem miért. Egyszer – még Érden éltünk – kisétáltam anyámmal az állomásra, aki a négy évvel fiatalabb húgomat egy gyerekkocsiban

tolta. A vonattal érkező apámat vártuk. Ledöbbentett, hogy a leszálló férfiak, mind erőteljes fiatalember, nem várták meg, míg a vagon lépcsőjén sorra kerülnek, hanem kiabálva és nevetgélve az ablakon ugráltak ki. Apámnak elég gürcös lehetett mindennap vonattal be- és hazajárni. Ráadásul Óbudán dolgozott, a Déli pályaudvarról még oda is el kellett jutnia. Feltételezem, hogy az is számított – de ebben egyáltalán nem vagyok biztos –, hogy mi, gyerekek fővárosi iskolába kerüljünk. Lehet, hogy a szüleink az én meg a húgom érdekeit is figyelembe vették, de az, hogy anyám fővárosi úrinő akart lenni, legalább enynyire latba esett. Akkoriban neki, Érd-ófalusi prolilánynak, ez volt a non plusz ultra.

És apám kereseti lehetőségei, ha másként is, de továbbra is megmaradtak.

*

Anya elmondása szerint Lacit, apám öccsét egy véletlen malőr miatt hívták be katonának. Én azt gyanítom, hogy az a malőr nem volt véletlen: nem kölcsönbe hozott haza a vállalatától egy kis trafót, hogy használja, hanem azért, hogy eladja. Nem vette komolyan a munkáját, pedig nagyon jó helyen dolgozott: egy olyan üzemben volt mechanikus, ahol repülőgép-alkatrészeket gyártottak, s azokat, akik a termelésben részt vettek, nem hívták be katonának. Mindegy is, a lényeg, hogy emiatt megszűnt a mentessége a bevonulástól, berántották katonának. így került a második magyar hadsereg tagjaként negyvenkettő nyarán a frontra. Nevezetesen a híres Don-kanyarba. Nem vette tragikusan a dolgot, rajta is eluralkodott a hurráoptimizmus, a muszkákkal hamar végzünk, utána meg le lehet szerelni. Az első állomáshelyéről még olyan tábori lapot küldött, amelyben vas – nem acél! – gombostűt kért a mamájától; horgászni akart a Donban. (A vasat horog alakúra lehet görbíteni, az acélt nem, mert elpattan.) Olyan nagyon rossz dolga nem lehetett a fronton, ha pecázásra jutott ideje. Csak aztán egyszer, még a komoly harcok kitörése előtt óvatlanul ment le a vízhez, és egy orosz mesterlövész a túlsó partról eltalálta, mégpedig a hasán; szerencséjére két órán belül kiszenvedett. „Szerencséjére", mert gyorsan elvérzett, halála előtt nem kellett hosszan gyötrődnie, mint bajtársai többségének.

Az elején még volt idő rendesen eltemetni a halottakat, később már csak tömegsír jutott volna neki, vagy még az sem. A társai egy csinos, szabályszerű kis sírt ástak neki, melynek tetejére még kereszt is került, rajta nevével és élet-évszámaival. A sírt lefotózta egy bajtársa (hol és hogyan volt lehetősége a fotót még elő is hívatni?), és a fényképet hazaküldte a szüleinek. Sőt, s család a tábori lelkészétől is kapott egy kondoleáló lapot, ezen szerepelt a „kiszenvedett" kifejezés. S egy rövid stencilezett leírás arról, hogy a dicsőséges magyar harcosok addig folytatják a harcot, míg az összes ellenséget le nem győzik.

A nagymamám, aki szorgalmasan levelezett vele, a tőle kapott lapokat gondosan sorba rendezte. Ezekhez aztán azokat is hozzárakta, melyeket ő, meg

mások küldtek neki, s melyeket a bajtársai a felszerelési között szépen összerendezve megtaláltak és a ládájával együtt (amelyet most a teraszon őrzök) hazaküldtek. A felirat rajta:

Baranyai László, 1920–1942.

A vesztett csaták után a mínusz negyven fokos hidegben visszavonuló honvédek már nem foglalkoztak a halottakkal, az út szélén hagyták őket, temetetlenül. A Donnál harcoló és igen rosszul (például szétázó, papírtalpú cipőkkel) ellátott kétszázezres Második Magyar Hadsereg embervesztesége hatvan-hetven százalékos volt. Azaz minden tíz emberből hat-hét odaveszett.

Ő, akárcsak édesanyja, ha nem is naponta, de igen gyakran küldtek egymásnak erre rendszeresített tábori levlapot. Mindketten beszámoltak egymásnak a napi eseményekről. A hadiposta kiszámíthatatlanságát jelzi, hogy nagybátyámhoz még a halála után is érkeztek levelek a nagymamámtól, mint ahogy ő is kapott a fiától lapot, miután az már meghalt. Így aztán – bár a tábori lelkész megírta a hírt – egy ideig még reménykedett abban, hogy a fia él.

*

Nagyanyám bánata elviselhetetlen volt. Azaz érezte csak annak – később a másik fia halálát is végig kellett szenvednie. Hogy ne a részeges férjével kelljen megosztania a gyászát, apámék Érdről beköltöztek hozzájuk a Baross utcai lakásba. Ott csak két szoba volt, az egyiket megkapták. A lakás kicsi volt, minden áthallatszott. Emiatt – meg a veszteség miatt különben sem volt kedvük szerelmeskedni – apám egy hónapig nem is közeledett a feleségéhez. Akkor voltak újra együtt, miután visszaköltöztek Érdre. Ez ezerkilencszáznegyvenkettő szeptember végén történt. Én kilenc hónapra rá születtem – feltehetőleg ebből az első együttlétből.

Amiket srácként a nagyanyámtól meg a szüleimtől a nagybátyámról hallottam, azok rokonszenvesek voltak a számomra; egy laza és nemtörődöm figura képe bontakozott ki. Úgy ítéltem meg, hogy hozzá vagyok hasonlatos, nem a szigorú és kérlelhetetlen apámhoz. Az ő kimért és célratörő viselkedésével szemben Laci nagybátyám könnyed, nemtörődöm alak lehetett. A nevemet is tőle, nem az apámtól örököltem. Volt saját névjegykártyája – nekem ugyan még nem volt –, de elhatároztam, hogy ha alkalmam lesz rá, csináltatok magamnak. Úgy véltem, legalábbis abba a hitbe ringattam magamat, hogy bár hivatalosan az apám fia, lényegében a nagybátyám reinkarnációja vagyok. Ha alaposan végiggondoltam, tisztában voltam vele, hogy ez marhaság, de nemigen akartam végiggondolni. Tetszett ez a lehetőség.

*

Apámat is behívták katonának. Abban az időben ezt senki sem kerülhette el. Csakhogy ő mindösszesen egy napig volt katona, mert a bevonulása után rögtön átesett egy orvosi felülvizsgálaton. Ami – ha az ellenkező végéről nézzük a dolgot – azt jelentette, hogy csak az orvosi vizsgálat előtt kellett bevonulnia. Gyakorlatilag csak az orvosi vizsgálatra. Még jóval a behívása előtt kapott egy fülest, hogy kit, melyik orvost kell megkeresnie egy vég Esterházy-kockás szürke gyapjúszövettel. Ott, ahova elvitte, közölték vele, hogy a vizsgálat előtt igyon meg egy csomó feketekávét, és a vécében csináljon meg annyi guggolás-felállást, amennyit csak bír.

Az orvosi felülvizsgálaton szívritmuszavar miatt alkalmatlannak minősítették. (Érdekes, hatvan évvel később nálam is ugyanezt állapították meg – csak nekem igaziból volt.) De a katonáskodása, pontosabban a nem-katonáskodása és az alkalmatlannak minősítése olyan mágikus erővel hatott rá, hogy amikor Székesfehérváron később elmentünk a laktanyája mellett – a balatoni autóút akkor még bent vezetett a városban – mindig kimutatott: itt voltam katona. A húgommal a végén meg sem vártuk, hogy a laktanya elé érjünk, megkérdeztük tőle: Csak nem megint ott fogunk elmenni, ahol egy napig katona voltál?

Fehérváron áthaladva sosem mulasztotta el, hogy meg ne álljon a hatalmas kupolájú templomnál, melynek Prohászka Ottokár volt a névadója, és egy imát el ne mondjon a Kaszap István nevű, fiatalon meghalt novícius emlékhelyénél. Ez a papnövendék azért volt fontos neki, mert míg a katonai orvosi vizsgálatra várakozott, hozzá imádkozott, az ő segítségét kérte. Szerintem nem Kaszap István segített rajta, hanem az a szövetvég, amit valamelyik felülvizsgálatot végző orvosnak adott át – de hát az embernek, még az én okos apámnak is, szüksége van, azaz volt valakire, akiben hihetett, akihez fohászkodhatott. Egy vég angol szövethez mégsem lehet fohászkodni.

*

Egy jómódra vergődött proligyereknek, akinek fiatalkorát nem a golfozás és a teniszezés vagy a táncmulatságokra járás töltötte ki, nem a lovaglás vagy a lovaspóló, gondot okozott, hogy miként tudja magát megkülönböztetni a tömegtől, amelyből kiemelkedett. Lehetőleg olyan elfoglaltsággal, amelyet maga is élvez.

Nem sok esélye volt rá, mert nemcsak a fenti tevékenységekben bizonyult járatlannak, hanem minden olyanban, amely ismerősei fölé emeli. Összes idejét a munka kötötte le, sem golfozni, sem lovagolni, sem teniszezni nem tanult meg. De mindenképpen meg akarta mutatni az érdi középosztálybeli haverjainak, a bicikliboltosnak, az áruházvezetőnek, az orvosnak, asztalosmesternek, gyógyszerésznek és papnak, hogy nemcsak elérte az ő színvonalukat, hanem föléjük is emelkedett.

Nagyon jól kitalálta: vásárolt egy kílbótot (kielboat), és szabadidejében csónakázni járt. Ez, ha golfozással nem is ér fel, bizonyos felsőbbrendűséget, sportosságot és eleganciát kölcsönöz a művelőjének. A hajót először Érd-Ófaluban, a téglagyár melletti kikötőben tartotta, de aztán a Rómain, egy csónakházban bérelt neki helyet. Az evezéshez nem kell különösebb előképzés, aki beleül egy kílbe, hacsak nem tök tehetségtelen, magától is belejön. Ha nem is olyan szabályosan lapátol, mint egy profi, az élvezete ugyanakkora. Apám imádott csónakázni, pontosabban imádta az evezéssel kínozni magát, csakhogy a természetért nem volt oda. Magáért a vízért, a part menti erdőként, a hajó elől menekülő vadkacsákért... gyakorlatilag semmiért. Nem hozták lázba. Ezért aztán csak akkor ment ki evezni, ha volt valaki a társaságában, aki leköti a figyelmét. Engem nem egyszer – igaz, túl sokszor azért nem – elvitt magával. Kissrác voltam, első vagy második osztályos. Rám volt bízva – mivel ő a menetiránynak háttal ült –, hogy irányítsam a hajót, azaz kezeljem a kormányt. Mivel az evező erőteljes meghúzása felülírja a kormányzást, csak nevetett, és hátranézve korrigált, mikor én nagyviccesen egy-egy stégnek, vagy be, a Duna közepére irányítottam a hajót. Nevettem én is.

Vele kapcsolatban egész gyerekkoromból ezek az örömteli emlékeim. Ha nagyon megerőltetem az agyam, egy közös élményt még ki tudok csikarni. Elvitt egyszer minket – engem meg a húgomat – a Csinn-bumm Cirkusz egyik előadására. Néha még ma is fülembe cseng a dal: Itt a cirkusz Csinn-Bumm Cirkusz, gyerekek, gyerekek... De aztán tényleg: több semmi.

Felmerülhet, hogy vagy én kezdek szenilisedni, vagy pedig valóban nem volt más közös és kellemes élményem vele – egyik sem örömteli lehetőség, és talán nem vagyok elfogult magammal szemben, ha azt mondom: az utóbbi az igaz.

A kílbótjában egyszer régi barátjával, Pali bácsival indult le a Római-parttól, Érdre. Alighanem ott is akartak aludni. Nem jutottak messze, mert a Vámház előtt – Isten tudja, hogyan kerültek át a balpartra – nekiütköztek egy haltároló bárka horgonykötelének, felborultak, a hajó összetörött. Kiúsztak a partra, nem volt egy nagy távolság. Szerencsére nem laktunk messze, ahogyan voltak: dresszben és rövidnadrágban, vizesen átgyalogoltak a Szabadság-hídon, lefürödtek, rendbe hozták magukat, anyám megetette, megitatta őket, a nagy ijedtségre Pali bácsi megivott legalább hat-nyolc fröccsöt –, és már nem mentek sehova, ott is aludtak. Másnap reggel Pali bácsi apám ruhájában indult haza, ami azért volt vicces, mert kábé tíz centivel magasabb volt nála. Apám kielboatos korszaka, ha jól tudom, ezzel véget is ért.

Én aztán jó negyven évvel később keveredtem vissza a Rómaira, igaz, már nem elegáns kíllel, hanem csak kenuval meg egy mezei túrakajakkal. De, bár ő hamar feladta, a vízitúrázásomban az érdeme, – később az egész országot bejártam, sőt, Kristóf barátommal Lengyelországban a Nareven még egy vízihullát is találtunk – elvitathatatlan.

Utóirat: Még egy közösen megélt történet eszembe jutott. Kivitt egy focimeccsre, mégpedig a 7:1-re. A meccsre magára, a gólokra nem nagyon emlékszem, de a hangulatra, a tömegre igen. Több mint kilencvenezer ember! Nagy élmény volt.

*

Versenyszerűen soha nem sportolt (az ő köreiben ez szokatlan és szofisztikált elfoglaltságnak számított), de a maga örömére szerette – mint ahogy az evezésnél is – kipróbálni az erejét, kitartását. A Jóisten tudja, hol és mikor, elsajátította a tökéletes, mindkét oldalon egyaránt levegőt vevő, hármas ütemű gyorsúszás technikáját. Talán az úszáson kívül nincs még egy sport, amelyben ennyire különválik a versenyszerű mozgás a lelkes, amatőr csapdosástól – az ő úszásáról elmondható, hogy „profi" volt. És a kitartása – sportnyelven: a hosszútávú állóképessége – is megvolt hozzá; épp' ez nyújtotta olyan hosszúvá és kínossá élete végén a haláltusáját. A szíve nem akarta felmondani a szolgálatot.

De még csak a Balatonon, a széplaki nyaralónk felépítésénél vagyunk. Apám egy építészmérnök ismerősét kérte fel a tervezésre – aki aztán a rendszerváltás évében megkapta azt a Kossuth-díjat, amely már régóta kijárt neki. A forradalom után pár évig, sőt, már a második világháború végétől kezdve sem nagyon épültek új nyaralók a Balaton mellett, olyan csodálatos kis gyöngyszemek, mint a mienk volt, meg pláne nem. Emlékszem, egy ismerős srác, aki az alacsony vízben vívott fejelőmeccseken százszor jobb teljesítményt nyújtott, mint a színpadon később – Eros Ramazzotti utánzatú nyálas slágerénekes lett belőle –, mikor ötvennyolc nyár elején meglátta a svájci hegyi lakot mintázó házunkat, eltátotta a száját, és megkérdezte, hogy bejöhet és megnézheti-e.

Miután a balatoni nyaralónk meglett, túl a strandolók határvonalán, messze bent a tóban, apám Széplak-Felsőtől elúszott Siófokig, onnan meg vissza. Ez testvérek között is legalább öt, kétszer két és fél kilométer. Az úszás különben is nagy kedvence volt, tőle hallottam először a berlini olimpiáról, ahol Csík Ferenc – ahogy ő mondta: Csík Ferkó – két japán elől elhalászta a száz méteres gyorsúszás aranyérmét. Az *Anyám (és én)* részben írok arról, hogy anyám szinte rajongott a feleségemért; az a véleményem, hogy apám is ezt tette volna. Zsófi ugyan az alacsony termete (162) miatt úszóként nem törhetett világbajnoki és olimpiai győzelmekre, de a triatlon úszás számában kimondottan jól szerepelt. Ennek a sportnak az úszószáma többnyire természetes vizekben, tengerekben, tavakban és folyókban bonyolódik – volt olyan Európa-bajnokság, nem is egy, mely során ő jött ki elsőnek a vízből. A kis termete ellenére helyt állt a nagy bengák között, pedig a triatlonban a rajtnál nagy a tumultus; a versenyzők egy bolyban, egymás mellett és egyszerre ugranak vagy rohannak be a vízbe. Nem véletlen, hogy egy csomó helyszínen a rajt után búvárúszók kutatják át a vízfeneket, nem rúgtak vagy ütöttek véletlenül úgy állba valakit, hogy elájult és le-

süllyedt a fenékre. A hullámokat is ügyesen leküzdötte. Ha erős, tarajos hullámok jöttek szembe, beléjük fúrta magát és átúszott alattuk, ha meg félelmetesen süllyedt, emelkedett a víz, a tetőn kiemelte a fejét és körülnézett, merre tovább. Úszás közben el tudta kerülni, le tudta hagyni versenyzőtársait. Ha nagy, a felszínen szétterülő levelű vízinövény-mező állt az útjába, nem kikerülte, hanem belefúrva, az indákba kapaszkodva húzta előre magát. Nagyon büszke voltam rá, apám, ha ott tudott volna lenni valamelyik versenyén, mondjuk a Parlament előtti Duna-átúszáson, még büszkébb lett volna. Aztán nem is csak egy, hanem három diplomát szerzett, „dr" titulus büszkélkedik a neve előtt... talán rájött volna, hogy a fia mégsem olyan balfék, ha egy ilyen nő a párja.

*

Apámnak, mikor kicsi voltam, volt egy motorkerékpárja, nem is akármilyen: DKW. Ez a márka azóta megszűnt, a gyártó cég beleolvadt az Audiba. Nagyon menő motor volt, bár apámat sosem láttam rajta motorozni. Annál többet pucolgatta, szerelte, tisztogatta.

Nem igaz! – mármint az nem igaz, hogy sosem láttam motorozni. Ahogy gondolkodom rajta, eszembe jut, hogy egyszer levitt pár napra Világosra a barátaihoz. Tehát motorozott, sőt, én is motoroztam vele. Nyár vége lévén nem volt nagy tömeg az úton, de abban az időben még a nyár közepén sem nagyon. Ott elvoltam jól, az egyik barátja csónakkal magával vitt a tóra horgászni, neki segédkeztem. Hanem az oda- meg a visszaút! A DKW-val mentünk, jöttünk. Baromira utáltam, hogy bár nem volt hideg, rengeteg holmit, pulcsit, kis- és nagykabátot kellett magamra öltenem. Apám az ilyenben végtelenül óvatos és előrelátó volt – a hosszú és szeles út során be kellett ismernem, hogy igaza volt, mikor halálba öltöztetett.

Nekem, mivel kicsi voltam még, sem a motor megvételéről, sem az eladásáról nem szóltak a szüleim. Nemcsak elővigyázatosságból: minek tudják meg tőlem mások, milyen jómódban élünk; egy motor áráért akkoriban kétszobás belvárosi lakást lehetett kapni, hanem főként nemtörődömségből: nem tartozik a gyerekre. Én – ha lett volna valaha motorom – feltétlenül tájékoztattam volna a megvételéről és az eladásáról a gyerekeimet. Dehát soha nem volt – ilyen probléma hálaisten nem merült fel. A kocsijaim adásvétele pedig nyílt titok volt; előfordult, hogy valamelyik eljött velem, mikor átvettem az új járgányt.

*

Egyszer az anyám felöltöztetett minket szépen – engem meg a húgomat – és bevitt minket egy kórházba.

Ahol az apámat látogattuk meg.

A vírus-korszak gyermekei

Pizsamában volt, ami azt jelezte, hogy ott is alszik (napokig észre sem vettük, hogy nincs otthon), a fejét kötés fedte, amire egy hidegvizes gumitömlőt szorított; ebből meg az derült ki, hogy a fejével történt valami. Hogy mi, azt a kötés miatt nem láttuk. Később, egészen élete végéig egy vékony, alig észrevehető forradás húzódott a haja tövénél a homlokán. Talán azért is óvta és Birken haarwasserezte gondosan a haját. A húgommal cikiztük is, hogy semmit sem ér. Ezt ő bölcs belenyugvással vette tudomásul, de azért csinálta, hogy ne hulljon ki, és elfedje a heget.

De megint helyesbítenem kell, legalábbis pontosítanom; míg mi, én és a fiam megkopaszodtunk, neki élete végéig megmaradt a haja. Mégis a Birken Haarwasser? Hátrafelé fésülte, ami akkor nagyon menőnek számított; tényleg úgy nézett ki, mint egy amerikai filmsztár.

A balesetet csak kikövetkeztettem, sem apám, sem anyám nem beszélt nekünk róla. Egyszer este, sötétben már, a motorjával indult be Érdről Budára. A diósdi mandulaültetvény utáni lejtőn lefelé robogva beleszakadt egy kivilágítatlan lovaskocsiba. Nyilván elvakította egy szembejövő kocsi vagy motor. A maiakhoz képest szinte középkori állapotok uralkodtak a közlekedésben akkoriban. (Újabb hetven év elteltével pedig a mostani állapotok fognak középkorinak minősülni az akkorihoz képest.) Az ütközéstől átrepült a szekéren, át a lovakon is, és előttük landolt az úton. Olyan szerencsésen esett, hogy koponyája nem törött be, csak a fejbőre szakadt fel. Bukósisak? Kötelező viselés? Hol volt az még akkor? Persze, ájulás, vér azért volt, kijött a mentő, apámat bevitték a kórházba. Hogy melyikbe, már nem emlékszem. Pedig jártam benne – igaz, gyerek voltam, figyelmetlen kiskölyök.

Anyám nyilván a kínok kínját állta ki, míg megtudta, hogy a tök véres apám sérülése nem halálos. Logikus, hogy amíg nem tudott biztosat, nem vitt be minket hozzá látogatóba. S mikor kábé fél évszázaddal később az én legalább olyan súlyos balesetemet látta a tévében, azaz már csak azt, hogy a mentők a többi sérülttel együtt a kórház előtt kipakolnak egy mentőautóból, az apám karambolja juthatott az eszébe.

*

Apám ezt követően nem ült fel többet a DKW-jára. Eladta.

Kábé negyvenéves volt ekkor. Kalandos fiatalkorának két fontos tényezőjével leszámolt ekkorra: úgy a Dunán való evezést, mint a motorozást befejezte. De akadtak az életében másfajta kalandok is: a cége Sas utcai pincéjében egy orosz katona agyon akarta lőni, ha nem nyitja ki neki a ruhaanyagokkal teli raktárt. Ezt, ha akarta sem tudta volna megtenni, mivel nem volt nála a rácsos ajtó kulcsa. Az orosz nem nagyon akarta megérteni – én mentettem meg helyzetet, noha alig múltam egyéves akkor. Valaki apám kezébe adott, hogy a katona lássa: ha megöli őt, egy pici gyereket tesz árvává. Hogy a katona igazából csak fenye-

getőzött és nem is akarta lelőni apámat, vagy tényleg én mentettem meg az életét (az oroszok közismerten gyerekszeretők), azt utólag nehéz kideríteni; mindenesetre jól hangzik, hogy egyszer ő adott életet nekem, másszor meg én adtam neki.

Ha a kalandokkal fel is hagyott, a társaságot élvezte. Jól emlékszem, hogy voltak esték, amikor sokan összegyűltek nálunk, a nagyszobában gramofonzene szólt, és a vendégek táncoltak rá. Mi a húgommal a szomszéd hálóba voltunk elzárva, persze, aludni nem tudtunk. Odalopództunk az üvegbetétes ajtóhoz, óvatosan félrehúztuk kissé a függönyt, hogy ki tudjunk lesni. A szüleink észrevették ezt, benyitottak és visszazavartak bennünket az ágyba; ahogy emlékszem, nem voltak igazán mérgesek ránk.

Aztán idővel egyre kevesebb lett a táncos összejövetelekből, még inkább visszavonultak. Apám egyre többet tartózkodott otthon, egyre jobban élvezte magát a felesége meg néha esténként a kártyapartnerei társaságában. Jól elvoltak magukban.

Csak mi, gyerekek voltunk zavaró tényezők az életünkben.

*

Korábban ugyan említettem már, de teljes valójában és drasztikumában nem beszéltem arról a tényről, hogy az apánk kegyetlenül és rendszeresen bántalmazott minket, a gyerekeit.

A végén annyira megszoktuk, hogyha nem volt túl kegyetlen a verés, nem is maga az ütlegelés volt elviselhetetlen, hanem a tudat, hogy előbb-utóbb be fog következni. A várakozás rá.

De persze, ha nagyon elszállt az agya, úgy, olyan elszánással vert, mintha meg akarna ölni bennünket.

Azt is be kell vallanom, hogy a húgomat talán jobban, mint engemet, bár az engem ért bántalmazás miatt, nemcsak most, amikor jobban odafigyel a világ az ilyesmire, hanem már akkor is, amikor a makarenkói pofon még elfogadott volt, bőven elvitték, és talán börtönbe is zárták volna. Csakhogy négyünkön kívül senki sem tudott erről, mi meg nem beszéltük róla. Egyszer mise után álltunk az utcán, és egy ismerős családdal beszélgettünk, a felnőttek a felnőttekkel (a nő bőrgyógyász volt egy klinikán, a férje meg a főnöke, osztályvezető főorvos ugyanott), mi ketten a hasonló korú gyerekekkel viccelődtünk, és közben azon studíroztam, hogy vajon őket is ugyanúgy üti-vágja-e az apjuk, mint ahogy minket a mienk?

Így írásban nem tudom eléggé hangsúlyozni, hogy milyen volt, amikor az apánk néha az ájulásig ütlegelt minket. (Nem az ő, hanem a mi ájulásunkig.) Mintha két ember, azaz két gyerek lettem volna: az egyik, aki elszenvedi a bántalmazást és arra vár csak, hogy legyen már vége, a másik meg, aki figyeli ezt az egyiket, és cseppet sem sajnálja, inkább a szüleivel azonosul, nem pedig vele.

Annak, hogy apám a halála után, mikor a lakás az enyém lett, olyan könnyedén megváltam a bútoroktól, nemcsak az volt az oka, hogy giccsesnek tartottam őket, hanem az is, hogy egyikük egy hatalmas kombinált szekrény volt, amelynek vízszintes és függőleges üveges rekeszei, valamint lenyitható bárszekrénye és alsó, telepakolható üregei mellett volt egy külön kis fiókja is. S ebben a kis fiókban volt egy szíj. Egy összetekert férfi nadrágszíj.

Amivel apánk vert bennünket.

A menetrend a következő volt:

Hazajött, melegítőbe öltözött, és vagy előtte vagy utána megkérdezte anyánktól, hogy mi hogyan viselkedtünk.

Bármennyire is igyekeztünk, sosem felelte azt erre, hogy rendesek voltunk, nem volt velünk semmi baj.

Mindig akadt hiba bennünk. Nem tudtunk úgy viselkedni, hogy ne találjon valamit. Nem is sorolom, mi minden lehetett a bűnünk. Akármi. S erre jött a verés. Mindig ruhán át, hogy ne maradjon nyoma. De fájni így is fájt. S mikor már nem tudott uralkodni magán, és a fejünkre is jutott a szíjból, legfeljebb egy-két napig nem mentünk iskolába.

*

Akkor teljesen természetesnek tűnt, hogy apám ellenvetés nélkül elfogadja anyám összes ellenünk irányuló panaszát és hisztériáját, de hiába tettem fel utólag a kérdést: miért fogadta el és miért vert meg mindannyiszor bennünket, sosem tudtam rá a pontos választ megadni.

Valóban olyan rossz, megátalkodott gyerekek voltunk, akiket csak így lehetett fegyelmezni?

Hogy lecsillapítsa anyánkat, és az vele már ne legyen ideges és követelőző?

Mert szadista volt, és örömöt okozott neki, ha verhetett minket?

Hogy igazolja: mivel az elvárható módon nem képes eleget tenni családfői kötelezettségének, így tesz eleget?

Tudom, hogy ez kényes ügy, és talán nem is igaz, de ha nem írom meg, életem során végig nyomasztani fog, és örökre bennem marad egy végig nem gondolt feltételezés, ami akkor jutott először az eszembe, mikor már nagyobb fiú lettem, felnőttes vágyakkal, és az apám sem vert már szíjjal, mint kisebb koromban, legfeljebb lekevert néha egy-egy pofont; rájöttem, hogy úgy élvezte a verésünket, mintha a nemi vágyát elégítené ki. S annál inkább, minél inkább vert bennünket. Az anyám meg... igen, az anyám meg szintén. Másként, de ő is a maga módján. Ő is élvezte a helyzetet, élvezte a szenvedésünket, de mikor már túl sok lett, túl erős az inger, kiszállt. Véget vetett neki. Talán így, a mi ütlegelésünk során jutottak igazi élvezethez, nem az ágyban.

Ezt már leírtam, nem vonom vissza. Lehet, hogy lesz, aki emiatt gonosz, hálátlan és perverz kölyöknek tart engem. De nem jelölöm ki és nyomom ki a gé-

pemből; most már maradjon így. Aki túlzásnak tartja – olyan, aki ismerte és példás családi életet élő embereknek tartotta őket, már egyre kevesebb akad –, vagy akinek helyből csípi a szemét, mert költői kitalációnak tartja, az nyugodtan mondja csak, hogy egy elfajzott és gonosz, hálátlan kölyök vagyok.

*

Miért nem engedte az apám az anyámat dolgozni?

Mert halálosan féltékeny volt, noha semmi oka nem volt rá.

Miért volt halálosan féltékeny?

Ez is olyan kérdés, aminek a megválaszolása sokaknál, akik úgy vélekednek, hogy a szülők privátélete tabu, feltehetőleg megint kiveri a biztosítékot.

Anyám soha, semmiféle tanújelét nem adta annak, hogy megcsalná vagy meg akarná csalni az apámat. Ha oda is figyelt egy férfira, nála ez csakis intellektuális érdeklődés lehetett. De már eleve igyekezett elkerülni minden olyan lehetőséget, amely az apám féltékenységét kiválthatta volna. Ráadásul – köszönhetően az őt féltő gonddal terelgető, őt sajátmagával kifliben altató édesanyjának, no meg a mindenre egyformán rátelepedő, a női szexualitást megvetendőnek és kerülendőnek tartó korszellemnek – anyám frigid volt, akár egy fagyra kitett vasdarab.

Apám elvileg mondhatta volna: hülye fapina, ha amúgy rendes, de nem akar szerelmeskedni, akkor is mellette maradok és máshol keresem a testi kielégülést.

De nem; féltékeny volt anyámra. Betegesen féltékeny.

Kimondom végre, nem kertelek tovább: kisebbrendűségi érzés; ez lehetett féltékenységének a kulcsa. (Aminek az elleplezésére határozottságot és önbizalmat mutatott.)

Nemcsak a nőknek, a férfiaknak is ezerféle görcsük lehet a testükkel. Csakhogy míg a nőknél ezek a görcsök ezerféle testtájra irányulhatnak – hajra, homlokra, szemre, fülre, orra, nyakra, hátra, hasra, mellre, fenékre, combra, bokára, lábujjakra és ki tudja még mire –, addig a férfiaknál egyetlen testrész számít csak: a farkuk. Hogy az túl kicsi vagy túl nagy, túl hamar vagy túl sokára sül el... itt is ezerféle indok lehet. És az apámnak – nem akarok belemenni ennek az elemzésébe – is meglehetett a maga baja a maga farkával. Óhatatlanul felmerülhetett benne, hogy másvalakinek a másmilyenje sokkal jobban teljesít, mint az övé. Amivel – ezt említettem már – nemigen tudott örömöt okozni a feleségének. (Feltehetőleg másnak sem nagyon.)

Ha valaki oka, indoka volt a féltékenységének, akkor az önmaga lehetett csak.

*

Újságírói fogás, de igaz: az anyám ölte meg az apámat.

Aztán – ez jóval később történt – az apám az anyámat.

Az apám prosztatarákban halt meg, ötvenkilenc éves korában.

Ma már tudom, mert röviddel a halála után utánanéztem, hogy mi ez a betegség: a húgyvezetéket körülvevő dülmirigy, azaz prosztata úgy megnagyobbodik, hogy elszorítja azt.

Egy osztálytársamnak nemrég ugyanez volt a baja: neki, ha vizelni akart, fel kellett dugnia egy katétert, ami átengedte a pisit. Aztán megoperálták, kimetszettek egy darabot a prosztatájából, rendbejött.

Csak az ő prosztata-megnagyobbodása jóindulatú, kezelhető volt, az apámé meg rosszindulatú, rákos. Ma már a rákos prosztatát is a siker reményében operálják, akkor erre nem volt lehetőség. És mikor észrevette a bajt, a rák már elterjedt a szervezetében, hiába műtötték meg egymás után háromszor, meghalt.

Ugye írtam, hogy a szüleim vallásosak voltak. Azt is, hogy az apám, aki alig élt az anyámmal szexuális életet (szerintem már az is csoda volt, hogy mi megszülettünk), de akit azért feszített a nemi vágy, nemigen csalta meg az anyámat. Nem is onanizált, mert azt a biblia hatodik parancsolata elleni véteknek tekintette. Így aztán nem ürült a dülmirigye, vagy csak igen-igen ritkán ürült, a vágy, a képzelődés meg közben kínozta... persze, hogy elrákosodott.

Egyenes útja volt a kórházba, onnan meg a temetőbe.

A gyilkosa nem más; az anyám volt, aki nem engedte magához.

*

Soha nem értettem meg, hogy a szüleim miért ejtettek be egy fogaskerék két ellentétesen mozgó kereke közé: járjak egyházi iskolába, ugyanakkor kerüljek be valamelyik egyetemre. Mindkettőt egyformán fontosnak tartották.

Legyek a szegénysorsú – nyugodtan prolinak is nevezhető –, családom első diplomás tagja. Ez érthető kívánalom, rendben van. De azt hogyan képzelték, hogy a vallásos nevelés-neveltetés után felvesznek egyetemre? Az közismert tény volt, hogy az állami szervek (maguk az egyetemek, a munkahelyek személyzeti osztályai, a katonaság) minden erejükkel az egyházi középiskolások továbbképzését hátráltatják.

A rendszer, amiben éltünk, szocializmusnak nevezett lobektómia volt; hogy' is engedhették meg a komcsik, hogy egyházi eszmékkel felvértezett tanárok kerüljenek ki az egyetemekről, akik aztán vallásos gondolatokkal mételyezik meg az ifjúság lelkét. Egy ez idő tájt felvételiztető haverom később elmondta, hogy olyan ukázt kaptak: tűzzel-vassal akadályozzák meg az egyházi középiskolások bekerülését. Tanárképzésre egyáltalán nem lehetett bejutni, más diszciplínákra is csak módjával. Ha fel is vették az embert, egy-két-három évet katonáskodni vagy dolgozni kellett előtte.

Sokan csak a sokadik próbálkozásra jutottak be – menetközben jópáran fel is adták, és egy diplomáshoz képest kevésbé minőségi beosztásban helyezkedtek el.

Az ismerőseim közül, akikről tudok, előbb-utóbb mindenkit felvettek egyetemre – de mennyi kínlódás, kudarc és szenvedés volt ennek az ára!

*

Akkor meg voltam győződve róla, hogy az apám megoldja valahogy a helyzetet. Azt hiszem, túlbecsültem a lehetőségeit. Abban tudott (volna) maximum segíteni, hogy míg a felvételi előtt fizikai állományban kell güzülnöm valahol (ahol bebizonyítom, hogy szocialista hazám dolgos-szorgos tagja vagyok), berak valami jó kis helyre. Vagy nem voltak meg a megfelelő kapcsolatai hozzá, vagy nem akarta az ismerőseit mozgósítani értem, félhetett tőle, hogy szégyent hozok rá. Furcsa dolog ez: egyfelől tudta, hogy nagyon értelmes és okos fiú vagyok, másfelől meg egy csomó dolgom miatt szégyellt. Tizennégy évesen csak a hibáim, hiányosságaim miatt, később meg már, tizennyolc évesen a véleményem, viselkedésem miatt is.

Már akkor, amikor az osztályfőnökömnek, akihez levitt, és aki bevallotta később, először azt hitte, hogy egy kripli került az osztályába, sokáig sorolta, hogy milyen testi hibákkal rendelkezem. Az egyik szememre nem látok, az egyik fülemet pár hónapja műtötték meg és tökre megsüketültem rá, s mivel lúdtalpas vagyok, járni sem bírok rendesen, s ezek miatt különös óvatossággal kell bánni velem. Tisztában voltam vele, hogy a saját félelmeit és gátlásait veri le rajtam. Nem voltam lúdtalpasabb, mint bárki más, az egyik fülemre valóban nem hallottam, de mindössze annyi volt a „hátrányom" belőle, hogy nem vittek el katonának, a jobb szemem gyengesége is csak annyiban zavart, hogy később egy tüzetes orvosi kivizsgálás végett vetett a bokszolói karrieremhez fűzött álmodozásaimnak (igaz, akkor annyira beleéltem magam abba, hogy a Vasas nagycsapatának lehetek a váltó- vagy nagyváltósúlyú tagja, hogy nagy, erős férfiemberként bánatomban sírva fakadtam), szóval egyáltalán nem éreztem magam olyan nyomorultnak, mint amilyennek az apám beállított.

Volt egyszer egy véletlen – különben egyáltalán nem véletlen! – ami még jobban lecsökkentette a bennem való bizodalmát.

A bunyóval párhuzamosan kosarazni is eljártam. Egy sulibuli, amúgy nagyon összetartó kiscsapat tagja voltam, vasárnaponként rendszeresen meccseket játszottunk. (Utána meg söröztünk.) Egy – egyetlen! – alkalommal sikerült rávennem őt, hogy jöjjön ki egy meccsemre, és nézze végig. Nem voltam egy nagy spíler, de elég megbízhatóan játszottam, balbedobóként meccsenként összehoztam tizenkét-tizenöt pontot. Leült a padra, nézte a bemelegítést, a csapattársaimat és az ellenfeleimet, láttam rajta, meg van győződve róla, hogy az ő hülye fia nem lesz képes megállni a helyét ezek között a belevaló csávók között.

Én persze meg akartam mutatni, hajtottam rendesen... egy lepattanó labdára felugrás közben valaki a vállával meglökte az államat, mire összecsattantak a fogaim... úgy beleharaptam a nyelvembe, hogy egy hosszú, vékony csík elvált, s csak a végén tartotta valami. (Soha máskor nem történt ilyesmi velem.). Mint egy kaméleon a hosszú nyelvével, olyan lehettem. Egy véres kaméleon – mert folyt, áradt belőle a vér rendesen. Elmentem az ügyeletre, ő is jött velem. Ott összevarrták rendesen, pár napos kellemetlenséggel megúsztam az esetet. Illetve mégsem úsztam meg: az apámban még erősebb lett a hit, hogy egy rémes, szerencsétlen kriplit sikerült a személyemben összehoznia.

Fogadok, az egész nem történik meg, ha nincs ott. Így hatott rám.

Megértem a húgomat, aki egész életében rossz férjeket és szeretőket választott magának, és nem tudta, nem merte kiteljesíteni jazzénekesi karrierjét.

Vagy más, nem ilyen komoly ügy:

Érden, a kút mellett volt egy nagy cseresznyefa. Először az elérhető szemeket ettem le róla, aztán egyre feljebb mentem. Egy idő után már ugrálnom kellett, hogy el tudjak érni pár szemet. Száz ember közül kilencvenkilenc így csinálta. A századik én voltam, mert rám szólt:

Ne ugrálj, kitörik a bokád!

*

Az ún. felszabadulás – de inkább az egyik szakadékból a másikba való zuhanás – után nagyítóval keresték a népi káderekет, akikre rá lehetett bízni egy-egy nagyobb üzem, de akár az ország fontos ügyeinek rendbetételét és irányítását. Apámnak, mint népi származéknak lehetősége nyílt, hogy politikai karriert csináljon, de a lelkiismerete meggátolta, hogy beálljon a hasonlesők közé. Meg volt győződve, hogy a tervgazdálkodás, amely az ország iparát és kereskedelmét egyre inkább fékezi, előbb-utóbb robbanáshoz, akár rendszerváltáshoz is vezet. (Ez sajnos csak az ő halála után következett be.) Bár kénytelen volt kiigazodni a szocializmusnak nevezett műbalhé játékszabályai között, amint egy kis lehetőséget látott, azonnal kereskedni kezdett, átment igazi üzletemberbe. A főnökei nemcsak azért tartották, mert megkapták tőle a jatt egy részét, hanem azért is, mert gúzsba kötve is képes volt táncolni, kiválóan kereskedett a cége termékeivel.

Elmondok egy esetet.

Én már kisiparos voltam (a fenét voltam igazi kisiparos, a rendszer hibáit és hiányosságait kihasználó ügyeskedő voltam inkább, csak éppen ebbe a kategóriába voltam besorolva), amikor kitaláltam, hogy húsvétra tojásból ajándék kiscsirkéket készítek. Megfőztem egy csomó tojást, hogy ha megsérülnek, nehogy kifolyjon és megromoljon a belsejük, szemet festettem nekik, pléhlapból sárga lábakat stancoltattam, filcből szárnyakat és piros csőrt ragasztottam – több száz darabot állítottam elő. Anélkül, hogy bármiféle engedélyt kértünk volna rá, ki-

raktuk őket egy nagy bevásárlóközpont elé, és mivel helyesek és olcsók voltak, az emberek vették őket, mint a cukrot. Nem volt igazán jelentős kereskedelmi tevékenység, de abban a leült és unalmas rendszerben, ami az akkori kereskedelmet jellemezte, mindenképpen üde színfoltnak számított.

És ki állt ott és árulta, ajánlotta a csibéket? Egy nagy textilkereskedelmi vállalat komoly osztályvezetője, akihez elvileg méltatlan az efféle apróságok adásvétele.

A rendszerváltás idején, amikor botladozva ugyan, de újra talpra állt és erőre kapott a kereskedelem, hetvenöt éves lett volna. Azon gondolkodom, bele mert-e volna vágni az újfajta, háború előtti kapitalista kereskedésbe, amely annakidején annyi sikert hozott neki.

Gyanítom, nem. Csak szomorkodott volna, hogy nincs elég ereje már hozzá. És sajnos, erre konkrét példa is akadt. Talán jobb is, hogy már előtte meghalt.

*

Ahogy említettem, apám nem használta ki a származásából fakadó előnyöket, nem vált belőle a gazdasági életben vezető szerepet betöltő személy, mivelhogy a pártba sem lépett be. Komoly vezető állást pedig csak párttagok kaphattak. (Akárcsak manapság.) Ugyanakkor miből állt volna, ha belép? Semmiből. A barátai nem haragudtak volna meg rá, nem nézték volna le, még csak meg sem orroltak volna miatta. Mindenki tudta, talán legjobban az a hétszázezer párttag, hogy vicc az egész, megjátszás, még azok sem veszik komolyan, akik a párthierarchia legtetején állnak. (Akárcsak manapság.) Az igaz kommunisták ötvenhat utánra vagy kihaltak, vagy kiábrándultak – vagy pedig az elvtársaik addigra már kinyírták őket.

Arra hivatkozott, hogy ő vallásos ember, s ez eleve kizárja azt, hogy a vallás alapelveit támadó párttagok sorába lépjen. De egyszer egy elszánt fószer még így is be akarta léptetni. Akkor meg azt találta ki, hogy „elveszítette" az átmenetileg kapott próba-párttagkönyvét. Élt azzal a lehetőséggel, hogy olyan embert nem lehetett beléptetni, aki figyelmetlenül kezeli a párt szent ügyét. Ugyanakkor a forradalom alatt a vállalati munkástanács tagságot sem vállalta el, pedig az valóban szent ügy volt. Az első perctől kezdve, mikor október huszonharmadikán este bámultuk az utcánkban a rádió felé robogó és emberekkel megrakott teherkocsikat, tisztában volt vele, hogy akármekkora is a lángja a forradalomnak, ez halott ügy. Az orosz birodalom keleti blokkja olyan, mint egy erősre rakott boltív – ha kiesik egy darabja, az egész összeomlik. Tudta, hogy Moszkva nem fogja megengedni ezt. S óvatosabb, előrelátóbb – mondhatjuk úgy is: gyávább – volt annál, hogy a nevét adja hozzá. Nem is magát, minket, a családját akarta megkímélni.

Ilyen volt: okos és ha kellett, sunyi, a politikai realitásokat mindig figyelembe vevő, „fontolva haladó" kisember. Utálta és megvetette a kommunistákat,

de kénytelen-kelletlen elfogadta a játékszabályaikat. Engem, mikor október utolsó napjaiban lementünk az utcára, és a Körtéren vagy a szétlőtt Üllői úton végigsétálva (a Maléter-laktanya ekkor még nem volt szétrombolva) fiatal, felfegyverzett forradalmárokkal találkoztunk, mindig figyelmeztetett: a kommunizmus visszatérése után ezek mind börtönbe kerülnek és felakasztják őket.

*

Emlékeim szerint a hetvenes évek elejétől kezdve alakultak meg, ha nem is tömegével, de egy-egy területet (mondjuk járást) lefedve a mai szupermarketek állami elődjei, a nagyáruházak. A különbség annyi volt, hogy bár ezekben az apró vicik-vacakoktól kezdve a szőnyegeken, ruhaanyagokok és ruhákon át a motorkerékpárokig sok mindent tartottak, élelmiszer, mint később a szupermarketekben, nem volt bennük kapható. Egy ilyen igazgatójává akarták kinevezni apámat, Pesttől nem is olyan messzire.

Mikor közölte ezt velem – már az nagy dolog volt, hogy egyáltalán beavatott – nagyon megörültem. Végre egy olyan állás, olyan tevékenységi kör, amelyben kifejtheti a tehetségét. Biztos voltam benne, hogy a lehetőségekhez képest – rengeteg idióta szabály és törvény kötötte még a kereskedelmet – a legjobban fogja vezetni az áruházat. Ráadásul pont karrierje végén kapott maga fölé egy olyan kereskedelmi igazgatót, aki nemrég került ki egy moszkvai egyetemről, és akinek csípte a szemét, hogy egy régivágású kereskedő vezeti a cég kincsestárát, a raktárt. Egy ellenszenves, merev és önhitt balfaszt. Mindenféle abszolút fölösleges statisztikák és kimutatások vezetését követelte meg rajta, amelyeknek semmi köze nem volt a vállalat üzleti stratégiájához, lévén, hogy azt központi keretszámok írták felül. Ez a pasi megkeserítette az életét; gondoltam, öröm lesz megszabadulnia tőle.

De nem vállalta el.

Nem is értettem, miért. Mikor végre, a nyugdíj előtt szabadon kiteljesedhet.

Azt mondta, nem elég fiatal már, túl sok lenne a munka meg a mindennapi kijárás és hazautazás. Ellene vetettem, hogy nem kéne a csúcsforgalomban szenvednie, hiszen a tömeg reggel befelé jön a városba, este meg ki, és ő pont ellenkező irányba haladna, külön utazási támogatásban részesülne... de akkor sem.

Utóbb világosodott meg, hogy bár látszólag tökéletes fizikai állapotban volt, már munkált benne a gyilkos kór, amely a végét okozta.

Egy év múlva derült ki, hogy beteg, további egy hónap múlva már halott is volt.

*

A saját lányomom, a kicsin látom, hogy nem érdekli az én fiatalkorom. Bármikor kezdek bele egy sztoriba, unalmasnak tartja, nem figyel. Szinte ingerlően, arrogánsan negligál. Én meg minek dumáljak hiába? Majd, ha nem leszek,

akkor persze kíváncsi lesz rá, ki volt, hogyan élt, miket tett fiatalkorában az apja. Nemcsak én nem érdeklem, hanem a körülmények sem, amelyek között éltem. Pedig azok gyökeresen mások voltak, mint a mostaniak. A nagyobb gyerekeimen, hálaisten, jóval több érdeklődést látok – a korral jön meg? Én sem figyeltem eléggé a szüleimre, nem faggattam őket a gyerek- meg a fiatalkorukról, a megszületésem előtti életükről – ennek, mikor írni szeretnék róluk, most látom kárát. Csak hallomásos ismereteim vannak az életük legfontosabb részéről. Pedig, ha kérdezgettem volna őket, megnyíltak volna. Az a helyzet, hogy az akkori közéleti, politikai állapotokat próbálom az ő életükhöz hozzáigazítani, a hallomásos történeteiket ezekkel megerősíteni.

Vagy éppencsak megemlítem, amit tudok és gondolok ezekről, és a homályosan felsejlő részleteket, bármennyire csábítanak is, elhagyom. Avagy egyszerűen nem írok meg olyan részleteket, amelyek pedig fontosak és érdekesek, de melyekről nincsen biztos tudomásom.

*

Hogy helyreállítsam romokban heverő önbizalmamat, lementem a Vasasba bunyózni. A Vasas akkoriban a Honvéd és a Dózsa erőteljességével szemben a technikás bokszot és a fineszt képviselte. És persze, oda sem bölcsészhallgatók jártak; a szüleimnek egy darabig nem is mertem megmondani, hogy bokszolok. Nem akarom részletezni, de két év után oda jutottam, hogy a nagy Edőcs Pistivel vívtam látványos szparring csatákat – ehhez, noha kábé húsz kilóval voltam könnyebb nála, megfelelő technikával, erővel és erőnléttel kellett rendelkeznem. És persze magassággal is; vékony, colos gyerek voltam. Bármikor kicsaphatott volna, ha akar, de egy kívülállónak úgy tűnhetett, hogy egyenlő ellenfelei vagyunk egymásnak. Arra kellettem neki, hogy észrevegyem a hibáit meg a kihagyásait, és oda-odaszúrjak neki.

Ekkor történt, hogy az apám, miután egyszer hazajött, és az anyám panaszkodott rám, azt mondta: idejössz, kapsz egy pofont.

Addig mindig odamentem hozzá (vagy inkább ő lépett hozzám), és kaptam is egy pofont.

De most azt mondtam neki: Nem megyek oda. És ha idejössz, leütlek.

Nem is tudom, honnan merítettem a bátorságot ehhez. (Gorkijnak Az anya című regénye kezdődik így, de nem ez járt az eszemben, amikor mondtam.)

Az apám okos ember volt, felmérte, hogy nem viccelek, megteszem, amivel fenyegetem, és azt is felmérte, hogy rosszul járna, ha közeledne.

*

Megírtam már, hogy a szüleim soha nem aludtak együtt. Ennek az anyám volt az oka – ő nem akarta. Azt mondta, hogy neki állandó hőhullámai vannak, ki-

izzad, és minduntalan felriad, apámat megviselné ez, és a másnapi munkája látná kárát.

Egyrészt eljátszotta a migrénes és a fájdalmakat hősiesen elviselő úrhölgyet, másrészt, mivel senki sem szólt rá emiatt, idővel olyan is lett. Ha rászorul az egyszerű, pénzkereső életmódra, nyilván helyt állt volna. De nem szorult rá, mert az apám nem engedte el dolgozni, és elfogadta minden hisztériáját.

Hogy miért fogadta el, arra rövidesen kitérek.

Így aztán a klasszikus hitvesi dupaágy egyik oldalán apám aludt, a másikon én.

Mivel akkor már volt barátnőm, akivel rendszeresen szeretkeztem (már, amikor és ahol alkalom adódott rá), általában nem voltam kielégületlen. Magyarán: nem feszített a vágy.

De apámat, aki akkor kábé ötvenéves lehetett, feszítette. Mivel hívő keresztény volt, és a feleségét is szerette, nemigen voltak nőügyei. Pedig lehettek volna, mert jóképű és jó megjelenésű volt, és elő is tudta adni magát. Mégsem lépett félre (legalábbis nem sokszor), jobban érezte magát otthon, mint máshol, ahol szerepelnie kellett, eljátszani az uptodate hősszerelmest. Ráadásul, utaltam már rá, a tízparancsolat szellemében igyekezett élni az életét; nem is maszturbált. Bűnnek tartotta – én legalábbis nem láttam, és nem is tudtam ilyesmiről.

Én viszont, aki sok mindenben – ebben is – vele ellentétesen alakítottam az életemet, ha rávitt a szükség, magamhoz nyúltam. Mikor napokig nem adódott alkalom a barátnőmmel szerelmeskedni.

Egy éjszaka átnéztem rá, láttam, hogy alszik, és kivertem. Egy férfizsebkendő csupa lucsok lett, megpróbáltam valahova, ahol nem szúr szemet, elrejteni. (Nem használtam nagypárnát.) Forgolódtam helyet kerestem neki. Akkor észrevettem, hogy fent van, engem néz. Néz, mindent lát, de nem szól egy szót sem. Nem értettem, miért nem teszi, az ilyen cselekedetet elítélendő dolognak tartotta. Azért nem protestált, mert a legszívesebben talán ő is ezt tette volna?

*

A széplaki nyaralónkból egy hétfői reggel indultunk fel Budára, amikor inkább tűnődve, mint megijedve, megjegyezte: – Nem tudok pisilni.

Hiába erőlködött, nem jött ki neki vizelet.

Gyorsan felmentünk a lakásba, telefonált, törülközőt, pizsamát, fogkrémet és fogkefét vett magához, majd megkért, hogy vigyem be a Jánosba, az urológiára.

Addig nemigen adta oda nekem a kocsiját. Az a kocsi volt életének, összes munkájának a jelképe. Ma persze nevetséges ez, de akkor, mikor a kocsi státuszszimbólumnak számított, mikor a majd' egy kilométer hosszú utcánkban egyetlen kocsi állt a járda mellett, mégpedig a miénk, egyáltalán nem volt nevetséges. A személykocsikat, nemcsak az olyan szupereket, mint miénk volt, hanem a sokkal szarabbakat, a Trabantokat, Wartburgokat, Zsigulikat is misz-

tikus imádat övezte. Elő kellett fizetni és éveket várni, míg az ember kapott végre egy trehányul összerakott kocsit. Nagyon hülyén hangzik, de bevallom: hiába tudtam, hogy semmi alapja, számomra valahogy más embernek, többnek, jobbnak számított az, akinek van autója.

Odaadta a féltve őrzött kocsiját, pontosabban megkért, hogy én vezessem. Annyira rosszul volt.

A kórházban pillanatok alatt kiderült, hogy rákos, prosztatarákos, s hogy azonnal műteni kell.

Azaz...

A fenét kellett műteni. Olyan állapotban volt már, hogy semmiféle műtét nem segített rajta. De jó, mondjuk egyszer... kinyitották megnézték... nyilván ki is metszettek valamiféle rákos burjánzást belőle – de háromszor?! Haló poraiban is rohadjon meg az a főorvos, aki az első műtét után, melyből világosan tudható volt, hogy menthetetlen, még kétszer kés alá fogta. Nem a prosztatája ölte meg, hanem a szervezetében szétterjedt rák. Egyre gyengébb és magatehetetlenebb lett; a végén – anyám nyilván fizetett érte – átkerült egy egyágyas különszobába, ahol az utolsó napjait töltötte.

Mire ebbe a szobába került, már rettenetes állapotban volt.

Az utolsó hét alatt, amit itt töltött, altatták, magánál sem volt, nem érzett semmit, nem szenvedett – de akkor mitől lett az a két ránc, nem is ránc, két árok, mely az orrától futott lefelé az ajka mellett az álla aljáig?

Beszívta a levegőt, aztán csönd következett, hosszú csönd, egy örökkévalóságig tartó, mindig abban reménykedtem, hogy talán most... most végre vége van... de aztán hirtelen kifújta. Ültem mellette, néha órákon át... csak ez az akadozó levegővétel. A felfekvéstől már nem is vér, genny folyt alóla, a háta, mint a klopfolt hús. Végig morfiumozták, az utolsó hetekben már magánál sem volt, nem érzett semmit, de szenvedni szenvedett... ott volt a párnája. Mi van, ha kihúzom a feje alól és az arcára szorítom? Mennyi gyötrelemtől kímélem meg... senki sem venné észre. Vagy ha észre is vennék, úgy tennének, mintha semmi sem történt volna.

Gyáva szar voltam!

Az urnáját anyám először a Farkasréti temetőben helyeztette el, de aztán egy közös urnasírt vásárolt a kelenföldi Szent Gellért kápolnában, és oda szállíttatta át. A fedlapon az ő neve is rajta áll: Baranyai Ferenc – 1915–1974.

*

A halálának másnapján lementem a halottas terembe, adtam a boncmesternek pár forintot, és megkértem, hogy mutassa meg. Csak a fejét láttam, mert a teste egy fehér lepellel le volt takarva – nem volt egy vidám látvány. Ugyanolyan szánalmas volt, mint fent a különszobában. Elképesztő, hogy alig egy hónap alatt,

de inkább csak az utolsó egy hétben mennyire megváltozott, magabiztosból rémültté és elkínzottá vált az arca.

Ha eszembe jutott később, még évekig, hosszú évekig ez a fájdalmas, keserű arc ugrott elém. De aztán egyszer, észre sem vettem miként, változott a helyzet, már újra olyan önbizalomtelinek, sőt, daliásnak láttam őt, mint mikor a villamosmegállóból jött gyalog hazafelé. Azt is fel tudtam idézni, hogyan érkezik, diadalmasan kopog a járdán a lépése.

*

A prosztatarákja felismerését, vagyis a betegsége első tünetét követően az apám mindössze egy hónapot élt. Az utolsó hetet már végig öntudatlan állapotban, morfiummal zombivá kábítva. Akkora fájdalmai voltak, hogy csak így lehetett lenyugtatni őt. Az anyám végig mellette volt, a szemeit is ő fogta le.

Egyik délután – az anyám hazament, hogy aludjon pár órát – én voltam bent nála. Tökéletesen le volt szedálva, nem érzett semmit. De váratlanul felriadt, rám meredt – nem érzett semmit? –, a két szeme helyén két rémes, mélybe vesző kutat láttam, és iszonytató rémülettel azt mondta:

Fáj. Nagyon fáj. Csinálj valamit!

Mit tudtam én segíteni? Semmit. Kirohantam, hogy szóljak a nővérnek – éppen jött befelé. Hozta a szokásos morfiumadagját. Beadta, apám újra ájulásba merült.

*

Egyetemista koromban történt, lent nyaraltunk a Balatonon, szokás szerint az apámmal aludtam egy szobában. Akkoriban divatban voltak a nejlon ingek, nejlon alsók... persze, alig lehetett hozzájuk jutni. Akinek volt, marha büszke volt rá, pedig izzadt az ember bennük rendesen. (Egyetlen előnyük az volt, hogy könnyű volt mosni, szárítani, vasalni pedig nem kellett őket.) Nekem volt egy amúgy passzentos alsógatyám, 100%-os műanyag. Kissé érdes felületű. Amelyik a combhajlatomban a bal herém mellett bőrviszketést és nedvesedést okozott, egyszerűen nem bírta a bőröm. De ezt csak akkor vettem észre, mikor már nagy volt a gáz. Mikor rájöttem, mitől van, levettem a nadrágot, visszaváltottam gyapjú gatyára, de már későn: az irgalmatlan viszketés nem múlt el. Úgy viszketett, hogy azt elmondani nem is lehet. Az apám kérdezte, mi van. Elmondtam neki. Erre ő, hogy az semmi, mit nyavalygok. Na jól van, lefeküdtünk. De én annyira szenvedtem, hogy éjszaka felkeltem, kiosontam a konyhába, tettem rá hideg vizet, meleg vizet, krémet, zsírt... semmitől sem múlt el. Kínomban kimentem a házból, éjszaka az utcán sétálgattam, hogy ne figyeljek annyira oda rá. Hajnalfelé tértem haza, beosontam, lebújtam az ágyba. Apám felébredt, rám

nézett, mérhetetlen megvetés volt az arcán. Hogy te micsoda nyámnyila alak vagy, egy kis fájdalmat sem bírsz elviselni, mondta.

Csak mellékesen a viszketésről: egy anya pár éve megölte tízéves lányát – a köztársasági elnök kegyelmet adott neki. A kislányt olyan gyógyíthatatlan bőrbetegség gyötörte, amitől szó szerint is halálosan szenvedett... milyen lehet az egy anyának, hogy megegyezik a kislányával, hogy a legjobb, ha megöli őt. Meg is tette: beledobta a bekapcsolt hajszárítót a kádba, amelyben a gyerek feküdt. Utána nem titkolta, bevallotta, olyan mindegy volt már neki. Ennyit a bőrviszketésről.

Aztán – csak hogy befejezzem a sztorit – Pesten elmentem egy barátom apjához, aki bőrgyógyász volt, s csodálkozott, hogy eddig is hogy bírtam ki. Felírt egy folyadék orvosságot, mondta, hogy csípni fog... hát csípett is. Majd beleőrültem. De két vagy három kezelés után elmúlt a fájdalom – és vele együtt a bőrproblémám is.

Még valami. Ez az orvos, egy nagyon rokonszenves pasi, megkérdezte: ugye te balkezes vagy? Igen, feleltem neki. De jobbal írsz? Igen, jobbal. Nem értettem, hogy miért kérdi, illetve jegyzi meg ezt. Aztán – jóval később – rájöttem. Azért, mert roppant szerencsétlen, frusztrált gyereknek láthatott, s az ilyen gyerekek frusztrációs problémáinak egyik gyökere az, hogy a szülők erőszakkal verik ki belőlük a balkezességet.

Na és akkor a slusszpoén.

Az ember, amikor sérelem éri, azon fantáziál, hogy az, aki a sérelmet okozta – akár úgy, hogy ő az okozója, akár, hogy más – jól fázzon rá. Kapja meg.

Aztán mikor ez néha bekövetkezik, akkor meg már sajnálja a másikat.

Nos, mikor az apám rákos lett, prosztatarákos, akkor kétségkívül, nagyon nagy fájdalmai voltak. Ráadásul neki is ott fájt, ahol nekem, legalábbis azon a környéken, a tökénél. Ettől a fájdalomtól, meg attól is, hogy rádöbbent: másodpercek alatt meg kell válni az életétől, olyan lett, mint egy rémült, tanácstalan kisgyerek. Szánalmas volt. És akkor eszembe jutott, de csak, mint abszurditás, hogy azt kéne mondanom neki: ugyan, Api, szedd már össze, ne játszd itt meg magadat, próbálj már meg férfi lenni!

Persze, nem mondtam, hogy is mondhattam volna.

*

Apámban, noha nagymenő üzletembernek számított már a szakmájában, még mindig benne élt vidéki suhanc-létének kisebbrendűsége. Fiatalkorában felnézett az érdi potentátokra, a jegyzőre, az orvosra és a gyógyszerészre, no meg persze a plébánosra, és később, mikor megtehette, barátkozni kezdett velük, vagy ha velük már nem is, hasonló státuszú társaikkal. Becsületére legyen mondva, hogy bár időközben lezajlott egy hatalomátvétel, amely egy gyökeresen másfajta (és silányabb) elitet hozott létre, nem térült el ifjúkora eszményeitől.

Budára kerülve a Kruspér utcai templom – többnyire ide jártunk misére – plébánosával is jó viszonyba került. Valószínűleg tudta róla, hogy „békepap" – így nevezték az állambiztonsági szervek által besúgásra kényszerített egyházi személyeket. De mivel azt is tudhatta róla, hogy egyházi főnökei tudtával vállalta el az ál-együttműködést a hatóságokkal, s hogy senkiről sem ad dehonesztáló jelentést, nem törődött ezzel.

Így aztán a plébános gyakori vendég volt nálunk, én pedig, a kiskölyök – akartam, nem akartam – a helyi ministránscsapat tagja lettem. Pannonhalmára is csak úgy fogadták el a jelentkezésemet, hogy ajánlást adott arról, hogy becsületes, katolikus nevelésben részesülök.

Egyszer, pedig kifejezetten szerettem őt, nagyon csúnyán viselkedett velem. Nem magától – a szüleim késztették rá. Egy reggel – aludtak még – kiosontam a fürdőszobába, hogy a fütyimmel játszadozzak. Az apám mellett, a duplaágy másik oldalán ezt nem mertem megtenni. A fürdőkádban ültem, meztelenül, és meleg vízsugarat engedtem a makkomra. A vízcsobogás hangjára az anyám felébredt, kijött és meglátott engem. Én nem vettem észre, mert a fürdőszoba ajtaja a hátam mögött volt. Hangtalanul visszament és szólt az apámnak, aki persze kiabálni kezdett velem, fogalmam sincs, miért nem vert meg. De amint megtehették, szóltak pap barátjuknak, aki egy alkalommal, amikor abszolút nem számítottam rá, mások előtt váratlanul egy hosszas szentbeszédet nyomott le; szó volt benne fertelmes bűnről, a férfiúi önmegtartóztatásról, életszentségről és más egyebekről, a gerincsorvadásról például, melyet az ilyen esetek miatt előbb-utóbb kapni fogok. Rettenetesen szégyelltem magamat, elsősorban nem maga a tett, hanem amiatt, hogy mások is tudomást szereznek róla, és lenéznek engem.

*

De nemcsak a saját szemérmetlenségem ellen volt kikelve az apám. Mindenféle szemérmetlenség bántotta, és igyekezett meg is torolni azt. Különösen az olyant, amelyet ellenem, a saját fia ellen követnek el. Arra, aki elkövette, akkor én paráznát mondtam – ma abuzálót mondanék.

Nos, ez a bácsi egyszer a Gellért fürdő fenti kismedencéjének a gyógyvegyületektől átlátszatlan meleg vizében a kezembe adta a farkát. Ült a medence körbefutó ülőkéjén, jóságosan mosolygott, odahívott magához, és megragadta a kezemet. A fütyije előre ki volt véve a nadrágjából, nyilván. És persze állt, mint a cövek.

Én az első pillanatban megfogtam, de bár szorította a csuklómat, kirántottam a kezem, és elmenekültem. A pasi továbbra is mosolygott és hívott. Nem mentem oda hozzá, hanem hátrahúzódtam, elvegyültem a fürdőzők között, és mikor már nem látott, kiléptem a medencéből, leszaladtam az apámékhoz, akik nagy, magunkkal hozott gyékényeken napoztak. Leheveredtem én is, de nyilván

izgatott voltam, mert az apám észrevett rajtam valamit. El kellett mondanom neki, mi történt. Nagyon féltem, hogy meg fog szidni, de nem rám volt mérges.

Meg tudom-e mutatni neki az embert? kérdezte. Persze, hogy meg tudom, feleltem, jól emlékeztem rá, kopasz volt. Felmentünk. Hátulról látszott, a feje éppen túllógott a medencét körülvevő járda szintjén. Apám a fejére lépett és lenyomta a víz alá. Az ürge felbukkant és fel volt háborodva. Mondott is valamit az apámra, de ő nem felelt neki, hanem megpróbálta fejberúgni. Na de kérem, mondta a pasas, panaszt teszek az igazgatóságon. Félt kiemelkedni a vízből, mert még mindig kint lehetett a nadrágjából a fütyije. Rohadt buzeráns! szidalmazta az apám. Ez ugyan nem volt túl precíz megfogalmazás, de célba ért. Kérem, panaszt teszek. Tegyen, jöjjön ki, menjünk együtt.

Persze, nem mert kijönni, de a többi fürdőző között bent maradni sem lehetett kényelmes neki.

*

Anyám egyszer titokzatoskodva bejelentette, hogy vége, ezentúl mi is úgy élünk, mint mások. Azaz apám csak annyi pénzt keres majd, amennyi a fizetési lapján áll. Ennyiből kell megélnünk. De a kocsijuk meg balatoni házuk már megvolt, berendezkedtek egy esténként römizős meg kanasztázós nyugis életre, a húgom és én is a saját lábunkon álltunk már, minket nemigen érintett ez a bejelentés.

Nekünk gyerekeknek a szüleink soha nem beszéltek arról, hogy apám hogyan és miért keres olyan jól. Természetesnek vettük. Már nagyobbak voltunk, mikor észleltük ezt, de akkor sem igyekeztünk rájönni a nyitjára. Emlékszem arra a férfira, aki egyszer feljött hozzánk, az apámmal tárgyalt, és aki azt a nagy, nem gömbölyített, hanem sokszög oldalú herendi levesestálat hozta, amely ma a vidéki lakásunkban az egyik könyvespolc legfelső sorát díszíti, s forgalomból kivont ötforintosokkal van tele. A teteje, nem emlékszem, mikor és miként eltörhetett; már nincs meg. Apámnak több ilyen látogatója is volt akkoriban. Az anyám még kávét és sós tallért is vitt be nekik. (Amiért alkalmanként nekem kellett elmenni az Üllői út egyik mellékutcájának házába – csak ott lehetett kapni.) Hogy miről beszéltek, azt nem hallottam, de az elmenetele után az apám szavaiból sejthető volt: ez is pénzt hozott volna inkább.

Csak később tisztáztam magamban, de akkor sem kérdeztem rá, valahogy világossá vált a számomra, hogy miből ered a jómódunk. Elégszer nyaraltak nálunk az apám főnökei, hogy rájöjjek: a jattból. És hogy ők is benne vannak valamiképpen.

Apám egy nagy textilgyárnak volt a raktárvezetője. Nem kereskedelmi osztályvezetője, nem kereskedelmi igazgatója – sima raktárvezetője. Soha nem vágyott többre. Raktárvezető. Rajta akarta tartani a kezét a vállalat kereskedelmén. Később aztán kapott egy szinekúra osztályvezetői kinevezést, de az sem jelentett mást: nála deponálták a vállalatnál gyártott összes anyagot, ő tartotta számon

és adta ki a raktárból őket. Néha még a gyártásba is belefolyt. Hogy miből mennyi kell, és talán nem is volt minden legyártott tétel szabályszerűen lekönyvelve. Rajta múlott, hogy egy anyagért folyamodó vállalat kap-e árut, ha kap, mennyit kap, és milyen felárral kapja. Talán más cégeknél is hasonlóan folyt az árukiadás, talán más szakmákban, mondjuk az élelmiszeriparban vagy a mechanikai termékeknél sem ment másként, de valószínűleg apám különösen profin és hatékonyan intézte a dolgot. Más textilipari vállalatok kereskedelmébe is belefolyt, tudták, hogy jó kapcsolatai vannak; hozzá kerültek az ilyen sundám-bundám kereskedelmi ügyek. Ő intézte a piszkos melót, ő vette át a pénzeket, őt vitték volna el, ha rajtakapják, nálunk volt kétszer is házkutatás... de mivel a sáp hozzá került, ő vette le a fölét. Persze, jutott a főnökeinek is, akik ezt lehetővé tették.

Hiánygazdálkodás. Ez volt a titok: hiánygazdálkodás. Nem volt áru, ha volt is, kevés volt. Azt éreztem, hogy a szüleim állandó feszültségben élnek, állandó félelemben... s mikor hasonló ügyben egy másik vállalatnál volt egy nagy lebukássorozat, az apám kiszállt, volt ereje kiszállni.

Megértettem őt, illetve a döntését, amit nyilván anyámmal együtt hozott meg. Közeledett nyugdíjazásának az ideje, a hátralevő éveket már nyugalomban akarták eltölteni. Nem kért és nem fogadott el többé csúszópénzt. Nem hiányzott neki az állandó feszültség, az meg hogy lebukjon és esetleg leültessék, pláne nem hiányzott.

A helyében én is így tettem volna.

Nem igazán jött be neki a dolog, mert a nyugdíjba menetele előtt egy évvel meghalt.

*

Egy egyszerű eset.

Elfogyott a vállalata által előállított klott anyag. (Ekkor már újabb, életében az utolsó munkahelyén, megint egy újpesti vállalatnál dolgozott.) A klott pamutból készülő, vékony és sűrűszövésű, egyik oldalán erősen fénylő, általában sötétre festett olcsó vászon; kék színben iskolai köpenynek, feketében fiú tornanadrágnak használták. Sok iskola kötelező viseletként elő is írta.

És nem volt. Elfogyott, nem lehetett kapni, apámék pedig nem gyárthatták, mert az előre lefektetett tervszámok másfajta anyag előállítását írták elő számukra. Valamelyik okos elfeledkezett róla, hogy közeleg az iskolaidő. Már olyasféle hangok hallatszottak, hogy ez az ifjúság elleni vétek, szándékos szabotázs történik, és hiába tudta a cég megvédeni magát, ilyen vádak miatt, még ha igaztalanok is voltak, meghurcolták az embert.

Apám ezt később mesélte el, mikor számára már semmi következménnyel nem járt a dolog, és amikor én is üzleteltem már; egy textilüzemből egy teherautónyi gézanyag – amiből ingeket varrattam – kézen-közön hozzám került.

A vállalat vezetői válságtanácskozásra gyűltek össze, őt is behívták. Miután sokféle megoldás felmerült, egyik impotensebb, mint a másik, azt javasolta, hogy gyártsák le klottból a szükséges mennyiséget, de ne klottként, hanem színes lepedővászonként könyveljék le – ez belefért a tervbe –, és vékony pamutvászonként forgalmazzák. Végül is a klott is vászon. Ez csalás, mondta az egyik igazgató. Ez valóban az, felelte apám, de ha nem csináljuk meg, maga mehet a börtönbe, vagy a bálákat tologathatja az udvaron.

Persze, hogy megcsinálták, az anyag – vékony pamutvászon – javarésze egy nagy pesterzsébeti varrodának jutott, minden gyerek időben megkapta a maga iskolaköpenyét és a klottgatyáját, apám pedig egy csomó pénzt keresett az ügyleten.

*

Bár apámra, mikor tudatosult bennem, miként keresi a pénzt, felnéztem, és kifejezetten bátor embernek tartottam, arra is rájöttem, hogy nem minden tekintetben egy Grál-lovag.

Az első kocsija egy Opel Kadett volt. Ma már nincs meg ez a márka, de noha csak egy kiskocsi volt, annakidején, különösen itthon, amikor nem lehetett külföldről autót behozni, kifejezetten menőnek számított. Az apám igen óvatosan kezelte, keveset is használta, úgyhogy szinte tökéletesen új állapotban adta el. Lehetőség nyílt egy még jobb kocsit, egy új VW Kiefert vennie.

Az Opelt nem más, mint családi barátunk, az Sz. nevű plébános vette meg.

Nem kellett volna megvennie. Vagy miután megvette, nem kellett volna a visszaadásával előállnia.

Nem is tudom, abban a helyzetben mi lett volna a megfelelő eljárás.

Elvitte ugyanis a kocsit egy autószerelőhöz, aki megállapította, hogy a festés alatt lévő vázanyag igen vékony. Vékonyabb a kelleténél – ami az ő véleménye szerint azt jelentette, hogy az autó elkorrodálódott, magyarán: megrozsdásodott. A festés tartotta csak egyben. Legalábbis ezt állította Sz-nek, ő pedig az apámnak. Ha valaki, az apám tudta, hogy ez nem igaz, mert abszolút óvatosan bánt a kocsival, és alul védőréteget fújatott rá. (Egyébként minden holmiját ugyanilyen precízen kezelte.) Sz. vissza akarta csinálni a boltot, visszakérte az árát.

Apám pedig – hosszan tárgyalt erről az anyámmal – nem adta vissza. Talán félt, hogy másnak már nem tudja olyan jól eladni.

Ez volt a barátságuk, sőt, egész kapcsolatuk végpontja.

Én a magam részéről visszavettem, és újra eladtam volna a kocsit. Ugyanannyiért, vagy valamivel kevesebbért biztos megvásárolták volna. Annyit tanultam a dologból, talán apám is megtanulta, hogy barátokkal nem szabad üzletelni.

Sz-szel aztán volt még egy találkozásom. Akkor már egy másik, a főváros legnagyobb plébániájának volt a főnöke. Valamilyen szociológiai anyagomhoz volt szükségem adatokra, gondoltam, ő megadja. Barátsággal fogadott és segített. Emlékezett a kellemetlen autó-ügyletre, de nem hányta a szememre; fiatal korom miatt nem volt, nem is lehetett közöm hozzá.

Nekem – habár egyszer kiskoromban megszégyenített, de azt is a szüleim kívánságára tette – nincsenek kellemetlen emlékeim vele kapcsolatban.

Apámnak voltak.

*

Ha valakinek, hát apámnak tudni kellett volna főzni. Legalábbis, ismerni a főzés alapfogásait. Kisgyerekkorában tanúja lehetett, hogy a mamája a gazdagéknál való szolgálat után hazatérve miként üt össze sebtében vacsorát a családnak, később meg, mikor a szülei már Érden laktak, élvezhette a bőséges vasárnapi ebédeket, és ugyanígy lehetett a mamám készítette remekekkel is. Mégsem tudta, vagyis inkább: mereven elzárta magától a kajakészítés elemi tudnivalóit.

Mielőtt elmondok egy vele, és egy nélküle megélt esetet, már előre megpróbálom megfejteni a hozzáállása okát. Annyira meg akart felelni a tekintélyes és felelősségteljes értelmiségi úriember képének, akinek olyan pimf dolgokhoz, mint a háztartási munka, semmi köze sincsen, hogy még egy szendvicset sem tudott elkészíteni magának. Alaposan benne volt ebben a macsó hozzáállása is: a sütés-főzés a nők dolga, komoly férfiembernek semmi köze hozzá.

Íme, az egyik eset:

Egy délután kettesben tértünk haza valahonnan a Bercsényi utcai lakásunkba. Olyan éhes volt, hogy nem várta meg a mamámat, aki valahol máshol tartózkodott, és azt ígérte, hogy nemsokára hazaér – nekiállt összeütni egy rántottát.

Fogta, a gázra feltett tepsibe beleütött két tojást, és elkezdte kevergetni. Én sem voltam a főzésben valami nagy ász, de azért megjegyeztem: Api, ezt nem így csinálják! Először a zsírt kell beletenni és felolvasztani. (Akkor még zsírral főztünk – mostanában, hatvan-hetven évvel később újra rákapok.) Nem mindegy? felelte, a lényeg, hogy minden benne legyen.

Hát benne is volt minden, elsősorban a füst. Majd' leégett a konyha. Anyám már az utcáról észrevette, és rohant haza, hogy mentse, ami menthető.

A másik eset:

A nagyanyám minden évben vágott disznót. De hogy nézett volna az ki, hogy a böllért, meg a disznó lefogására, pörzsölésére és más egyéb tennivalókra (köztük egy-két stampó felhajtására) átrendelt szomszédokat egy öregasszony dirigálja? Apám volt a legelső férfi a családban, ő volt kénytelen elvállalni a dirigens szerepét. El is vállalta, bár kedve nemigen volt hozzá. A helyszínen aztán összeszedte magát és úgy viselkedett a jelenlevőkkel, ahogyan azt az egyszerű

népekkel való bánás módjaként képzelte. Pár évvel később, miután nem élt már, és én vettem át a család férfiemberének szerepét (holott a Beatles, és a Doors tagjainak sorsa jobban érdekelt, mint a szerencsétlen disznó lefogása, leszúrása és kivéreztetése, a véréből a hagymával készült sült elfogyasztása, majd a kolbász fűszerezettségének beállítása), a böllér az esemény végén, nem kis emberismeretről tévén tanúbizonyságot, megjegyezte: maga sokkal jobban csinálta, mint az édesapja.

*

Az apám halála és anyám új lakásba való költözése előtt rövid időszakban történt, hogy kihúztam az előszobaszekrény egyik alsó fiókját – ekkor még a szüleim bútorai voltak a lakásban –, és belemélyedtem az ott lévő születési, házassági és halotti anyakönyvi kivonatokba.

Érdekes dokumentumokat találtam: ott volt apám mind a négy nagyszülőjének születési dokumentuma. Apám apjának a szüleié is; ennek a nagypapámnak a családjáról ugyanis nem sokat lehetett tudni; egyszercsak feltűnt a fővárosban, attól kezdve echte pestinek tekintette magát, s mások is így tekintették őt. A szüleiről sem a feleségének, sem később a gyerekeinek nem beszélt. Az anyakönyveiből kiderült, hogy Tamásiban született, s míg fel nem került Pestre, ott is élt Tolnában. S hogy nem is magyar, hanem lengyel eredetű.

A zsidótörvények idején, ahhoz, hogy az ember felelős pozíciót tölthessen be, bizonyítani kellett, hogy egyik nagyszülőjében sincs zsidó vér. Nahát, apám ezt a követelményt tökéletesen teljesítette, mind a négy nagyszülője gój volt. Nem kevés utánjárással az illetékes plébániahivataloktól szerezte be az anyakönyvi kivonatokat. Abban az időben az ő kérelmei, gondolom, nem lehettek egyediek, mindenki lázasan igyekezett bizonyítani, hogy semmi köze a zsidókhoz.

Apám minden nagyszülője igazi, jó magyar, templomban keresztelkedett ember volt.

Egyszer felkiáltottam, s mivel anyám is a szobában volt, neki szóltam oda:

Mami, itt az áll, hogy Api, Anya házassága után hat hónapra született!

Miután nem felelt erre, megkérdeztem: Anya – azaz a nagymamám – a házassága előtt már három hónappal teherbe esett?

Az én tisztességes és templomba járó, a szexet és a szexualitást még hírből sem ismerő szentéletű nagyanyám? Itt valami tévedés van, gondoltam, még egyszer megnézem az iratokat. De anyám kikapta kezemből a dokumentumot és a többivel együtt visszarakta a fiókba, azt pedig betolta. S mikor arra kértem, hogy nyissa ki, mert meg akarok győződni arról, hogy jól olvastam-e, nem hagyta, hogy másodszor is elővegyem az anyakönyvi kivonatokat. Olyan dühödt, feszült és természetellenesen merev, elutasító kifejezés telepedett az arcára, mint amilyent kábé harminc évvel azelőtt láttam rajta, mikor azt

kérdeztem tőle, hogy a húgomnak miért puncija van, nem pedig fütyije, mint nekem?

Nem engedte, hogy még egyszer belenézzek az anyakönyvekbe. Sőt, a tudtom nélkül aztán – pedig azok engem is megillettek volna, az én őseimről volt szó, nem az övéiről – kidobálta vagy más módon eltüntette az összes régi anyakönyvi kivonatot.

Tehát apám hat hónapra született.

Szegény, szerencsétlen és tudatlan falusi nagymamámat, aki tizenhét éves volt ekkor, a nagypapám elcsábította és teherbe ejtette. Aztán mikor kiderült a baj, elvette feleségül.

Még ha figyelembe is veszem, hogy több, mint száz év telt el azóta – senki sem élt már a szereplők közül –, nehéz elképzelni arról az öregasszonyról, aki az emlékeimben él, hogy el akarják csábítani, hogy enged a csábításnak, és talán élvezi is azt.

Egy családnál dolgoztak, a nagyapámat a nyomdából gyakran hazaszalasztották... ott megismerkedett a házimunkát végző sváb kislánnyal, lukat beszélt a hasába és megejtette. Rutinból csábította el, nagy franc lehetett. Már volt egy gyereke, aki felnőtt korában – ez már a nagyapám halála után történt – alkalmanként kijött Érdre, ott ebédelt velünk, az apámmal jóban volt, még kártyázott is vele. Apám halála után eltűnt, de jóval később aztán, miután a nagymamám is meghalt, és anyám intézte a ház eladásának ügyét, előkerült, és bizonyos, nem túl nagy részt kért a házért kapott összegből. Az anyám nem adott neki, mondván – ebben egyébként tökéletesen igaza volt –, hogy az érdi ház rendberakásához és felújításához mindig az apám adott pénzt, a pasi sosem erőltette meg magát... erre az – ebben meg neki volt igaza – eltűnt, és soha többé nem jelentkezett. Pedig az apám féltestvére volt.

Jó darabig tiszta volt a kép: a nagyanyámat a nagyapám a házasság előtt teherbe ejtette, és – főként a mindkettőjüket foglalkoztató családtagok nyomására – feleségül vette.

De aztán elgondolkodtam a dolgon, és változott a véleményem.

*

Már előtte is gyanús volt néhány körülmény, és miután kiderült ez a hat plusz három hónap, összegeződtek.

Laci nevű nagybátyámat én személyesen nem ismertem, de sokat hallottam róla, és a fotóit is láttam. Egyik arcképe a nagyanyám éjjeliszekrényén állt. Volt egy közös képe az apámmal is. Ha nem is tudatosítottam, hogy miért, zavart ez a kettős fénykép. Aztán rájöttem: a két testvér, noha mindkettő megnyerő, rokonszenves fickó volt, egyáltalán nem hasonlított egymásra. Apám kimondottan jóképű, érzékeny arcú, de határozott, a kellemetlenségeken felülkerekedő alak volt, Laci nagybátyám viszont mosolygó képű, kissé bizonytalan fiú. Csak

később tűnt fel a kettejük közötti eltérés – mintha nem testvérek, hanem kollegák, jó barátok lettek volna.

Aztán még valami, aminek csak áttételesen van köze az előbbihez.

Apám és a nagyapám nem nagyon bírták egymást. Ezt már négyéves koromban is észrevettem, de csak később tudatosítottam magamban. Mikor vasárnaponként kimentünk Érdre, a szombat akkor munkanap volt még, a nagyapám behúzódott a konyhaasztal mögötti sarokba, és onnan, míg ott voltunk, nemigen jött elő. S onnan tett kellemetlenkedő megjegyzéseket az apámra. Apám meg vissza, őrá. Apám persze játszotta a nagyfiút, a családfőt, aki gondoskodik nagyanyám – kéttagú – családjáról is. Kétségkívül, volt gondoskodni való: a baromfiudvar baromfikkal, akiknek folyton táp kellett, a kert a permetező szerekkel; emlékszem, a tüzelő megvásárlása és odaszállíttatása, fa és szén vegyesen – mit és mikor és mennyit? – minden évben gondot okozott, mivel igen hektikusan lehetett csak beszerezni ezeket. Apám vette meg az utcai oldalra való kerítésanyagot is, aminek az összeszögeléséhez a nagyanyám Franci bácsi nevű ács testvére jött át Környéről... ilyenkor a nagyapám igen-igen kisfiú volt. Egy-egy érintést, simogatást, kedves szót soha nem láttam köztük. Mintha nem apa-fia lettek volna.

A nagyapám – ahogy a nagymamám néha mérgében szidta – nemcsak itta, hanem vedelte a bort. Fröccsök formájában képes volt egy este egy-másfél litert elkortyolgatni. Ez hajlam, ahogy ma mondják: a gének kérdése. Az apám meg nemhogy nem ivott; direkt rosszul lett, ha két deci bornál többet kellett valamilyen vállalati ünnepségen meginnia.

Mi, azaz az én családom, apám, anyám, meg a húgommal mi ketten, mikor semmiféle rendes élelmiszert nem lehetett kapni, innen, Érdről láttuk el magunkat. Minden hétvégén hazavittünk egy-egy tyúkot: vagy lepucolva, azaz toll nélkül, négy felé vágva, a belsőségeket külön félretéve, amiket aztán Mariska néni dolgozott fel nálunk, vagy már eleve megfőzve-sütve, elkészítve. Süteményt – ebben a nagymamám nagy volt – meg tojást és lekvárokat (azóta sem ettem olyan finom birsalmalekvárt, mint akkor), igazi, nem olajból készült málnaszörpöt és mindennek a tetejében, még ősszel, sőt tél elején is virágokat, gondosan összeállított virágcsokrokat. Egy hétig éltek csak, mert a következő hét végén újabb csokrot kaptunk, az orromban máig benne van a kiürített vázák vizének édeskés rothadásszaga. A csuda tudja, hogyan csinálta, a nagymamám még nagyon finom, alkoholt csak nyomokban tartalmazó almabort is készített. Óvatosan kellett kibontani, mert, mint a pezsgő, kilőtt. És persze minden évben egy másfél mázsa körüli disznót is levágott, azaz levágatott. A háztartási hulladékon kívül azt is el kellett látni táppal meg kukoricával, a böllért meg kellett fizetni – a ház végén lévő füstölőben készült disznóságokat is zömében mi kaptuk.

És akkor a vasárnapi fejedelmi ebédekről még nem is beszéltem. A nagymamám tehát sokszorosan meghálálta azt az összeget, amit az apám a ház költségeire meg a rendbehozására áldozott.

És még valami: a nagymamám nagyon finom és erős, hatvan százalékos pálinkát tudott főzni. Természetesen titokban, a háznál főzés tilos volt. Az apparátot abban a helyiségben tartotta, ahol a kukoricát darálta, s egy mozdulattal a szerszámos polc mögé lehetett rejteni. Az én életemben soha nem került sor ellenőrzésre, gyanítom, a finánckok egy másodperc alatt kiszúrták volna. Ezzel a hatvan fokos gyilkos erejű pálinkával ajándékozta, jobban mondva: vesztegette meg apám a feljebbvalóit a munkahelyén.

*

Aztán, noha nagyon kisfiú lehettem ekkor – ennek látszólag semmi köze nincs az apám és a nagyapám egymást semmibe vevésének – a nagymamám egyszer elvitt ahhoz a családhoz, amelyiknél fiatalkorában szolgált. Én őt nagyon öregnek láttam – pedig nem sokkal lehetett több ötvennél – de arra felfigyeltem, hogy egy még nála is jóval idősebb, minduntalan sírva fakadó öregasszonnyal beszélget. Mégpedig nagy-nagy tisztelettel. Kisgyerekként zavart a túlzó, szinte megalázkodó alázatossága; hazafelé nagyanyám elárulta, hogy a nő azért sírt, mert nemrég halt meg a fia.

Apám nem sokat mesélt a fiatalkoráról, de miután, arra az időre, ami az egyetem nappali tagozatára való átkerülésem előtt telt el, sokadik kérésemre egy textilvállalatnak a Szamuely utcában lévő raktárában szerzett nekem munkát, pár szót mondott a maga inaskori tapasztalatairól. A raktárban, ahol kezdetben dolgozott, őt is ugyanolyan jóindulatú barátsággal kezelték, ahogyan engem itt. Rólam tudták, hogy az apám fia vagyok, de róla..?

Róla meg azt, hogy egy nagy nyomdaipari vállalat leendő, az apja mellett már komoly feladatokat kapó tulajdonosa ajánlotta, mivel az anyja náluk szolgált annak idején.

Csak ezért? Csak ezért kezelték aztán jóindulattal?

Rájöttem, legalábbis gyanítottam, és gyanította ő maga is, hogy ennél jóval többről van szó. Ez az ember, aki odavitte, lehetett az igazi apja, ez, és nem a nagyapám csábította el fiatal lány korában a náluk cselédeskedő nagymamámat.

Ez sem az ő számára, sem az én számomra nem volt bizonyosság, csak gyanú. Erős gyanú. Ennek az embernek a haláláról beszélt aztán az édesanyja az én nagymamámnak, amikor látogatást tettünk náluk. A bíder komódot sem a bútorok megőrzése miatt kapta a nagyanyám, hanem kárpótlásul az esetért.

Így hát – nem számított, hogy a zsidóknál a faji hozzátartozást nem az apa, hanem az anya kiléte határozza meg – apámat úgy a fiatalkori, mint a későbbi főnökei maguk közé tartozónak gondolták, és akként is kezelték. Tanítgatták, segítgették. Azért sajátított el mindent, amit meg lehet tanulni a szakmáról, azért voltak kiváló kapcsolatai, mert zsidónak tekintették. Az is volt tulajdonképpen.

Ennek megfelelően kettős identitással élt. Bent a munkahelyén, mikor az ügyleteiről tárgyalt, zsidóként viselkedett. Emlékszem, néha reggelente odaszólt a mamámnak: Ma a zsidó kalapomat készítsd ki, sálat is hozzá. Nyilván valamilyen fontos tárgyalásra ment. Ez egy fekete nyúlszőrkalap volt; a Kozma utcába is ezzel járt. A balatoni nyaralónkba nemcsak azért jöttek le szívesen a főnökei, mert jól érezték magukat – hanem mert vele érezték jól magukat.

Otthon meg, köztünk igazi jó katolikus volt. (Nekem ugyan lehetett.) Mivel életében annyi megtorlatlan gazemberséget látott, nem hitt a zsidók kérlelhetetlen Mindenhatójában, aki még itt a földön megtorolja a gonoszságokat. Gyanítom, a feltámadásban és az örök életben őszintén hitt. A lelkek túlvilági találkozásában. Ugyanakkor meg olyan volt, mint maga a zsidó Úristen. Jahve, Elohim. Akinek a nevét a teremtményeknek ki sem szabad mondaniuk. Öntörvényű, a maga igazságában biztos, azt feltétlenül megvalósító uralkodó. Mint afféle okos, előrelátó zsidó, katolikus középiskolába íratta a gyerekeit. Tudta, hogy a világban időnként fellobog a gyűlölet, és akkor megint jöhet egy kristályéjszaka. Nem volt egyedül ezzel.

Azt remélte, hogy a nyugdíjba menetele, sőt, már privát-bizniszelésének a beszüntetése után is megszűnik a kettős identitás kényszere, élheti a maga egyszerű, nyugis és problémamentes életét.

Nem adatott meg neki.

*

Ötvenhatban apám negyvenegy éves volt. A szakma összes csínját-bínját ismerte. November negyedike után, miután az orosz katonák visszajöttek (igazából ki sem mentek, csak csöndesen masíroztak ide-oda pár napig), és biztossá vált, hogy visszatér a kommunizmus, a szovjet típusú ipar- és kereskedelempolitikával együtt, amelyben – látszott – normálisan gondolkodó embereknek továbbra sem lesz helye, az értelmesebbek, akik nem nyugodtak bele abba, ami addig itthon folyt, és nem láttak reményt az életük kiteljesítésére, a nyitott határokon át megindultak nyugat felé. Napokon belül, míg a határokat le nem zárták, minimum negyedmillió ember hagyta el országot.

Mi nem mentünk.

Pedig, ha valakinek lett volna értelme valamelyik nyugat-európai, de akár észak- vagy dél-amerikai országban újrakezdeni az életét, akkor az az apám volt. Nála jobban senki sem utálta a kommunistákat, és nála gyorsabban senki sem tudott volna a textilkereskedelembe beilleszkedni. Ráadásul, mintha csak megérezte volna, hogy jön egy lehetőség, németül is megtanult. Otthon, esténként, éjjeliszekrényének a lámpája mellett, önerőből.

A kollegái közül sokan kimentek. Az én osztályomból is disszidált két osztálytársam. A mi családunkban is felmerült, hogy mi is elhagyjuk az országot. Minket, gyerekeket nem avattak be, de tudtam – tizenhárom éves, értelmes

nagyfiú voltam ekkor –, hogy sokat beszélgetnek, vitáznak róla. Nekünk, különösen a kilencéves húgomnak megváltás lett volna, ha nem itt, ebben a szar országban élünk tovább, hanem kimegyünk.

Ő aztán jóval idősebben, ki is ment. Ha nem is lett jazzénekes, egy énekkarban énekelgetett. Egyszer még a híres sydneyi operában is felléptek. Disszidált az első feleségem is, a három közös gyerekünk közül a két kisebbet, hála isten, magával vitte. Azért mondom, hogy hála isten, mert Németországban, ahova kerültek, a mienkénél sokkal – milyen kifejezés illik ide, amellyel nem sértem meg az országomat és a benne lakókat? – sokkal emberibb és élhetőbb közeg várt rájuk. Én, mivel megvolt a konzuli útlevelem, annyiszor láttam őket, ahányszor csak akartam, ők pedig a rendszerváltás után bámikor hazalátogathattak.

De ötvenhat őszén mi maradtunk Magyarországon.

Az apám anyja miatt. Hogy mi lesz vele, ki fogja támogatni, ha mi nem leszünk.

Kétségtelen, akkor nem lehetett tudni, miként szankcionálják majd a disszidensek itthon maradt hozzátartozóit. Megkapják-e azt a pénzküldeményt, amit kintről adnak fel a számukra. De az apám, ahogy nem sokkal később megszervezte, hogy dollárért vegye meg az első kocsiját, ezt is meg tudta volna oldani. És hivatalosan is megoldható volt, sok disszidens így segélyezte az itthon maradt szüleit. Voltak öregek, akiket a gyerekeik kivitettek maguk után.

Nem a gyerekei jobb sorsát tartotta szem előtt, hanem az idős édesanyjáét.

Ez is egy szempont. Meg lehet érteni.

Mégis, máig, halála után félszáz évvel is felrovom neki ezt.

*

Rendben.

Apámnak fontosabb volt az édesanyja biztos jövője, mint az édesgyerekeié. A nagyanyám sokféle módon jelét adta a szeretetének, apám a kisebbik fia meg a férje halála után az egyedüli biztos pontot jelentette a számára. (Ez sem igaz egészen: apám halála után én és az első feleségem tartottuk benne a lelket.)

Apám csak szeretetet kapott otthonról.

Miért nem tudta ez továbbadni nekünk, a gyerekeinek?

Mert nem tudta – simogatás helyett csak ütött, vágott minket.

Anyám szerint szeretett, csak nem tudta kimutatni a szeretetét.

Ha nem tudja kimutatni, feleltem neki dühösen, akkor nem is szeretett.

Igen, elgondolkodtató ez – hadd hozzak irodalmi példát az én esetem helyett, hiszen elfogult is lehetek.

Itt van a *Liliom*, Molnár Ferenc remeke.

Ebben egy Liliom nevű körhintás legény él együtt egy kis cselédlánnyal, Julival. Üti, vágja, megalázza. Még halála, illetve a feltámadása után is durván bánik vele. Vagy egy kevésbé ismert, még keményebb darab: Füst Milán *Bol-*

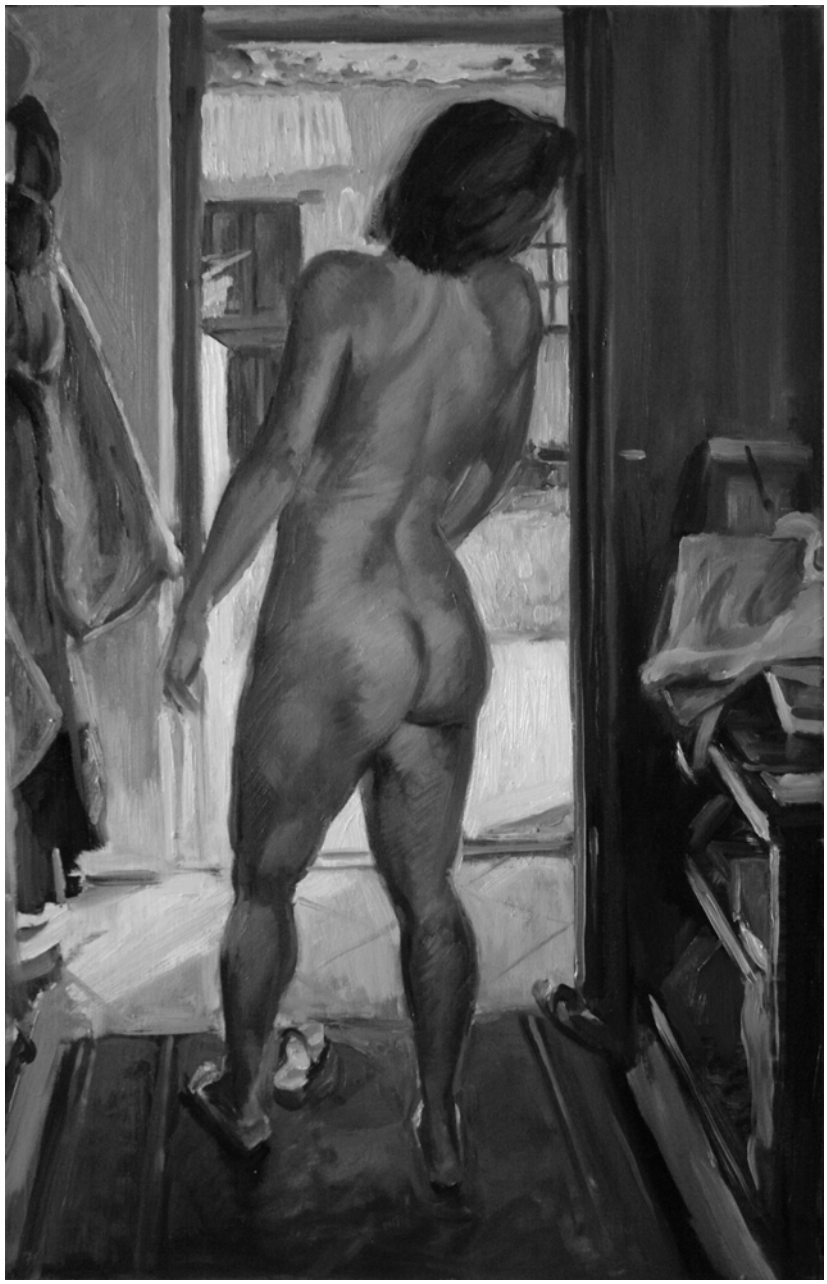

Akt ellenfényben

*dogtalanok*ja. Itt is egy pasi a főszereplő, Huber Vilmos, aki senki iránt sem tudja kimutatni a szeretetét és romlásba taszítja azokat, akik a durvasága ellenére sem válnak meg tőle.

Tehát, hogy is van ez? Szerették ezek a figurák azokat, akik végig kitartottak mellettük?

Csak mondták, de akármit is gondoltak erről, romlásba döntötték őket

Szeretett az apánk minket vagy nem szeretett?

*

Nem tudtam, nem is érdeklődtem utána, ma meg már nincs kinél érdeklődni: miért otthon operálta meg egy orvos a húgom szemét, és nem bent, a kórházában vagy klinikáján?

Mert így történt: otthon, a zongora tetején rögtönzött anyám a húgomnak egy operációs asztalt, és az orvos ott hajtott végre rajta egy szem-korrekciós műtétet, mely ugyan nem oldotta meg Judit összes szem-problémáját, de megszüntette a kancsalságát. Ettől kezdve, igaz, addig is hordott pápaszemet, öthatéves lehetett ekkor, szemüveggel tökéletesen látott.

Csak egy társult gondolat: nemcsak az orvos vállalt felelősséget ezzel a lakásban megejtett műtéttel, hanem az apám is. Nyilván megvolt a jó oka, hogy erre ne a kórházban, hanem otthon kerüljön sor.

Velem kapcsolatban is volt apámnak egy esete, amelyről csak évek múlva szereztem tudomást – de legalább tudomást szereztem. Ez is az érthetetlen, vagy legalábbis titkokban kifejtett jótéteményei közé tartozik.

Volt egy időszak, amikor annyit baszogatott, és annyira kibírhatatlannak éreztem az otthoni légkört, hogy elköltöztem hazulról. Mégpedig Dzsoni bácsiékhoz mentem lakni. Mielőtt rá, illetve a családjával való viszonyomra kitérek, el kell mondanom, hogy ekkor szinte gyűlöltem az apámat. Arra gondoltam – persze, odáig sosem jutottam el, hogy megtegyem – hogy éjszaka lemegyek az utcára, egy benzinnel teli tepsit tolok be a kocsija alá, és felgyújtom.

Nos, Dzsoni bácsi, aki másod-nagybátyám volt, Magyarország egyik legjobb kosárlabda-csapatának volt az edzője. Akkoriban a sportolókat és az edzőiket figyelem és tisztelet övezte – őt is. Apám egy teljesen más területen működött, ahol sok pénzt tudott keresni, mindkettő elismerte és irigyelte a másikat. Általános iskolás koromnak mind a nyolc éve alatt Dzsoni bácsi fiával, Ákossal együtt nyaraltam Érden, együtt fedeztük fel a Duna-partot és a falu egyéb titkos területeit, a szüleink minden hétvégén meglátogattak minket meg a nagymamáinkat.

Szinte humoros volt a helyzet – persze, csak utólag – hogy a rollerezés – igen, a rollerezés! – ürügyén nemcsak én vetélkedtem az unokatesómmal, hanem az apáink is egymással. Az Alispán utca felső vége kissé befelé lejtett, ezt használtuk mi ki, és nagyokat versenyeztünk Ákossal. Én az utca egyik ol-

dalán, ő a másikon, de közben figyeltük egymást. Nem a rollitudáson, hanem a rolleren múlott, hogy ki hagyja le a másikat.

Persze, aki lemaradt, addig nyúzta a papáját, míg az a következő hétvégén hozott neki egy jobb rollit. Ezzel meg ő győzött, de akkor a másik kölyök kérte meg az apját, hogy vegyen egy még jobbat, aztán újra az egyik... nagy roller-vetélkedő alakult ki. Nem is emlékszem, hogyan végződött, talán az érdeklődésünk más területekre tévedt át, hagytuk a rollikat a francba. De senki ne gondoljon a ma használatos sziper-szuper hajtányokra, amelyek maguktól mennek – a mi járgányaink fából készültek, és a kerekeiket is fából esztergálták.

Jóban voltunk tehát, nem véletlen, hogy mikor eljöttem otthonról, őket kértem meg, hogy fogadjanak be. Ott laktam egy darabig, jól éreztem magam, Ákossal együtt jártunk be az egyetemre – hogy aztán előadások helyett néha horgászni induljuk.

Egy idő után persze kibékültem a szüleimmel és visszaköltöztem.

Amiről utólag szereztem tudomást: apám felhívta az unokatestvérét, és megbeszélte vele, hogy nincs semmi baj, amíg kieresztem magamból a gőzt, lakjak csak ott. Még pénzt is felajánlott a kajáltatásom fejében, amit Dzsoni bácsi nem fogadott el.

*

Apám, hogy úgy mondjam, nem volt az irodalom nagy rajongója. Az egyéb művészetekért sem volt oda. A kereskedelem volt a világa, a gazdaság, a praktikus ügyek. Egyedül még talán a zene, de az operettszámoknál és a műdaloknál megállt a tudománya. Egyébként jól zongorázott, vasárnap ebéd után sokszor leült a zongora mellé és eljátszotta a wiener walzert.

Az apai nagyapám, aki engem nagyon bírt, és mindig az ölébe vett, amikor látogatást tettünk náluk Érden, verset írt a születésem örömére. Fel is olvasta nekem, de nem sokat értettem belőle. Nahát, ezt a verset az apám mindig undorodva emlegette. Az italozása miatt különben sem volt oda az apjáért; ez a vers volt a hab a tortán. Mikor szóba került, azt mondta az apjáról, hogy idióta. Hülye. Verset ír. Normális ember nem adja le magát odáig, hogy verset írjon.

Apám tehát nem szerette a verseket. Igaz, a prózát sem.

Egyszer ő is tanúja volt, hogy egy barátomnak Faulknerről áradozom. Nem személyesen róla, hanem egy regénye részletéről, melyben egy öreg néger szerepel, aki a kedvenc lovát futtatja egy versenyen, és titokban azzal stimulálja, hogy olajos szerdíniát szagoltat vele. Ettől a ló beindul, és megnyeri a versenyt. Maga a sztori érdekes, és jól is volt megírva, a haveromnak tetszett, de nem merte hangosan dicsérni, mert az apám lefitymálta – ebben meg mi az érdekes?

Életében egyszer – én legalábbis nem tudok több alkalomról – vásárolt egy könyvet, rögtön a világirodalom egyik nagy remekét, a Svejket. (A családi

könyvtárunkat mind anyám gyűjtötte, vásárolta. (Márai, Nyírő, Mollináry Gizella, Herczeg Ferenc, Kosáryné Réz Lola, Cronin, Sinclair Lewis, Galsworthy.) Azonmód beleolvasott, és fel volt háborodva. Mármint apám, a Svejkbe. Ez is milyen gané, szidta a szerzőt; magyarellenes. Arról ír, hogy a cseh katonák jól megagyalják a magyarokat. Elkezdtem neki magyarázni, hogy Hasek pont a cseheket cikizi, a magyarverés csak a cseh katonák nagyzolása benne, a szomszéd népek elleni nacionalizmus kigúnyolására írta. Nem nagyon értette, amit mondtam. Megfoghatatlan volt a számára.

Az sem derítette jókedvre, hogy újságírónak álltam. Egy idő után már nem voltam annyira feldobódva magamtól, mint kezdetben, de neki azért lelkesen mutogattam a cikkeimet, legyen minek örülnie velem kapcsolatban. Voltak köztük háromflekkes riportok is, érdekes emberekről. Semmi. Aztán egyszer végre megjelent egy országos napilapban arról a kisvárosról egy hosszú írásom, amelyben akkor éltem; a cikk beharangozója a nevemmel együtt kint volt a címoldalon – ez végre tetszett neki. Talán az újságíróskodásommal is megbékélt volna, ha nem hagyom abba, és leszek iparos-kereskedő. Ezzel végre meg volt elégedve, várakozással tekintett a „karrierem" elé. (Amit nem élt meg, mert rövidesen meghalt.)

Nemcsak nem olvasott, pár levelet leszámítva, melyet bent a munkahelyén diktált le, először az adminisztrátor lányoknak, aztán a titkárnőjének, nem is írt. Nem állt rá az agya, hogy az élményeit és gondolatait akár csak egy levélben is megörökítse. Egyetlen személyes feljegyzést nem olvastam tőle. Kezembe került egyszer egy lejárt éves naplója; abban is csak nevek, címek és textil-tételek szerepeltek. Ugyanakkor különlegesen egyéni, határozott kézírása volt, amit szerintem hosszasan próbálgatott. Begyakorolta az aláírását, hogy látszódjon, nem egy akámilyen, hanem egy kifejezetten intelligens ember írása.

*

A világ már korábban, de Magyarország csak a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben kezdett anglománná, azaz amerikamánná válni. Addig – hacsak nem rajongott valaki az oroszért (senki sem rajongott), inkább a német volt a menő nyugati nyelv. Pláne a mi számunkra, akik a második világháborúban a németekkel szövetségben lévő országban nőttünk fel.

Apám, aki ráadásul tudott is németül, ezért németül taníttatott bennünket.

Németül – de kivel?

Ezerkilencszázötvenben négy kivétellel az összes szerzetesrendet, férfit és nőit egyaránt, feloszlatták. Kábé tízezer apácát űztek ki zárt és szervezett kolostoraikból és tettek földönfutóvá. Az apácák egy részét, főleg az öregebbeket, akik képtelenek voltak felvenni a szocializmus élet- és munkatempóját, jótét lelkek fogadták magukhoz. Érden, az Alispán utcában is több ilyen idős apáca is lakott; egyik a nagyanyámnál. Egy másik aztán felkerült Budán az egyik Vá-

rosmajor közeli utcába, s mivel nemcsak beszélt németül, hanem eleve német volt, apám, aki segíteni akart rajta, felvette mellénk némettanárnak. Nagyon aranyos, kedves, a naivitásig jóindulatú, hölgy volt, Lujza (Louise Güntzer) volt a neve. Mi az első perctől kezdve Lujzi néninek szólítottuk.

Egyetlen baja volt csak: be volt oltva némettanítás ellen.

Apánk nem rajtunk, hanem rajta akart segíteni.

A német nem egy rögtönzésre épülő nyelv, hogy kevés tudással és sok fantáziával nagyot lehessen alkotni vele. Ellenkezőleg: akármekkora is a fantázia, a szabályok ismerete elengedhetetlen. A fiam, aki hozzám hasonlóan improvizatív alkat, Németországba kerülése után sokáig megengedte magának, hogy a számára zűrös ige, főnév és névmás ragokat regényesen elharapja, mintha a gondolatai már a következő témánál járnának. Bevallom, bár annyi eszem nincs, mint neki, én is hasonlóképpen oldom meg a német beszédet. (Az angolt is, mert azt sem tanultam meg rendesen.)

De vissza Lujzi nénire!

Az az igazság, hogy bár jól ismerte, azaz von Haus aus alkalmazta a bonyolult ragozást, képtelen volt a rendszerét átlátni és elmagyarázni nekünk. Azt sem tudta megértetni, hogy a német miért használja minduntalan a létidőt: az „ist"-et és különféle alakjait. Kínjában azt találta ki, hogy az ist afféle macskaszócska, s mint egy pajkos kiscica, beugrik minden mondatba.

Csoda-e, hogy nem tanultam meg rendesen németül?

Lujzi néni azt a hibát is elkövette – jaj, dehogy volt hiba! – hogy apám kérdésére, hogy „rendesen tanulnak a gyerekek?", ami azt is jelentette, hogy rendesen felkészülünk-e az órákra, azt felelte, hogy persze, hogy tanulunk. Lágyszívű öregasszony volt, nem akart kínos helyzetbe hozni bennünket.

Pontosítok: csak én nem tanultam meg. A húgom, ha nem is Lujzi nénitől, de mikor az Ausztráliába költözése előtt Ausztriában egy menekülttáborban töltött el egy évet, és egy közeli házban takarítást vállalt, megtanult. A végén már nem is takarított, csak beszélgetett a háziasszonnyal. A Lujzi néni féle alapképzés nyilván nem jött rosszul neki. Megtanult az apám is, ő teljesen magánszorgalomból – hogy aztán soha ne használja fel a némettudását. Most, hogy írok erről, látom, hogy milyen iszonyatos energiát kellett ehhez mozgósítania.

A gótbetűs német szótárának egyik sötétkék gerinc-lapja ki van szögezve a konyhai falipolcom oldalára. „Kelemen – Nagy Kézi Szótár – magyar-német – Az Athenaeum kiadása".

*

A halála előtt páni rémületet uralkodott el rajta. Nem bent a különszobában, mert ott már végig eszméletlen volt, hanem előtte az urológia nagy közös kórtermében, ahonnan háromszor is elvitték a műtőbe. Rádöbbent, hogy itt a vég,

semmi sem fog megvalósulni az anyámmal szőtt, a nyugdíjas életükre vonatkozó idillisztikus terveiből. Azt tervezték, hogy egyszer-egyszer elutaznak valamelyik földközi-tengeri országba, s hogy nemcsak nyáron, hanem tavasszal és ősszel is élvezik a balatoni ház nyugalmát. Ez egyszerre mind kútba esett.

Eddig, sokszor nehezen is, de mindent megoldott az életében – és ezt most nem tudja megoldani.

Életem során sok látszatra vallásos, de gyakorlatilag semmiféle transzcendenciában nem hívő emberrel találkoztam – az apám nem ilyen volt. Ő mélyen hitt a feltámadásban, a bűnök bocsánatában, a túlvilágban és az örök életben. Ezeknek vigasztalniuk kellett volna, örömmel tölteniük el élete alkonyán. De semmi ilyesmit nem láttam rajta. Egy-egy igennel, türelmetlen fejbólintással fogadta és tudta le a gyógyulására vonatkozó hamis szavainkat – tisztában volt vele, hogy számára nincs menekvés. Nem vigasztalta a túlvilág ígérete; a közelgő halál rémülete felülírta benne az összes vallásos halandzsát.

Nem volt ideje nyugodtan végiggondolni, hogy ki is volt ő, mit keresett itt a földön, volt-e értelme az életének, mit hagyott maga után, hagyott-e valamit? Emlékezik-e majd rá valaki, és miként emlékezik rá? Hozzátett-e valamit, és mit tett hozzá az emberiség előrehaladásához, jobb jövőjéhez?

Bölcs ember volt, ha lett volna ideje rá, feltételezem, mindezt végiggondolta volna.

Miután az anyám meghalt és a húgom is kiszállt, én viszem magamban tovább őt.

*

Ezotériával senki sem vádolhat, ez ebből a regényből is kiderül. De egy véletlen dolog mintha nem egészen véletlen lenne.

Az anyai nagyszüleim ugye Göböljárás-pusztáról származnak.

Az apai nagymamám, aki a meghatározó személy volt a családban, Környén született. (A nagyapámról nem beszélek, mert az egy hót-bizonytalan, részeges egzisztencia volt, és talán nem is a nagyapám.) Anyának Környén voltak a gyökerei, onnan került fel először Pestre, aztán ki Érdre, és onnan is járt vissza a rokonaihoz.

Én meg tök véletlenül Bodméron vettem házat magamnak meg a családomnak.

Elmondom, hogyan történt. Egy jó barátom egyszer eltűnt előlem Pesten. Kérdeztem, mi van vele? Azt mondták, leköltözött vidékre, Vértesboglárra. Nosza, felkerekedtem, meglátogattam. A mostani feleségem (akkor még nem voltunk összeházasodva) is velem volt. Annyira megtetszett a barátom háza és az élete lent, hogy azt mondtam neki: hazafelé az első faluba nézzünk be, van-e eladó ház. Volt. Ez volt Bodmér.

Bodmér pedig Göböl és Környe között nagyjából félúton helyezkedik el.

Visszakerültem oda, ahonnan az őseim származnak.

(Más kérdés – és a legjobb, ha itt nem firtatjuk –, hogy egy tősgyökeres pesti ember miért adja fel fővárosi életét és létét, és költözik váratlan hirtelenséggel vidékre?)

*

Apámmal nem a lakásban körbejárva beszélgetek, hanem autózás közben, miközben Budáról jövök ki Bodmérra.

Milyen kocsi ez? kérdi. Az autópálya kezdeténél vagyunk. Mellettem ül az anyósülésen.

Ez egy olcsó kocsi, felelem. Az árát ne kérdezd, ne szörnyülködj, ma minden több százszor, de az is lehet, hogy ezerszer többe kerül. Mint a háború után a milpengő. Most milforint. De a kocsi jó, megbízható. Románok gyártják, Dacia Duster.

A románok? csodálkozik. Azok nem tudnak autót csinálni. Minden, amihez hozzányúlnak, szétesik.

A franciák vették meg a Daciát, a Renault. Ismered az a viccet...? – várj, tudod ki a Hofi?

Hofi? Valami rémlik. Vicces fiú. A Kádáron is mer gúnyolódni.

Mer? A Kádár vagy huszonöt éve meghalt. A Hofi is, nem sokra rá utána. Volt egy nagy mondása: Tudsz úszni? Nem? És ha megfizetem?

Nahát, a Daciával is így van. Megfizetik őket, és olyan kocsit gyártanak, mintha BMW, Merci vagy Volkswagen lenne. Nem annyira szuper, mint ezek, de még mindig százszor jobb, mint félszáz éve a te fauvé bogarad volt.

Figyeli a kocsit, a hangját, hogyan kezelem a pedálokat, keresi a hibát benne, meg bennem.

Jobbra két benzinkút is van, elsuhanunk mellettük.

Miért van itt két egyforma benzinkút? kérdi. Nem elég egy?

Nem egyformák, mindkettőnek más cég a tulajdonosa. Lehet, hogy egy is elég lenne, de nekik fele-fele forgalommal is bőven megéri. Megvették a helyet, megépítették. Tolongás, az biztos nincs.

Budaörsnél megbolondul a sztráda; egy út bevisz egy nagy kút-állomáshoz, ott van a Meki és a kúthoz tartozó üzlet is, egy másik bevezet a városba, egy meg tovább, az áruházak felé.

Itt lehajtunk?

Nem, megyünk tovább egyenesen.

Milyen áruházak ezek? kérdi, mikor hatalmas épületek mellett húzunk el. Lakáscuccok meg élelmiszerek, mondom, de nem várja meg, hogy kifejtsem, tovább kérdez: mi kapható ezekben? Minden, mondom. Narancs, például? Ne viccelj, olcsóbb, mint az alma. Füge? Persze, az is van. Minden, ahogy mondtam. És bútor is? Az a másikban. Az nem létezik, hogy minden legyen, biztos akad

olyan kívánság, amit nem tudnak kielégíteni, opponál. Ha itt nincs, máshol van. Nemcsak ez a bútoráruház működik.

Ebben, mutat egy másik áruházra később, ebben mi kapható?

Sportszerek. Nincs olyan sport, amelynek ne lennének itt a cuccai. Ruhák, eszközök, felszerelések.

Labdák is vannak? Hogyne lennének. Minden sporthoz? Mindegyikhez. Amit csak akarsz: pingpong-, foci-, tenisz-, kosár- és röplabda. Még tollas is.

Rögbi van? kérdi. Hogyne lenne! Miért, csinálják itthon? Csinálják, bár nem olyan elszántan, mint Amerikában. A tévé is adja.

És ruhaanyag? Szövetek például?

Olyan áruház itt éppen nincsen, de máshol van. Aha, gondolkodik. Tudom, min jár az agya, és eszembe jut antik-bútor kereskedői múltam. Annak egy része már a rendszerváltás utánra esett. Nem az áru beszerzése a kunszt, de hiszen ezt te jobban kell, hogy tudjad nálam, mondom neki, csak az utolsó évtizedeidet nem ebben élted; nem az áru beszerzése a kunszt, hanem az eladása. A vevőt megtalálni hozzá. Mindig van, aki olcsóbban adja és jobbat kínál. Nagyon észnél kell lenni.

Ezekben magyar cuccokat kapni?

Részben. De a szervezés, ahogy ki van találva a működésük, nyugati. Német, francia meg angol. Meg holland és belga. És amerikai, persze. De tíz-húsz év múlva már magyar cégek is lesznek. Nem teszem hozzá, pedig hozzátehetném: amikor én sem élek már. És azt sem, hogy a világ addigra annyira más lesz, hogy azt most innen megsaccolni sem lehet.

Elgondolkodik. Te, fordul hozzám, azért itt történt egy-s-más. Ja, felelem neki. Pláne, hogy kimentek az oroszok.

El van ájulva a forgalomtól. Különösen, amikor a nullásról és a hetesről jövő kocsik is becsatlakoznak. Százhússzal hajtok. Azért csak ennyivel, mert emlékszem – igaz, akkor még gyenge minőségű keskeny utak voltak, szembeforgalommal – hogy soha nem ment nyolcvan fölé. Nem lesz ebből baj? kérdi, mikor látja a százhúszat. Nézd meg, mondom neki, senki sem megy ennél kevesebbel.

Arra is emlékszel, kérdem tőle, hogy esténként néha elmentél sétálni, ne lustulj el teljesen? Persze, hogy emlékszem. Mindig arról álmodoztál, hogy a környéken, de kissé kijjebb, Budafok felé veszel egy családi házat. Hogyne emlékeznék, mondja. Miért, beszéltem neked róla? Beszéltél persze. Talán, ha meg nem halsz, veszel is, mondom. Akkoriban sokan lakótelepi lakásra vágytak. Szereztél volna. Csak hogy tudjad, mondom neki, én is igazi, falusi házban lakom. Kockaház ugyan, de kétszintes, két terasz is van hozzá... szóval olyasmi, amilyenre te mindig is vágytál. Sőt, Judy unokádnak, akit te pici korában még láttál is, gyönyörű családi háza van Kelenvölgyben.

Megmutatod azt is? Az inkább érdekelne. Hogyne mutatnám meg.

Már lejöttem a sztrádáról, tehetnék egy rövid plusz utat, hogy Felcsúton lássa a nemrég épült futballcentrum épületét, de az olyan gusztustalan, hogy

nem akarom elvenni a kedvét. Van érzéke az építészethez. Egy körforgalom után Csákvárnak fordulva már csak két és fél, három kilométer van hátra; egy bukkanó tetejéről fel is tűnik a falum. Azt a fát, diófát szemben, a dombvonulat tetején, látod? kérdem tőle. Bólint, igen, látja. Nahát, az a mi telkünk tetején van. Onnan – a sírköves barátommal készíttettem alá egy márvány asztalt, padokkal –, onnan egészen a János-hegyig belátni; tiszta időben még a tetején lévő torony is kivehető.

Eszembe ötlik, holnap kommunális szemét gyűjtés lesz, nem árt már ma este levinni a papír- meg műanyaghulladékot és kitenni az utcára, lehet, hogy korán jönnek érte. El akarom neki mondani ezt, de már nincs mellettem, üres az ülés. Nem baj, jövünk még le, lesz alkalom, hogy elmagyarázzam.

A kezdet kezdetén

TÓTH CSABA

„A fakoronák áttört voltáról"[1]

„Hogy a levegő áttör a fakoronák tömegén, és a fák belemetsződnek a levegőbe, azt nagy távolságból már észre sem vesszük; ott ugyanis, ahol az egészet is csak fáradsággal ismerjük meg, a részleteket sem látjuk jobban; zavaros keverék képződik, amelyben a legnagyobb tömegeknek jut nagyobb szerep, a fa hézagai a megvilágított levegő részei, sokkal kisebbek a fánál, előbb is tűnnek el, mint a fa; de azért mégiscsak ott vannak, s ezért szükségképpen keverék jön létre a levegőből és az árnyékos fa sötétségéből..."[2]

Leonardo

Andrássy Kurta János találóan fogalmaz, amikor ezt írja: *„A tehetség lehet 'égi' adomány, de a tudást itt a földön kell megszerezni hozzá."*[3] Leonardo tehetségét mindenki égi adománynak tartotta, azonban a tudást Verrocchio műhelyében szerezte meg hozzá, és ez felettébb felértékeli Verrocchio bottegájának szerepét, jelentőségét. A rajzi, festészeti és szobrászati praxist itt sajátította el, akárcsak Botticelli, Lorenzo di Credi vagy Perugino.

Leonardo első ismert munkáiban, a *Jézus megkeresztelése,* az *Angyali Üdvözlet* (mindkettő a firenzei Uffizi Képtárban), a *Ginevra de' Benci portré* és a *Szegfűs Madonna*, mint Pallas Athéné, teljes fegyverzetben, teljes festészeti tudással áll előttünk. Ez a négy korai műve (*A Jézus megkeresztelése* műhelymunka[4]) oly magas szakmai tökéletességről tanúskodik, amiben nagy szerepe kellett, hogy legyen Verrocchiónak, akit igenis, univerzális mesternek kell tartanunk, Donatello tanítványaként predesztinálva is volt erre.

Aki valaha festett tájképet, az tudja, hogy minden tájélmény közül a fák koronájának a megjelenítése a legnehezebb, sőt szinte emberpróbáló feladat, épp a „fakoronák áttört volta" miatt. A gótika idején az európai festészetben ezzel még nem foglalkoztak a festők, Giottónál kezdődik a bizánci stílus leegyszerűsített faábrázolásainak egyfajta természetközeli megjelenítése. A *Szent Ferenc a madaraknak prédikál* freskóján (Assisi) a fa ágainak egyre vékonyodó struktúrája, a lombkoronának a fény felé ernyőként öblösödő külső formái közt már áttöréseket, negatív formákat látunk, ahol ágrészletek és égfoltok villannak elő. Lorenzetti *Illés kútja* táblaképén (Siena, Pinacoteca), Giottóhoz képest kicsit minimalistábban oldja meg a fákat és fakoronákat, a lomkorona külső formáit. Az ott lévő leveleket fordított szőlőfürt-szerűn festi meg, a falevelek külső felszínét világosítva ki. Fra Angelico *Szent Antal apát* festményének (Houston, Szépművészeti Múzeum) hátterében lévő fák lombkoronájának egyedi karaktert ad és a leveleket is aprólékosan megjeleníti. A Prádóban lévő *Angyali üdvözlet*ének bal szélén látható természeti háttérben a zöld vegetáció (virágok,

cserjék) tiszta rajzolatú szín- és tónushelyes megjelenítése már szinte Botticellit és Leonardót vetíti előre.

Fra Angelico, *Szt. Antal apát* (részlet)[5] Fra Angelico, *Angyali üdvözlet* (részlet)[6]

Piero della Francesca A *szent fa imádása* freskóján (Arezzo) ennél tovább lép, és egészen apró levélhalmazokat is megjelenít már, és ezt a külső öblösödő lombformákon is láttatja. Egészen természethűek a lombkorona negatív formái is, ahol faelágazásokat és kis égmozaikokat láthatunk. Masaccio ehhez képest tömbszerűbben fogalmaz, a *Szent Péter feltámasztja Teofilus fiát* freskóján (Firenze), igaz itt a jelenet hátterében egy, a képsíkkal párhuzamos falon túl ábrázol csak fákat és a fal eltakarja a törzsüket, szinte csak a koronájuk látszik, azonban ezek már egészen hasonlóak Leonardo *Háromkirályok imádásán* látható babérfával.

Verrocchio, *Mária gyermekével* (részlet)[7] Giovanni Bellini, *Keresztrefeszítés* (részlet)[8]

Verrocchio festményei esetében a művészettörténet ma is csak feltételesen fogalmaz, mivel nem tudható, mennyire folyt bele azokba a műhelye. A *Mária gyermekével* festmény (Berlin, Gemalde Galéria) jobb szélén, a háttérben látható útmenti facsoportoknál nem látunk „áttört fakoronákat", egységesen „vattacu-

kor" formájú lomboronák ezek, külső felszínükön háromágú és pontszerű levélstruktúrák, attól függően, hogy milyen fát ábrázol. A *Ruskin Madonna* (Edinburgh, Skót Nemzeti Galéria) esetében a Madonnától balra, a boltív nyílásában a tájkép háttérnél a fák lombjai még egyszerűbben vannak megfogalmazva.

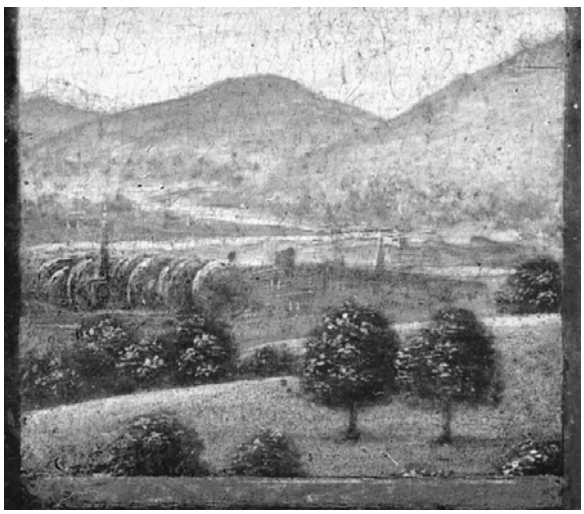

Lorenzo di Credi, *Madonna gránátalmával* (részlet)[9] Mantegna, *Szt. Sebestyén* (részlet)[10]

Giovanni Bellini a *Keresztrefeszítés* táblaképének (Velence, Correr Múzeum), és az *Imago Pietatis* (Milánó, Poldi Pezzoli Múzeum) hátterében látható tájrészletekben szinte ugyanezekkel a megoldásokkal él, és Lorenzo di Credinél is ezt látjuk. Credi nagyon szép levegőperspektívát is alkalmaz már a *Madonna gránátalmával* (Washington, Nemzeti Művészeti Galéria) festményén.[11]

Mantegna a távolabbi lombkoronákat ugyancsak vattacukorként ábrázolja a fákat a *Szt. Sebestyén* (Bécs, Művészettörténeti Múzeum), A *barlangok Madonnája* (Uffizi) és a *Pásztorok imádása* (New York, Metropolitan Múzeum) festményeinek háttereiben.

Perugino mint egy elméleti ember, mechanikusan nyúl mindehhez (*Szt. Bernát látomásának* (München, Alte Pinakothek) tájképi háttere, *Francesco delle Opere portré* (Uffizi) háttere, *Szt. Jeromos* (London, Nemzeti Galéria) háttere, *Lorenzo di Credi portréjá*nak (Washington, Nemzeti Művészeti Galéria) háttere. Egy-egy főág végén keletkező esernyőszerű lombkoronákat azonban már megkülönböztet, és ez a megoldása rokon Leonardóéval. A *Szt. Sebestyén*ek (Sao Paulo, MASP) a hátterében viszont tőle szokatlan oldottságot és költőiséget érzünk a fák lombjainak a megfestésében. A New York-i Metropolitan Múzeumban van egy lavírozott ecsetrajza egy ligetes tájról, amiben talán még több hasonlóság figyelhető meg Leonardo tájképi háttereiben szereplő fákkal.

Perugino *Szt. Bernát látomása* (részlet)[12] Perugino, *Szt. Jeromos* (részlet)[13]

Perugino, *Francesco della Opere portréja* (részlet)[14] Perugino, *Szt. Sebestyén* (részlet)[15]

Antonello da Messina *Halott Krisztus angyalokkal* festményének (Velence, Correr Múzeum) hátterében az egyik legaprólékosabb és leghitelesebb reneszánsz tájat láthatjuk, a legvékonyabb tűecsettel festve meg a fák lombjait.

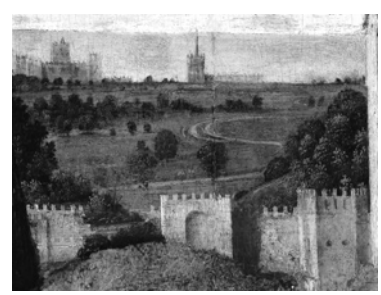

Perugino, *Ligetes táj* (részlet)[16] Antonello da Messina, *Halott Krisztus angyalokkal* (részlet)[17]

Ghirlandaio *Nagyapa és unokája* festményének (Louvre) jobb szélén látható ablaknyílásban távoli tájra látunk, aminek megjelenítése némi rokonságot mutat Leonardo firenzei *Angyali üdvözlet*ének tájképi hátterével (kanyargó folyó és út, irreálisan magasra törő hegycsúcs), azonban Ghirlandaio előadásmódja Leonardóéhoz képest kiábrándítóan pedáns, száraz és mechanikus, sokszor leckefelmondásként hat.

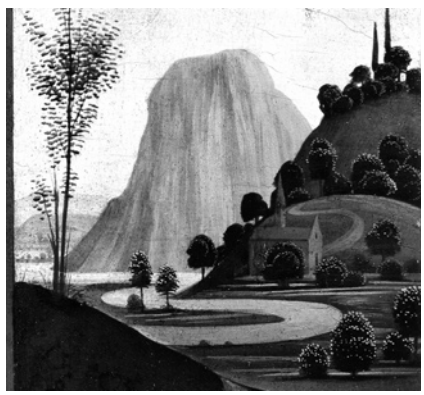

Ghirlandaio, *Nagyapa és unokája* (részlet)[18] Pinturicchio, *Madonna gyermekkel* (részlet)[19]

Ő is vattacukor fákat fest, kis fehér pontsorokkal jelzi a lombkorona külső leveleit, mint jóval később a pointilisták. Pinturicchio (*Madonna gyermekkel*, Toledoi Művészeti Múzeum; *Fiúportré*, Drezdai Képtár) hátterei ezen a téren nagyon rokonnak tűnnek Peruginóéval[20] és Ghirlandaióéval, akárcsak Piero di Cosimóé (*Gyermeket imádó Madonna*, Toledo).

Pinturicchio, *Fiúportré* (részlet)[21] Piero di Cosimo, *Gyermeket imádó Madonna* (részlet)[22]

Raffaellót is ide kell sorolni (*Tengelicés Madonna,* a *Madonna Terranuova*, és a *Szt. György és a sárkány* háttere), azonban hozzájuk képest Raffaello ezen a téren lágyabb, szelídebb.

Raffaello, *Madonna Terranuova* (részlet)[23] Raffaello, Tengelicés Madonna (részlet)[24]

A táji háttérben lévő bokrok és fák megjelenítésében Filippino Lippi *Háromkirályok imádásá*n (London, Nemzeti Galéria) látunk Leonardóéhoz egészen rokon megoldásokat, amit mindezek után egyszóval „Firenzei Iskolának" is nevezhetnénk. Ennél a képnél értjük meg, miért írja Leonardo a *Trattató*ban, hogy a távoli figurákat elnagyoltan kell megfesteni*: „a távolabbi formák is befejezettek legyenek, de ködösebb rajzúak, vagyis a háttérbe jobban beleveszők, akarom mondani, kevésbé felismerhetők; a még távolabbiaknál is be kell tartani, amit fentebb mondtunk, azaz még elveszőbbek legyenek a körvonalak, aztán a testrészek, és végül minden, alakjában és színében egyaránt."*.[25] Lippinél szinte illúzióromboló a háttérben vonuló figurák éles rajzossága.

Filippino Lippi, *Háromirályok imádása* (részlet)[26] Botticelli, *Háromkirályok imádása* (részlet)[27]

Ugyancsak a *Trattató*ban olvasunk arról, hogy Botticellit mennyire nem érdekelte a táji háttér: *„azt állította a mi Botticellink is, hogy ez a stúdium hiábavaló, mert csak a falhoz kell vágni egy különféle színekkel teli szivacsot, olyan foltot hagy*

majd rajta, amelyben szép tájképet lehet látni…"[28], ugyanakkor Leonardo soraiból az is kiérződik, hogy valahol ő is azonosulni tud ezzel, erre majd később visszatérünk. Botticellinek a Washingtoni Nemzeti Művészeti Galériában őrzött *Háromkirályok imádásá*t általában Leonardo *Háromkirályok imádása* festményének előképének tekintik, tegyük hozzá jogosan, mivel Botticelli 1478-ban kezdte el az övét festeni, tehát az ifjú Leonardo láthatta azt barátja műtermében. Botticelli oltárképén a táji háttér fáinak kiképzése, megoldása viszont teljesen eltér a Verrocchio műhelyben látottaktól, tanultaktól. Botticelliről általában elmondható, a festményeinek táji háttereivel különösebben nem foglalkozott.

Így érkeztünk el Leonardóhoz, azon belül is a négy fiatalkori művéhez, illetve egy ötödikhez, amiről már nagyon sokat értekeztünk, és amit több alkalommal A *mi Sziklás Madonnánk*nak, illetve *Pálffy Madonná*nak neveztünk.[29] Leonardo ezekben összegzi Verrocchio bottegájában tanultakat, illetve azt, amiről eddig szóltunk, és a Firenzei Iskolából, egyáltalán az itáliai quattrocento festészetéből tanultakat.

Manapság a *Jézus megkeresztelése*nek hátterét is egyre inkább Leonardóhoz kötik a kutatók a bal oldali angyalfigura mellett. Valóban szép és perspektivikusan pontosan megfigyelt és megoldott hátteret látunk Jézus mindkét oldalán, ugyanakkor a távoli hegycsúcsokról (Jézustól balra) ez nem mondható el. Ezen az oldalon, a jobb oldali angyal fölött egyetlen fa áll magányosan a folyó partján, aminek lombkoronája természethűen tagolt, ám a távolság miatt nem kidolgozott, mintha árnyék vetülne rá, és a tömege sötét foltként hat. A folyó mindkét partján már sokkal kisebb fák láthatók, amiket viszont megvilágít a fény, és a külső lombkorona öblösödő formái egészen hasonlóan vannak megoldva, mint Verrocchio *Mária gyermekével* festményén már láttuk. Mivel talán itt és ott is műhelymunkáról van szó, ez a hasonlóság nem lehet véletlen. Verrocchio Madonnájának tájképi háttere, és azon belül a fák lombjainak megoldása azonban a Jézus megkeresztelésének képest szárazabb, iskolásabb. A Mária és a gyermek közötti nyílásban szinte még Fra Angelicós megoldásokat megfigyelhetünk.

Verrocchio műhelye, *Jézus megkeresztelése* (részlet)[30]

Amit a *Jézus megkeresztelése* festményen látunk, a háttérben lévő fák tekintetében, arról Leonardo így ír a *Trattató*ban. *„Az első fák igazi alakjukat küldik a szemünkbe, élesen kirajzolódnak a fények, a csillogások, az árnyékok meg az átlátszó levélcsomók a gallyacskák végén; a horizont és a szemünk közötti második távolságban a levélcsoportok pontokként jelennek meg a fent említett ágacskákon; a harmadik távolságban a gallyak említett tömege látszik elszórt pontoknak a nagyobb ágak tömegében; a negyedik távolságban már az előbbi nagyobb ágak is annyira megkisebbednek, hogy az egész fa tömegében elmosódó pontoknak tűnnek; aztán a horizont következik, az ötödik és egyben utolsó távolság, ahol már az egész fa annyira megkisebbedik, hogy csak egy pont marad belőle, azaz a legfontosabb árnyékok és fények tömege látszik rajtuk, és minden egyéb részlet elvész a kisebbedés miatt."*[31] *„Ha messze-messze állnak a fák az őket néző szemtől, csak a legfontosabb árnyékok és fények tömege látszik rajtuk, és minden egyéb részlet elvész a kisebbedés miatt."*[32] *„A szemünkhöz közelálló fák zöldjében a fényes részek világosabbnak tűnnek, árnyékos részük pedig sokkal sötétebb, mint a távoli fákon."*[33] *„A tájban itt-ott álldogáló fákat öltöztető árnyékok jobb oldalt, illetve bal odalt nem ugyanolyan nézetben jelennek meg, különösen, ha a nap jobbról vagy balról süt."*[34] Az öt téri rétegre, távolságra még később visszatérünk.

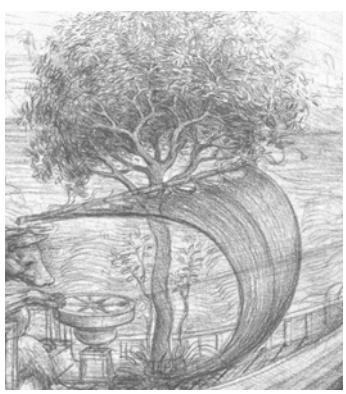

Leonardo, *Allegorikus rajz* (részlet)[35] Leonardo, *Facsoport* (részlet)[36]

A mottóul kiemelt Leonardo-idézet szemléltetéséhez Leonardónak két rajzát hozzuk ide példaként, az egyik fejből, tehát nem látvány után készült, a másik viszont biztosan egy helyszínen rajzolt facsoportot örökít meg. Különösen a helyszínen készült rajz demonstrálja a Leonardo által leírtakat: *„Hogy a levegő áttör a fakoronák tömegén, és a fák belemetsződnek a levegőbe, azt nagy távolságból már észre sem vesszük; ott ugyanis, ahol az egészet is csak fáradsággal ismerjük meg, a részleteket sem látjuk jobban; zavaros keverék képződik, amelyben a legnagyobb tömegeknek jut nagyobb szerep..."* Ez a *„zavaros keverék"* van nagyvonalúan kezelve a második rajzon, de részben az elsőn is ezt látjuk. Ezek

a „nagyvonalú” megoldások viszont ismerősnek hatnak, ilyesmivel találkoztunk Lorenzo di Credi *Madonna gránátalmával* festményének hátterében is (nem véletlen, hogy sokan Leonardo művének tartották és tartják ma is).

Leonardo, *Ginevra de' Benci portréja* (hátlap-részlet)[37] Leonardo, *Ginevra de' Benci portré* (részlet)[38]

Szinte ugyanilyen megoldást találunk a *Ginevra di' Benci portré* hátterében is.[39] A Ginevra mögötti borókabokor megfestése, akárcsak a porfírmárvány mintás hátlapjának növényábrázolásai azonban minden képzeletet felülmúlnak aprólékos és tökélyre törő megoldásukkal.[40]

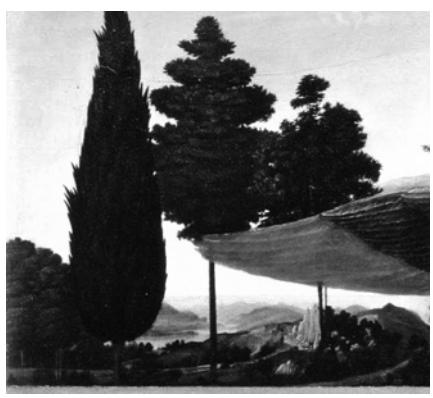

Leonardo, *Angyali üdvölet* (részletek)[41]

Az *Angyali üdvözlet*nél az öt téri rétegződésből csupán csak hármat, legfeljebb négyet tudunk megkülönböztetni. A kert épített mellvédje mögött az első rétegben nyolc nagyméretű fát látunk[42], kidolgozottságuk, ha nem is egyenértékű a Ginevra di' Benci mögötti borókáéval, minden tekintetben alapos és lenyűgöző. Mögöttük, távolabb, a kép bal szélén, és az angyal, áldó keze mellett az előbbi fák egyharmadáig érő lombos fákat látunk, amik majdnem ilyen részletezettségűek. Ugyane kéz körül, egy kicsit távolabb van a harmadik térréteg, egy útkanyarulat melletti facsoporttal, amit balról világít meg a fény. (Egészen

hasonló megoldással találkozhattunk a *Jézus megkeresztelése* kép hátterében is, tehát egy árnyékosabb térréteget egy megvilágított térréteg követ.) Negyedik rétegként, az angyaltól jobbra a nápolyi öblöt látjuk, balra pedig egy hegyes, dombos, ligetes, perspektivikusan pontosan visszaadott Toszkán tájra emlékeztető tájat. Itt a fák lombjai, ahogy Leonardo írja: „*annyira megkisebbednek, hogy az egész fa tömegében elmosódó pontoknak tűnnek.*"

A *Szegfűs Madonna* hátterében a Madonna mögötti, bal oldali ablaknyílásban látható fák és bokrok megfestése viszont nagyon-nagyon hasonló a *Pálffy Madonna* hátterében lévőkkel, a *Szegfűs Madonná*nál kicsit elmosódottabbak, a *Pálffy Madonná*nál kicsit rajzosabbak (a hátsó rétegekben már hasonlók, sőt megegyezők).

Leonardo, *Szegfűs Madonna* (részlet)[43] Leonardo műhelye, *Pálffy Madonna* (részlet)[44]

Leonardo műhelye, *Pálffy Madonna (részletek)*[45]

A *Pálffy Madonna* hátterében lévő fák legközelebbi rokonait a *Madonna gránátalmával* festményen láttuk, ami azt sejteti, hogy mindkettő egy kéztől való. Ebből kétféle következtetés vonható le, vagy Leonardo festette a *Madonna gránátalmával* táji hátterét, vagy Lorenzo, di Credit kérte meg a fák megfestésében

Leonardo a *Pálffy Madonna* esetén.[46] Azonban az első lehetőség valószínűbb, lapozzuk fel csak a *Trattatót*: *„A sárgába hajló zöldes lombok viszont a levegő tükrözése közben idézik elő az égszínbe hajló csillogást, mert minden a tükörben megjelenő dolog részesül a tükör színéből; a levegő kéksége tehát a sárgás levélen tükröződve zöldnek látszik, mert az égszín és a sárga a legszebb zölddé keverednek; a sárgába játszó világos lomb fényei is zöldessárgák."*[47] *„A mezőségek, jobban mondva a fákkal benőtt vidékek ábrázolásának igazi, helyes gyakorlata szerint olyan időt válasszunk, amikor borulat takarja a napot, hogy egyetemes (szórt) fény essék a vidékre, nem pedig közvetlen fény, amely metszett, a fénytől erősen elkülönülő árnyékokat eredeztet."*[48] Sem a Credi-képen, sem a *Pálffy Madonnán* nem látunk a fák alatt konkrét lombárnyékokat, azok csak elmosódott árnyékok mindenütt, ami szórt fény esetén törvényszerű is.

Leonardo, *Pálffy Madonna (részlet)*[49]

A *Pálffy Madonná*ban ugyanolyan téri rétegződést lehet felfedezni, mint az *Angyali üdvözlet*nél. Első rétegben a kompozíciót jobbra záró faóriást látjuk, nagyon alapos lombmegfigyelésekkel, levélmegjelenítésekkel. Második rétegben Mária jobb keze fölötti egyedülálló lombos fát. A következő térrétegben az erdei kis ház körüli fák következnek, majd a Mária jobb válla mögötti várrom körüli lombos erdő fái. Ezt követi a várrom fölötti vesztőhely melletti facsoport, majd a vesztőhely mögötti magaslat egészen elmosódott fái, legvégül a kék párába burkolódzó város épületei közti fák.[50] Ugyanakkor az is látszik, hogy a festőt a tájképi háttérben igazából ez a távoli, szinte az „égbe emelkedő" falakkal, bástyákkal körülvett város megjelenítése érdekelte a legjobban. (A mai nézőt is ez bűvöli el, sőt le is nyűgözi, hisz ez nem más, mint a már más műveiből jól ismert leonardói transzcendens táj.)[51]

Írásunkban az itáliai quattrocento, és azon belül a Firenzei Iskola, táji háttérábrázolásait, különösen pedig a lombos fakoronák megjelenítéseit, festészeti megoldásait vizsgáltuk, elsősorban abból a szempontból, hogy párhuzamokat, megegyezéseket találjunk a *Pálffy Madonna* tájképi hátterében látottakhoz. A stílus és megoldásbéli hasonlóságok Verrocchio műhelyéhez, illetve Leonardo néhány korai művéhez, elsősorban a *Szegfűs Madonná*hoz vezettek el bennünket.[52]

Ha rekonstruáljuk a kép keletkezéstörténetét (amit már több korábbi írásunkban megtettünk), akkor azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Leonardo pályája elején, első felében általában hároméves határidőkkel vállalt el egy-egy megrendelést. Amennyiben bebizonyosodik, hogy a *Pálffy Madonna* azonos a *Szent Bernát oltár*-megbízással[53], akkor 1478-ban fogott hozzá, és 1481-ben már a *Háromkirályok imádásá*t kezdte el, tehát itt is megvolt a három év a kivitelezésre. Miután a Milánóba való átköltözésekor írt leltárban „*egy befejezett Madonna-kép, és egy másik majdnem kész, profilból látható*”[54], képeket említ, az utóbbi Madonna a *Pálffy Madonná*ra is vonatkozhat, mivel annak hajkoronája ma is a befejezetlenség hatását kelti. A „befejezett Madonna” véleményünk szerint a *Benois Madonna*, amit 1476-78 közé tesz ma is a művészettörténet.[55] Mária ruhájának színhasználata szinte megegyező a két festményen, az arcokban és hajfonatmegoldásokban is sok a hasonlóság.[56] Időrendbe állítva tehát Leonardo e korszakát, a *Benois Madonna* előzi meg a budapesti *Pálffy Madonnát*, majd azt a befejezetlen *Háromkirályok imádása* követi.[57]

(2024)

JEGYZETEK

1 LEONARDO, A *festészetről*, Ford. GULYÁS Dénes, Corvina Bp.,1973,283. A *mi Sziklás Madonnánk a Trattato tükrében* tanulmányunkban (TÓTH Csaba, A *mi Sziklás Madonnánk*, Savaria University Press, Szhely, 2022,615-632; TÓTH Csaba, *Leonardo-tanulmányok*, Savaria University Press, Szhely, 2023,139-159) már összevetettük Leonardo képi és írásos hagyatékát a fák megjelenítése témakörben, ezúttal azonban mélyebben szeretnék foglalkozni vele.

2 LEONARDO, 283-284

3 ANDRÁSSY KURTA János, A *Michelangelo rejtély*, Szerzői Kiadás, Bp.,2001,10

4 TÓTH Csaba, *Verrocchio műhelye és a Jézus megkeresztelése*, TÓTH, *Leonardo-tanulmányok*, 126-138

5 https://artsandculture.google.com/asset/saint-anthony-abbot-shunning-the-mass-of-gold-fra-angelico/hQGu34YlqTKgNQ

6 https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fra_Angelico_-_The_Annunciation_-_WGA0455.jpg#/media/File:La_Anunciaci%C3%B3n,_by_Fra_Angelico,_from_Prado_in_Google_EarthFXD.jpg

7 https://artsandculture.google.com/asset/mary-with-the-child-andrea-del-verrocchio/ fAG8x3dcYNWKQg
8 https://artsandculture.google.com/asset/la-crocifissione-giovanni-bellini/xQEhHd5-DObYVQ
9 https://artsandculture.google.com/asset/madonna-and-child-with-a-pomegranate-lorenzo-di-credi/PQEd8gLlZU8Qkw
10 https://artsandculture.google.com/asset/st-sebastian-andrea-mantegna/aAGNJ8iP0MhBRA
11 Bellini és Credi hitelesen adja vissza a perspektivikusan rövidülő tájakat. A képet egy ideig Leonardónak is tulajdonították. „Elsőként Suida (1929) érvelt Leonardo szerzősége mellett, és őt követte Degenhart (1932). A két művészettörténész ebben a Madonnában ugyanúgy, mint a *Benois Madonná*ban és a müncheniben (*Szegfűs Madonna*) az érett Leonardo utánozhatatlan jellegzetességeinek, a szín elanyagtalanításának kezdeteit látta." Ottino DELLA CHIESA, *Leonardo da Vinci életműve*, Ford. HAVAS Lujza, Bp., Rizzoli/Corvina 1988,90
12 https://artsandculture.google.com/asset/the-vision-of-st-bernard-pietro-perugino/lwH9zFByxH_kuA
13 https://artsandculture.google.com/asset/saint-jerome-in-the-wilderness-follower-of-pietro-perugino/4wHt4jQMGR39UA
14 https://artsandculture.google.com/asset/portrait-of-francesco-delle-opere-perugino-vannucci/5QGLVFhd_NbMtQ
15 https://artsandculture.google.com/asset/st-sebastian-at-the-column/BgFhNQhayDBXSQ
16 https://artsandculture.google.com/asset/landscape-recto-landscape-verso-perugino-pietro-di-cristoforo-vannucci/jQGkwlrUPTuabg
17 https://artsandculture.google.com/asset/dead-christ-supported-by-three-angels-piet%C3%A0-antonello-da-messina-c-1430-1479/8QFrviC64Wcgfg
18 https://artsandculture.google.com/asset/an-old-man-and-his-grandson-domenico-ghirlandaio-1449-1494-%C3%A9s-paris-mus%C3%A9e-du-louvre/IAH2UzbMuVqmPQ
19 https://artsandculture.google.com/asset/the-virgin-and-child-with-the-infant-saint-john-the-baptist-bernardino-di-betto-called-il-pinturicchio-and-workshop/7QHXTdE5EL6aow
20 Nem véletlen, hogy Perugino beválasztja a Sixtus kápolna kifestéséhez verbuvált csapatba. Ugyanakkor a nálánál hat évvel fiatalabb Leonardót pedig kihagyja. Itt kell, hogy keressük Leonardo Milánóba való távozásának valódi okát. Ha valaki, Perugino tisztában volt Leonardo tehetségével, közelről megtapasztalhatta azt Verrocchio műhelyében.
21 https://artsandculture.google.com/asset/portait-of-a-boy/XQHoZ-LvpvWFbQ
22 https://artsandculture.google.com/asset/the-adoration-of-the-child-piero-di-cosimo-italian-florence-1462%E2%80%931521/dgHfe8UTlm4ufg
23 https://artsandculture.google.com/asset/madonna-terranuova-raphael/2QHD3hLX2E0UDg
24 https://artsandculture.google.com/asset/madonna-of-the-goldfinch-raffaello-sanzio/oAFhnMjj7HippQ
25 LEONARDO,69

26 https://artsandculture.google.com/asset/the-adoration-of-the-kings-filippino-lippi/0QH1sGV1HzLlLw
27 https://artsandculture.google.com/asset/the-adoration-of-the-magi-sandro-botticelli/FgG_GBvQpQHgtQ
28 LEONARDO,50
29 TÓTH Csaba, *Pálffy Madonna*, Magyar Művészet Bp. 2021/1,60-69; TÓTH Csaba, A *Pálffy Madonna félév távilából*, Életünk, Sz.hely, 2021/2,13-21; TÓTH Csaba, A *Pálffy Madonna felmagasztalása*, Kortárs,2021/9, 67-69; TÓTH Csaba, A *Pálffy Madonna és a Morelli módszer*, TÓTH, *Leonardo-tanulmányok*,317-228
30 https://artsandculture.google.com/asset/baptism-of-christ-verrocchio-leonardo-da-vinci-verrocchio-leonardo-da-vinci/HgE0TNZqMx1hXw
31 LEONARDO,269-270
32 LEONARDO,270
33 LEONARDO,275
34 LEONARDO,276. Lásd még A *mi Sziklás Madonnánk a Trattato tükrében* tanulmányunkat, TÓTH, *Leonardo-tanulmányok*,139-160
35 https://artsandculture.google.com/asset/an-allegory-with-a-dog-and-an-eagle-leonardo-da-vinci/igGeV0CQM03TSw
36 https://artsandculture.google.com/asset/recto-a-stand-of-trees-verso-a-tree-leonardo-da-vinci/kwGqzSppeznfEw
37 https://artsandculture.google.com/asset/%E2%80%9Cginevra-de%E2%80%99-benci-%E2%80%9D-c-1474-1478-by-leonardo-da-vinci-national-gallery-of-art-washington-leonardo-da-vinci/9gHWoKklHNk3CA
38 https://artsandculture.google.com/asset/ginevra-de-benci/9QEdQ-BD4WEqPQ
39 A festménnyel több alkalommal is foglalkoztunk már (TÓTH Csaba-MÓDY Luca, A *Ginevra di' Benci portré titka*i, TÓTH, *Leonardo-tanulmányok*,265-282; TÓTH Csaba–MÓDY Luca, *Egy elmaradt lábjegyzet a Ginevra di' Benci portré titkaihoz*, Életünk, Szhely,2023,88-93), itt csak azt jegyeznénk meg, hogy a folyóparti táj karaktere, hangulata szinte pannóniai tájat idéz.
40 A festményről írt tanulmányokban erre nem tértünk ki, de itt olyan tökéletességre törő természeti ábrázolásról van szó, ami sokkal inkább elvárható egy királyi megbízás esetén. A borókabokor megfestésének kezdeti állapota jól látható az infravörös megvilágításkor. Lásd erről: *Leonardo infravörös megvilágításban*, TÓTH, *Leonardo-tanulmányok*,192-204
41 https://artsandculture.google.com/asset/annunciation-leonardo-da-vinci/sAErNLFH1KFYmw
42 A budapesti Szépművészeti Múzeumban őrzött *Madonna öt szenttel és angyalokkal* képnél is hasonló megoldást látunk, ahol egy kőfal mögül csak a fák koronái látszanak ki. Leonardo a festmény készültekor (1470-75) már Verrocchio műhelyében dolgozott, tehát az *Angyali üdvözlet*nél ezt a megoldást kézenfekvőnek tarthatta.
43 https://artsandculture.google.com/asset/madonna-of-the-carnation-leonardo-da-vinci/FgEXdGo67nq5cw
44 DICSŐ Ágnes–SZENTKIRÁLYI Miklós, *Leonardo da Vinci műhelye, Madonna gyermekkel és a kis Keresztelő Szent Jánossal*, 2007, PPT,13. Nem sokkal a halála előtt küldte el Szentkirályi Miklós a szerzőnek.
45 DICSŐ, SZENTKIRÁLYI,10,12

46 A Leonardo-tanulmányok könyvünkben vetettük fel, hogy a Pálffy Madonna nagy valószínűséggel azonos Leonardo első hivatalos megrendelésével, a Szent Bernát oltárképpel, ami ez esetben azt jelentené, hogy Verrocchio

47 LEONARDO,273

48 U. i.

49 DICSŐ-SZENTKIRÁLYI,11

50 Ez a térrétegződés egy cikk-cakkos, pulzáló mozgást indukál a szem számára.

51 „Leonardónál a rejtelmes kéklő hegyek fantasztikus mesevilága adja meg a képek hangulati keretét…" HEKLER Antal, *Michelangelo*, Franklin-Társulat, Bp.,1926,49

52 Lásd még, TÓTH Csaba, A *Pálffy Madonna és a Morelli módszer*, TÓTH, *Leonardo-tanulmányok*,317-228

53 „Firenze uralkodó testülete, a Signoria 1478 elején fölkérte a Palazzo della Signoriába (a mai Palazzo Vecchióban) lévő San Bernardo-kápolna oltárképének megfestésére." Ross KING, *Leonardo és az Utolsó vacsora*, Ford. MAKOVECZ Benjámin, Park, Bp., 2014,46.

54 Kenneth CLARK, Leonardo, Ford. MOLNÁR Magda, Corvina, Bp.,1982,43

55 „Az 1478-as rajzon olvasható saját kezű följegyzés s a fennmaradt vázlatok hosszú sora bizonyítja, hogy Leonardót már ebben az időben erősen foglalkoztatta a Madonna-ábrázolás problémája." HEKLER Antal, *Leonardo da Vinci*, Magyar Irodalmi Társaság, Bp.,1927,29. „1478 őszén Leonardo két Madonnát kezdett el festeni:…*bre 1478 inchominiciai le 2 Vergine Marie*." CLARK,27. Nagy valószínűséggel ez az 1478-ban elkezdett két Madonna a *Benois Madonna* és a *Pálffy Madonna* lehetett.

56 Érdemes lenne egy alapos, mindenre kiterjedő összevetés a két Madonna-kép esetében. Részben megtettük ezt korábban (TÓTH, A *mi Sziklás Madonnánk*,94-95), de annál sokkal komplexebben kell ezt elvégezni.

57 Ide sorolható még a szintén befejezetlen *Szent Jeromos*, ami ugyancsak több kompozíciós megoldásban rokon a *Pálffy Madonná*val, ahogy ezt már legelső tanulmányunkban elemeztük. TÓTH*, A mi Sziklás Madonnánk*,79-80

PÉNTEK IMRE

Ez kevés

Ahogy nézi, a büntetés lejár,
nem kell, már csak három hónap,
s társa, a híres lócsiszár
hazudhat már bármi valótlant.

Bűvölni kell a falakat,
a szúrágta ajtót, ablakot,
s lehull a félmázsás lakat,
vagy tán maradni volna jobb?

Látni a villámgyors denevér
nyomát az apró résen át,
egy kissé felgyorsul a vér
s a szem a végtelenbe lát.

Kötél és csákány kellenek,
és vető, mely mindent kivés.
Az ember a légben ellebeg,
a szabaduláshoz épp elég.

A nyári lúd

A nyári lúd sziszegve jár
a széljárta partokon,
persze, mert ő is egy madár,
s nem kell a jó rokon.

Megint az érzelgős tavasz
festi az esti képeket,
ha meghagyná, mi volna az,
ami nyomában lépeget?

Ha a sas olykor lecsap,
csőre a véres tollba tép,
mert minden csak ízes jó falat,
kinek-kinek pedig a vég.

A vak

Ahol a villamos halad
a kanyargós síneken,
arra felé siet egy vak
és még van idő, megpihen.

Fehér botja az égre nő,
lomb- és virágtalan,
de mégis eltörni nincs erő,
sujtása, súlya van.

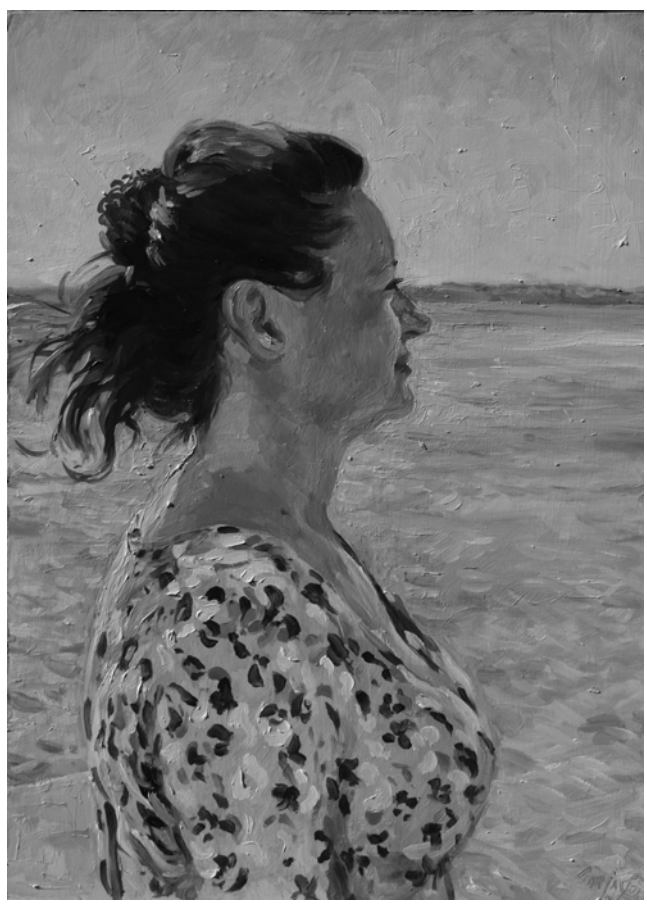

Kikötőben (Kriszti)

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY

Amália, Bundás és a suhancok

Amióta nincs kutyám, a régi kutyások többsége nem ismer meg az utcán. Köszönök, értetlenül bámulnak rám, tétován visszaköszönnek, látszik rajtuk, hogy Kormos nélkül nem vagyok senki, csak egy idegen. Tegnap fordult a kocka, rám köszönt egy idős, barettsapkás férfi.

– Nem ismer meg, ugye? – mosolygott titokzatosan. – Hát persze, Bundás nélkül nem vagyok senki.

Magyarázkodtam volna, de legyintett, majd belekezdett egy történetbe arról az idős hölgyről, aki szintén itt lakik a Vár szoknyáján, és aki már akkor is vénasszony volt, amikor kölyökkoromban ide költöztünk, és akiről azt mesélték a sarki cukrászdában, hogy otthon két szappant tart a mosdókagylón: az egyikkel megmossa azt, amelyikkel azután megmossa a kezét.

– Amáliának hívják – mondta a férfi. – A szomszédunkban lakik, és mulatságos dolgok történnek vele.

Nincs olyan környékbeli, aki ne ismerné a merev tartású, vékony öreghölgyet, aki piszkafa lábát szaporán kapkodva siklani látszik a járda felett. Mindig feketében, nyáron is ódivatú, súlyos kabátban. Örökké befelé fordulva, szótlan-magányosan. Azt hiszem, évtizedek alatt egyetlenegyszer sem csíptem el a tekintetét. Olyan, mint aki kiesett az időből. Idejét múlt ember. Azt gyanítottam, hogy a barettsapkás az idős hölgy rovására valami tréfás históriával akar traktálni, és megsajdult a szívem.

– Közeleg a húsvét – dünnyögtem. – Ilyenkor azokon sem gúnyolódunk, akiket máskor megmosolyog az ember.

– Nyugodjon meg – mondta a Bundás nélkül majdnem idegen mesélő –, ez olyan történet, amin boldogan mosolyoghat, mert a szeretetről szól. Tudom, maga író. Meglátja, ha elmesélem, rögtön meg akarja majd írni.

– Az lehet – ismertem el. – Mindenki tudja, hogy a jó történeteket az élet írja, a rosszakat az írók találják ki.

– Ígérjen meg valamit – nézett a szemembe a férfi. – Ha a történetem elnyeri a tetszését, megírja. Nem várja meg, míg kiszorítja a fejéből egy másik történet, amit szintén nem fog megírni.

– Megígérem – ígértem meg, de ez nem volt elég.

– Ígérje meg azt is – mondta, és láthatóan izgalomba jött –, hogy ha használni tudja a történetemet, akkor beleírja a Bundás nevét is. A feleségem miatt. Szép ajándék lenne neki.

– Bundás biztosan hűséges, jó kutya volt – mondtam. – Ha használni tudom a történetet, szerét ejtem, és legalább ötször leírom a nevét.

Hogy így megegyeztünk, nem kérette magát tovább, belekezdett:

– Senki sem tudja, még mi, a szomszédai sem, hogy hány éves lehet. Azt viszont mindenki tudja, hogy emberemlékezet óta egyedül él. Azok a suhancok is tudták ezt, akik álkulccsal behatoltak a lakásába, míg ő a piacon volt. Ahogy hazaért, és kinyitotta az ajtót, nyikkanni sem volt ideje: megragadták, szájába tömtek egy konyharuhát, és az egyik fotelbe kötözték. Amikor mindannyian megnyugodtak egy kicsit, azt ígérték neki, hogy ha nem sikoltozik, akkor kiveszik a szájából a rongyot, nem fullad meg, amivel mindenki jól jár. És akkor elbeszélgethetnek arról, hogy hol tartja az ékszereit, a betétkönyveket, az ezüstöt és a készpénzt. Figyelmezteti, mondta egyikük, hogy ha visítozni kezd, akkor sót meg lisztet tömnek a szájába, megverik, ijedtükben még talán meg is rugdossák, esetleg a bőrét megsütögetik a vasalóval. Még az is előfordulhat, hogy mind a ketten megerőszakolják. Amihez ugyan nem éreznek kedvet, de nem lehet tudni, mit hoz ki belőlük a rémület. Mindez arra az esetre is érvényes, ha nem köpi ki gyorsan, hol tartja az imént említett értékeket.

– Csodálatos történet – szóltam közbe, kihasználva a csöppnyi szünetet, míg a barettos cigarettát vett elő és rágyújtott. – Nagyon tetszik, hogy a rabló suhanc egyáltalán nem a korosztályához és a társadalomban elfoglalt alacsony helyzetéhez illő durva hangot használ, hanem ilyen választékosan fejezi ki magát.

– Úgy van – örvendezett a férfi. – Tudtam, hogy értékelni fogja. Akkor hát folytatom. Mit tesz isten, amikor kivették a szájából a kendőt, Amália nem kiabált. Azt mondta: „Szegény kis csibéim, milyen igazságtalan az élet. Borzasztó gyerekkorotok lehetett, ha egy nyomorult vénasszonyra így rátörtök." Aztán habozás nélkül a lényegre tért: elárulta, hol rejtegeti a pénzt meg a kevéske ékszert, és megkérte a két csirkefogót, hogy amikor a betétkönyvet keresik, ne gyűrjék össze a szekrényben a vasalt ágyneműt. A két melák megnémult a meglepetéstől. Amíg összeszedték az értékeket, Amália szegény árváknak nevezte őket, akik bizonyára nem ismerték az apjukat, és akiknek az a szomorú sors jutott, hogy haraggal és keserűséggel kell gondolniuk az édesanyjukra, aki biztosan szerette volna őket, a gyermekeit, ha az élet nem ilyen igazságtalan. Végül felajánlotta a rablóknak, hogyha eloldozzák, összeüt nekik gyorsan egy kolbászos omlettet. „Tudod, mit csinálj az omlettoddal? Kettyintsd meg. Vén köcsögduda." Ez volt a válasz, de Amália nem hagyta magát. Addig erőszakoskodott, hogy tőle bizony korgó gyomorral el nem mennek, hogy a végén együtt tízóraiztak, elbeszélgettek életről, halálról, istenről, szeretetről és bizalomról. Mielőtt ismét megkötözték, és a szájába visszatették a rongyot, szavukat vette, hogy újra meglátogatják.

A férfi elhallgatott, várakozóan nézett rám, mint aki dicséretet vár.

– Igazán jó kis történet – mondtam őszintén, de nem hagyta, hogy folytassam.

– Még nincs vége – mondta, és élvezettel fújta ki a füstöt. – Az a két svihák négy órával később Kelenföldön megkéselt egy hozzájuk hasonló, másik svihá-

kot. Aztán ripityára törtek egy kocsmát. Így aztán elkapták őket. Amália akár meg is fulladhatott volna. Esetleg szomjan vész a saját foteljébe kötözve. És mégsem tett feljelentést. Azóta, hogy a rendőrök megszabadították, egyszer sem ingott meg. A két vagány mindent bevallott. Talán maguk sem hitték a dolgot. De ez Amáliát nem érdekli. Pénzről nem tud, a betétkönyvet és az ékszereket ajándékba adta. A fogadott fiainak. Akik meggondolatlan, de jóravaló fiúk.

A barettsapkás rám mosolygott.

– Egy hónapja történt mindez – mondta. – Azóta lesem magát. El akartam mesélni, hátha megírja. Amália kivirult. Él. Ügyvédet fogadott, látogatásokra jár, készül az örökbefogadási szerződés.

– Gyönyörű történet – mondtam. – Tényleg az. Honnan tudja a részleteket?

– A lányom férje rendőrtiszt – mondta, és nyújtotta kezét. Ahogy megszorítottam, figyelmeztetőn felvonta a szemöldökét. – Ne feledje az ígéretét. A Bundás legyen benne.

Éjszakai mesélők

Egyik írásom mellékszereplője egy magyar lovag, akit messzi országokba vet a sorsa, és amikor Horászánban Mahomet Záhír fogságába esik, az csak azért kíméli meg az életét, mert a számum idején, amikor a sah szemére nem jön álom, hősünk napnyugtától napkeltéig szórakoztatja a meséivel.

Nem tudom, hogy amikor a történetet írtam, eszembe jutott-e Seherezádé, a Canterburybe igyekvő zarándokok, a spessarti fogadó zaklatott vendégei vagy Mark Twain hőzöngő, egymást túllicitálva mesélő tutajosai a Mississippin, de valójában mindegy, mert ha épp nem gondoltam volna rájuk, akkor is bennem éltek.

Az *Ezeregyéjszaka meséi*ről írott kis esszéjében Borges említi, hogy az osztrák orientalista Hammer-Purgstall báró valamelyik munkájában szól azokról a férfiakról, akiknek az a hivatásuk, hogy történetekkel szórakoztassák az álmatlanságban szenvedőket: ők az éjszakai mesemondók *(confabulatores nocturni)*. Úgy gondolom, nemcsak unaloműzés lehetett a feladatuk, hanem segítettek távol tartani az éjszaka rémeit *(noctium phantasmata)* is. Mario Vargas Llosa könyvet szentelt az Amazónia őserdeiben vándorló macsigenga indián *beszélők*nek, akik mindig magányosan járnak, és mindig este, váratlanul jelennek meg egy-egy faluban, sötétedés után kilépnek az erdő fekete falából, olyankor aztán a törzs apraja-nagyja körbeüli őket, és lenyűgözve, szótlanul hallgatják a történeteiket: múltról, ősökről, a világ teremtéséről és a túlvilágról.

A Grimm testvéreket mindenki ismeri, és ugyan nagy kedvem lenne megosztani azt a keveset, amit a „mesélő grófnő”-ről, az 1650 körül született *Marie-*

Catherine Le Jumel de *Barneville-ről (Comtesse d'Aulnoy) tudok, de most hagyjuk őt is, mert most valami olyasmit keresünk, amit nem biztos, hogy meglelnénk a gyertyafényes szalonokban. Érdekeljen minket most* Gianfrancesco Straparola da Caravaggio. Valamikor a mi Mátyásunk uralkodásának utolsó évtizedében született, és 1550 tájt Velencében adta ki novella- és mesegyűjteményét, melyben 74 (később 75) történet szerepel. A mű címe változó, eredetileg *Tredeci piacevoli notti (Tizenhárom kellemes éjszaka),* vagy csak *Le piacevoli notti,* aztán később megjelent különböző nyelveken *Straparola éjszakái* címen is. (Némelyek esküsznek rá, hogy a Straparola álnév, a *straparlare* igéből eredeztethető, mely locsogást, zagyva beszédet, vagy ha jóindulatúan közelítünk, akkor sokat beszélőt, beszédest jelent.) A kerettörténet: karnevál idején a Velence melletti Murano szigetén maratoni buli zajlik egy palota kertjében, a résztvevők táncolnak, dalolnak, társasjátékokkal, maszkabállal és találós kérdésekkel szórakoztatják egymást, éjszakánként pedig mesélnek. Egy-egy éjjel többnyire öt szépséges hölgy egy-egy történetet. (Hálás téma, 1966-ban, évekkel Pasolini világhírűvé lett mesetrilógiája előtt forgattak belőle filmet Gina Lollobrigida, Vittorio Gassman és Ugo Tognazzi főszereplésével.) Gulyás Judit dolgozatot szánt Straparola munkájának, melyet az európai tündérmese egyik legkorábbi gyűjteményének tart, és annak folklorisztikai jelentőségét boncolgatja a 1800-as évek eleji magyar sajtóközlések (főleg a *Hasznos Mulatságok* „Nép Rege" műfaji meghatározással közreadott anyagai) alapján.

Izgalmas lenne elmélyedni benne, hogy hányféle ősi (bibliai és hellenisztikus) forrás derenghet fel egy-egy magyar (vagy annak vélt, azzá lett) népmese szédítő szövegmélységeiben. Lábass Endre az *Árnyékkereskedő* harmadik, *Mutabor* című kötetében, a *Meseláncfű 11.* (*Dickens és a meseírók örök családja* alcímet viselő) kurta kis dolgozatában egy végtelen családról beszél. Szívmelengető érzés közéjük tartozni – idézem őt szabadon –, tudni, hogy befogadnak, hogy bármikor és bárhonnan beléphetünk ebbe a grandiózus és szabad famíliába. Dantét meg Boccacciót, Franco Sacchettit és Giovanni Battista Basilét említi, meg Straparolát, Shakespeare-t, Moliére-t, Dickenst, Hauffot és E. T. A. Hoffmannt, Puskint (Sándornak írva), gróf Majláth Jánost és Fáy Andrást, Kazinczy Ferencet és Fábián Gábort, meg pesti barátját, az *Ezeregyéjszaka* magyarítóját, Vörösmarty Mihályt (Gaal György 1810 körül összeállított magyar népmesegyűjteményét valamiért nem említi), „végül, de nem utolsó sorban, Erdőntúl tündéres hegyei közt, a messzi jövőben Benedek Elek"-ket."

Izgalmas lenne belebámulni a mese kútjába, de – szerencsére – ez majdnem lehetetlen. Szibériai *brodyagá*k: tekergők, akik egy tál meleg ételért és éjjeli szállásért mesével fizettek. Tomás Laighléis, aki a hajdani *ír mesemondók, a seanchaik egyik kései képviselője volt. A magyar pásztorok, halászok, favágók, szénégetők mesélő kapitányai. Ők is mind nagy mesemondók voltak. És én végül is az utóbbiakról, a* „nép" mesemondóiról akartam valamit mondani.

A Tisza, a Körösök, a Maros és bizonyára számos más magyar folyó halászai közt még az 1950-es években is éltek olyan mesemondók, akiket kimagasló tehetségük, memóriájuk, színező és szerkesztő tehetségük, drámai érzékük alapján az irodalom lángelméi közé kéne sorolnunk. (Goethe már egy 1825-ben kiadott lett népdalgyűjtemény kapcsán megfogalmazta, hogy a költői tehetség a parasztnak éppúgy megadatik, mint a lovagnak, csak más rejtekutakon tör a felszínre.) A magyar halászok legkiválóbb mesemondói gyakran börtönviselt – ahogy a régi jegyzőkönyvekben olvassuk: „izgága", „csavargó", „cigányos" –, nem ritkán nehéz körülmények közt tengődő, írni-olvasni sem tudó emberek.

A folklorista Dégh Linda egy 1944-es tanulmányában beszámol arról a kivételes esetről, amikor a halászok maguk közé engedték őt, a kívülállót. A húszhuszonkét éves antropológus azt írja, hogy szinte misztikus, ugyanakkor nagyon is reális élményben volt része. Az eset Bodrogkeresztúr környékén történt.

Képzeljenek el egy langyos nyári éjszakát, amikor a nyolctagú halászcsapat, a „banda" összegyűl a falutól távol a folyóparton. Ott, a csillagos ég alatt este nyolctól éjjel egyig hat mesét mondanak el a férfiak, és ami nagyon meglepő, mindegyikük egyéni modorban, mégis személytelenül vesz részt a mesemondásban. Serkentő versengés és lüktető együttgondolkodás egyszerre. Mintha valami szekta tagjai lennének, ünnepélyesek és szertartásosak, úgy érezzük, hogy ők, „a mesével élők" valami közös titok tudói, amit féltőn őriznek. Mintha ezek az összejövetelek egyenes leszármazottjai lennének a primitív férfiközösségeknek. Kevés gyűjtőnek lehetett része hasonló élményben, írja a folklorista. „Ilyen lehet az igazi mesemondás, amelynek eddig csak szétfolyó, értelmetlen töredékeit ismerjük. Ritkán nyílik alkalma a kutatónak részt venni benne, hiszen az éjjeli munkaszünetben, havasi kalyibákban, istállókban, az együtt alvó munkások között, kaszárnyákban, börtönökben, kórházakban, épülő házakban hangzik el." A néprajztudós szoros kapcsolatot, valamiféle titokzatos rendhez vagy testvériséghez tartozást gyanít a meseközösség férfijai közt. Sehogy sem akarnak erről beszélni, ha komolyan ráfordítja a szót, mosolyogva elütik tréfával, mondván: „nincs abban semmi, bolondozunk, hazudunk, nem lehet azt így elmondani".

Különben Dégh Linda férje az a Vázsonyi Endre volt, aki franciából lefordította és a gyerekek számára átírva-átszerkesztve 1961-ben ki is adta a perzsa *Ezeregynap meséi*nek töredékét. Létezik egy korábbi magyar nyelvű kiadás – *Ezeregy nap. Perzsa regék* –, Deáki Filep Sámuel guberniumi fogalmazó úr munkája, melynek négy kötete 1833 és 1844 közt jelent meg Kolozsvárott. (Akkoriban, amikor Kőrösi Csoma Sándor már évtizedek óta Tibetben, Dardzsilingben, Kalkuttában időzik, amikor az orientalizmus is a keleti származásunkat bizonyítani kívánó nemzeti törekvések egyik eszközének tűnik. 1833-ban, az első kötet megjelenésekor Deáki Filep Sámuel azt írja, hogy a perzsa regék nekünk, magyaroknak „már csak azért sem lehetnek érdektelenek,

mivel eleink hazájával talán szomszédos földek, népek, szokások és életmód leírásait is közlik".)

A mesemondóknak tisztségeik is vannak. Legmagasabb rang a mesélő kapitány, aki a vetélkedő mesemondók vezére, ő szabja meg a mesélés hosszát és ritmusát, vagy hogy ki következik a sorban. Gyakran nem kell dolgoznia, hálót bogoznia vagy főznie, mert amíg ő a kapitány, addig a többiek mindent megcsinálnak helyette. Fontos személy a *mesebíró* is, aki a szabályokat felügyeli, például azt, hogy egy-egy halászidényben (vagy egy-egy télen) ne hangozhassék el kétszer ugyanaz a mese. A keresztúri halásztanyában (ahol a fiatal Dégh Lindát maguk közé fogadták az estéli tűz körül üldögélő és heverésző férfiak, akik főzték maguknak a jó halat, leginkább a csukát) egy időben egy Oleksza nevű öreg volt a mesélő kapitány. Meséinek egyik ismétlődő bevezetése ontológiai és számmisztikai fejtegetésre érdemes. Így szól: „Hol volt, hol nem volt, volt egyszer a világban egy irtózatos kicsi kertecske, abban egy rettenetes nagy kert, abban meg egy istálló, benne kilencezernyolcszáznyolcvanhat jászolkarikával, minden karikához kötve kilencezernyolcszáznyolcvanhat mese. Abból mesélem el az egyiket."

Pópa fekete bakancsban

Kréta délnyugati csücskében, a Kriós-fok közelében található. Eldugott hely, távol a főutaktól és távol a főutakból elágazó mellékutaktól is. Most azt kellene írnom, hogy paradicsomi hely. Kétségkívül az. Csodás, barátságos, idilli. Többször eszembe jutott már, hogy írok róla. Mostanáig valahogy mégsem jött el a pillanat. És most, amikor írok róla, most sem róla írok.

Azt hiszem, tudom, miért van ez. Kétszer is jártam ott, vágyom vissza, mégsem köt oda semmi. Mindössze egyetlen dolgot szeretnék róla elmesélni. Távolabbról kell kezdenem.

Kréta nem kicsi és nem nagy, az arányaival úgy jöhetünk tisztába a legkönnyebben, ha magunk elé képzeljük a Balatont. Kréta olyan, mint a Balaton háromszor. Igazán nagy távolságok nincsenek, hiszen a körülbelül kétszázötven kilométer hosszú sziget a legkeskenyebb részén tizenöt, de a legszélesebb pontján is alig ötven kilométer széles. Hogy mégis vannak nagyobb távolságok, annak az az oka, hogy kétezernégyszáz méter magas, kopár, járhatatlan sziklahegyek magasodnak rajta. Amit Elafoniszosz kapcsán szeretnék elmesélni, az Hriszoszkalítiszben esett. Bérelt autóval tekeregtünk a véget nem érő szerpentineken a hegyek között, amikor végre feltűnt előttünk a tintánál is kékebb Líbiai-tenger. Falu, település sehol, mindenütt csak szikla és szúrós bozót: kő hátán kő. Aztán az egyik kanyar után végre feltűnt egy kolostor. Nem nagy, de elég nagy ahhoz, hogy kicsinek ne legyen mondható. Az öböl egyik hatalmas

sziklájából nőtt ki, mintha szerves része, alkotóeleme lenne kőnek, tájnak. Magas, meszelt kőkerítés vette körül az egymásra torlódó kis fehér teraszokat, kupolákat, épületszárnyakat. Lent a mélyben tajtékból vert csipkét a sziklákon harsogó víz. Az alacsony, keskeny kapubolt alatt faajtó nyílott. Beléptünk. Átmentünk a kicsiny, nem éppen gondozatlan, de nem is gondozott virágoskerten, keresztül egy napfényben fürdő, zárt udvaron, beóvakodtunk a templomba, onnan egy újabb, fehérre meszelt, tenyérnyi udvarba, lépcsőn a teraszra, tovább egy másikra, besettenkedtünk a falatnyi zöldségeskertbe, betévedtünk egy cellába, onnan egy lépcsőre, kupolát körítő járdára, támfalra – lent mormogott, sustorgott, hersegett a tenger –, becsalinkáztuk az épületegyüttes zegét-zugát, és nem találkoztunk senkivel. Kifelé sorjáztunk már, amikor a templom kapuja mellett észrevettünk egy nyitott ajtót. Tágas, barátságos helyiségbe nyílott, mely keveréke volt a sekrestyének és a lakószobának. A beömlő fény rebbenő árnyakat hintett a falakra, az ablak alatti díványon hanyatt elnyújtózva hortyogott a bozontos szakállú pópa. Ujjai a mellén összekulcsolva, lábán ormótlan, fekete bakancs. Ennyi történt csak. Vagyis semmi. Ez az, amit Elafoniszoszról el szerettem volna mesélni. Ez a semmi, ami nem is Elafoniszoszban, hanem három kilométerrel odébb, Hriszoszkalítisz kolostorában esett. Vagyis nem esett. A pópa ágya mellett, a keze ügyében nem állt félig üres vörösboros palack. Nem ébredt fel, nem meredt ránk meglepetten, vérben úszó szemmel, nem tápászkodott fel nyögdécselve, nem kínált borral, szőlővel, olajbogyóval és fekete kenyérrel. Nem mesélt az életéről, az édesanyjáról, az apjáról, a testvéreiről, a kamrában telente kotozó egérről. Mellén összekulcsolt kézzel, szépen összetett, bakancsos lábbal aludt. Bozontos szakállában játszi fény csillogott.

Krétáról sok minden elmesélhető. Szamaria elhagyott romjai a titáni szurdok mélyén. Lutro halászfaluja, mely csakis a tenger felől közelíthető meg; vagy azon a kéttenyérnyi széles ösvényen, ami úgy kanyarog a falut karéjozó irdatlan sziklahegyek oldalában, akár az ökörhugyozás. Lehetne mesélni Haniá régi hajóépítő műhelyéről vagy a Rethimno óvárosának legmélyén megbúvó, cégér és kirakat nélküli baklava-sütődéről, ahol az istállónyi helyiségben, a kopott, málló vakolatú falak közt visszeres lábú asszonyok ugyanúgy készítik a mézes süteményt, mint amikor még velencei és török gályák dörgölőztek, nyiszorogtak a kikötő mocskos vizén. Afrátáról, ahová turista ritkán téved, s ahol Alexander bácsi és Roxán néni éldegélnek, sütik a halat és főzik az apró rákokat. Vriszeszbe először gyalogosan, kitikkadva érkeztünk meg, mert toronyiránt vágtunk neki a tengerpartról a végtelen olajligeteknek. Zeusz elvarázsolt muzsikusai, a kabócák olyan szilajul húzták, hogy méhkasként zúgott a fejünk, mire leereszkedtünk a hegyoldalon az apró faluba, ahol a harmincas évekből itt felejtődött ki tudja, micsodában – kocsmában, kávéházban, táncteremben és közösségi házban – megismerkedtünk Helena nénivel. Olyan bort adott, fekete volt és illatos, tüzelt benne a krétai nap, hogy arra gyanakodtunk, jerezt vagy martinit töltöget nekünk a cserépkorsóból. Bámultuk az olajligeteket, a cipru-

sokat. A falu közepén üldögéltünk, talán egy nagy tölgy alatt, szemben az aprócska, kedves templommal. Sárgadinnyét eszegettünk, mellé hullott aligátorkörtét, avokádót és fehér fügét haraptunk, kortyolgattuk a gyantás bort. Helena néni álmosító hangon, tört németséggel mesélt az életéről, szerelméről, Helmutról, akinek az érkezését megérezte, amikor 1941 májusában felpillantott a hajnali égre, s észrevette az ejtőernyők lassúdan növekvő nagy pöttyeit. Vriszeszbe, Helena nénihez és a kopott biliárdasztalokhoz, a közösségi ház termének közepén álló üvegcsempés nagy kályhához visszatértünk kerékpárral is, tekertünk az aligátorkörte-ültetvények között kanyargó üres úttesteken, megmegálltunk, teleszedtük a zsákjainkat hullott gyümölccsel, soha annyi avokádót nem zabáltunk, mint akkor, és Helena néni Helmutról mesélt.

Sok mindent el lehetne mondani Krétáról, nekem mégis mindig az a kolostorában szieszt̀ázó, elnyúlva heverő pópa jut az eszembe. Elafoniszosz maga a csoda. A reggel még elhagyatott part, a halványkék és fűzöld, türkizként ragyogó vizek, másutt citromsárgák vagy csontfehérek, de mindenütt kristályosan áttetszőek, itt combig, amott bokáig vagy térdig, mellig érő lagúnák, langyos vizű, sekélyen elterülő öblök, elfolyó üvegként tündöklő tavacskák, keskeny csatornák, forró pocsolyák, tenyérnyi sziklaszigetek, homokpadok és nyúlványok, félszigetek sora. Tamariszkuszfák. Rózsaszín homok. Leírhatatlan? Nem. Leírható. (Minden leírható, vagy semmi sem az.) De minek leírni azt, ami úgyis tökéletes. Talán ezért nem írok végül a pópáról sem, aki azóta is ott alszik a díványon, szakálla bozontjában játszi napfény, lábán fekete bakancs.

ALEXA KÁROLY

„A piacere"

(INTERRUPCIÓ VAGY CSAK ANNAK A LÁTSZATA?)*

„Köztudott, hogy van időrend, hogy van történelem, csakhogy ezek elsősorban nyugati okoskodások. Nincsenek perzsa irodalomtörténetek, se hindosztáni filozófiatörténetek, amint Kínában nincsenek kínai irodalomtörténetek, mert nem érdekli az embereket a tények egymásutánisága. Az irodalmat, a költészetet örök folyamatnak tartják. Azt hiszem, alapvetően igazuk van."

(Borges: A végtelen életrajza, esszék)

„Aki történetet ír, módját ejti annak, hogy a múlttól megszabaduljon."

(Goethe)**

**Vagy éppen ellenkezőleg: van, aki azért ír történetet, hogy megtalálja a múltat. (Tisztelettel. A.K.)

A cím csak macskakörmök között érvényes, tehát úgy is értendő. Nem a közismert komponista utasítás, hogy olyan tempóban és dinamikával játszd a művet, ahogy az neked tetszik. Ezt a felhívást magammal közlöm és annyit jelent, hogy írd azt és úgy, ahogy ez (az) neked jólesik. De azért motoszkáljon-neszezzen benned, hogy hátha akad, aki kíváncsi lesz a mondataidra. Ennek jegyében mondom, hogy mindaz, ami itt eddig leíródott: alanyi szöveg. És nem is kíván más lenni, se másnak mutatkozni. Se nem monografikus értekezés, se nem kultúratörténeti traktátus. Ez az élménybeszámoló, nevezzük annak, sem eddig, sem ezután nem rendezi magát valami tetten érhető gondolati és retorikai szerkezetbe, tehát mindennél idegenebb számára az, hogy valamiféle algoritmusra hagyja fölneszelni a (virtuális) olvasóját, akire, akinek az esetleges elvárásrendjére, egyébként sincs tekintettel. Az eredeti cím – Héliosz és Poszeidon vendégeként – jelzi az előadó önmeghatározását: olyan valaki, aki egy meghívásnak tesz eleget. És azokról a tapasztalatokról ad számot, amit vendégeskedése során összegyűjtött. Pontosabban szólva, azokról az élményekről, amik a vendégség ideiglenes létállapotában rázúdultak. Olyan el-

* Az Ithakám partját elértem..., lekötöm hajómat című – a könyvhéten az Időjel Kiadó gondozásában megjelenő – esszéregény harmadik fejezete

háríthatatlan erővel, hogy hovatovább elhitették az elbeszélővel, hogy otthonra lelt egy másik léttartományban, hogy amit észlel, az nem vízió, nem fantáziajáték, hanem maga a valóság. Méghozzá olyan valóság, ahol az idő és a tér nem a szokványos viszonyban áll önmagával és egymással, az idő a folyamatossággal, a tér meg az elhatároltsággal. (Az eredeti cím írás közben megváltozott. Hosszú volt és tudálékos. Helyette most címváltozatok vannak, amik közül egy lesz a végleges. A kérdés persze az, hogy amit az imént motyogtam az eredeti cím alapján az érvényét veszíti-e vagy nem. A nem mellett döntöttem. Tudom, jól tudom, hogy ez egy tipikus posztmodern gesztus (amit, ahogy unokáim korosztálya mondaná, „alapból" ki nem állhatok) – a szöveg része a szöveg megalkotásáról szóló szöveg is – , de ennyi nyegleséget most megengedek magamnak, főleg mert az immár kiindulópontját veszített fejtegetést érvényesnek gondolom. Másfelől bevillan egy régesrégi Tandori-emlék. Ő valamikor azt is megengedte magának, hogy a teljesen spontán (mai magyar nyelven: random) írógéphibákat is a mű részének állítsa, a véletlent szervesítse, és ezzel az értelmezőket megoldhatatlan talányok elé állítsa. Persze, hol vagyok én Tandoritól, és hol ez a szöveg attól, amit mindközönségesen műalkotásnak lehet tekinteni? És itt az asztalomon egy valahonnan – az Aforizdió, aforiz-mák kötetből – kijegyzett gnóma-poén, mert ideillik: „Az idő zárt dió. Nem lehet bekapcsolódni. / az idő zárt mák. Nem lehet széjjelebb szóródni.") És van még egy eleme ennek a külön világnak. Az, hogy nem kis részben „idegen" szavakból, régen elhangzott, még inkább leírt szavakból is épül. Tehát – hadd nézzek vissza és magam köré – különbséget kell, kellett, netán: kellene – tenni valóság és realitás között. Ez a befejező szakasz (ha valóban az lesz...) – amely, óh, a szerzői szeszély..., terjedelmesebbnek ígérkezik, mint az, ami eddig leíródott – most úgy is vállalja a személyességet, hogy kerüli az eddig grammatikai perszonákat, a szeszélyesen, alakoskodva, vagy inkább indulatvezérelten keveredő egyes szám második és harmadik és többes szám második személyt, és ráveszi a szöveg létrehozóját, hogy fogalmazzon „a maga nevében". Ahol és amikor csak lehet. Jóllehet az előadó miért is nevesítse magát, így a jogos kérdés, ha egyáltalán képes is lenne rá, vagy ha egy alkalmi név bármiképpen is utalhatna valamiféle alanyi valóságra – és megint tekintsünk el a realitásoktól. Közben pirulok. Mintha egy olyan író volnék, aki megengedheti magának, hogy műhelydilemmáit is közlésre érdemesnek tartsa, hogy rafináltan adagolt szakmai titkainak előadásával az olvasóban azt a tévképzetet erősítse, hogy lám-lám.., most már ezt is tudom..., most már akár neki is ülhetnék egy... valaminek... Erről természetesen szó nincs. Mondjuk, talán ez még megengedhető, egy szabálytalan, egy szabályokat ismerő, de azokkal mit sem törődő irodalom, beszél magáról. És itt újra a szerzői fenomén alakja homálylik elő. Rövidre is zárom a kérdést. Ha azt ki merem jelenteni egy szövegzűrzavar mélyén, hogy „ez vagyok én", az nem jelent se többet, se kevesebbet, mint azt, hogy „az én (most és itt) nem személy, hanem médium." Az önazonosítás legfeljebb – és biztosan – csak annyit jelent, hogy egy Kárpát-medencei és magyar férfi az, aki itt megszólalt. Akinek persze azért vannak alanyi személyiségjegyei: pl., hogy passzionátus olvasó

és utazó, hogy hajlik az önmutogatásra (ha ezzel az ön-nel nem is tud mindig mit kezdeni), hogy a szabályok meglétét éppen olyan fontosnak tartja, mint a jogot a szabályszegésre, ideértve azt is, hogy a maga kedvére el-eljátszadozzék különböző szövegalkotói szerepekkel – a lírikustól az értekezőig, az epikustól az álomfejtőig. S aki itt visszatér grammatikailag a szövege első mondatához, noha ott a megszólalás egy Ady-mondat individualitásától kapott bátorítást. Úgy látom azonban továbbra is kerül engem (vagy csak ezt a szöveget?) az egyes szám első személy. Tehát akkor megmondom, hogy miért érzem szükségét a váltásnak. Ami nemcsak előadásmód lesz, hanem tematikai változásokat is kell hozzon, és ami ezekkel egyet jelent: a motiváció megváltozását a beszédtárgyak kijelölésében.

Ausztriában születtem egy 858 méter magasan épült hegyi városban-várban, kevés híján háromezer méter magas havasok között. Szülőházam, Schloss Lerchen, ma helytörténeti múzeum, legutóbb én is jegyet kényszerültem venni, hogy beléphessek. Viszont a szülészeti emlékeket hosszan tanulmányozhattam a Sasztertorony és a Boszorkánytorony biztató tekintete alatt. A Wikipédia hat híres radstadti szülöttet sorol fel, a másik ötből három a síző, van egy reneszánsz orgonista és egy salzburgi érsek. Némi pár hónapos ausztriai kényszerkalandozás után oda kerültem, amit azóta hazámnak nevezek. Jóllehet a Kádár-korszaknak voltak olyan évei, amikor komolyan fontolgattam, hogy osztrák állampolgárságért folyamodom. Minden magyarországi lakhelyem budapesti volt, a főváros pesti-alföldi oldalán. Családom nagyjából reprezentálja a Kárpát-medence peremvidékeit és táj- meg emberfajtáit. Anyai öregapám tótként a Nyugati-Kárpátokat, felesége a Keleti-Kárpátok cipszereit, az apai ág a Dél-Bánságot, a helyi rác-oláh fajtakeveredést, némi örmény illúzióval színesítve. Meglepődve tapasztalom, hogy sehol nincs nyoma a két reprezentatív magyar nagytájnak – a Pannóniába rögzült Dunántúlnak és a keleti örökség hordozójaként számontartott Alföldnek. Ezek az ágak – melyek egyike sem katolikus – a fővárosba sodródva kerültek össze a XIX-XX. század fordulóján. A zöm: evangélikus, vagy az már a számomra beláthatatlan generációk óta, vagy – apámat egy nevelőapával nevelő nagyanyám döntése révén, amiről soha senki nem beszélt, én is csak pár hónapja tudok róla – úgy, hogy a görögkeleti (görögkatolikus?) egyházból váltottak a lutheri eklézsiába. Őszinte bánatomra senki nem érintkezett a reformátusággal, és halvány nyomai sincsenek a zsidósághoz való akár a legvéletlenszerűbb kötődésnek. Gyerekkori tájélményeim érdektelenek, a legkevésbé sem egyediek, esetleg reprezentatívak. Pest-környéke, a régi paraszt Rákospalota és a külső József- meg Ferencváros, a Balaton... Az Alacsony-Tátrához egyetemista koromban jutottam el, és ekkor, majd évente – egy/a nyári szünet(ek)ben autóstoppal – a tengerhez, át a Magas-Tátrán, át a klasszikus magyar–lengyel gránicon. Elsőre cudar időt fogtam ki. Az Északi-tenger szürke volt, a sósvízi permet az esővel keveredett, a fövenyen néhány tarka vászon fürdőkabin próbált ellenállni a kegyetlen szélnek. A bujdosni kényszerült Balassi emléke vigasztalt, tudatosítva persze bennem, hogy én már Gdansk környékén próbáltam talpon maradni a vi-

harzó északon és nem Danckában vagy a Danzigi korridor kiindulópontján. Fiatal házasként egy nem egészen két napos út során jutottam el délre: át Jugoszlávia szlovén csücskén Velencéig. Tehát a bledi tó Szlovéniája, Fruili-Venezia-Giulia és Veneto. Honnan tudhattam volna, hogy Júlia (Giulia) leányom (akinek nevéhez Balassi, meg tanárom, Komlovszki Tibor, és mesterem, Klaniczay Tibor névválasztása adta az ihletést) éppen ezen a tájon lesz majd sok év múlva muzsikus akadémista. Ez már az Adria világa volt, a déli tengeré, amihez társultak ekkortájt a bulgáriai tengerparti élmények, amiknek a mélyén természetesen ott lappangtak a klasszikus görög gyarmatosítás emlékei is, a déliségbe ágyazódott múlt, a Balkán vadságát színező mediterrán mitikus emlékezet. Meg persze Ovidius Tomija is. Az mindenesetre még ma is elgondolkodtat, hogy miért nem a feleségem régi Hont vármegyei (északi) pátriáját, a különben nagyon szeretett és életre szóló élményekkel szolgáló Nagybörzsönyt választottam végleg második otthonomul, hanem a délnyugati géniusz lakhelyét, annak is a „szívcsakráját", Egyházashetyét, Berzsenyi Dániel szülőfaluját. Mindig megemlítem, ha módot keríthetek rá, hogy a kertem vége szomszédos a (mára már nyomtalanul eltűnt) régi temetővel, ahol a költő apja is meglelte a végső nyugalmat. Kertvégi fáim – akác, nyír, eper, vadmeggy, kislevelű hárs – gyökerei alighanem feléje is tapogatóznak. A házam előtt a koldusállásban „üdegééve" (ahogy errefelé mondják) gyakran nézegetem, ahogy a kerítés (helyi szóval: a bástya) előtt a Mediterránneum hasonulni próbál a Kemenesaljához, vagy fordítva: öregbedik a füge és virít a gránátalma (régi magyar szóval a pomagráncsa), este meg kétfelől árad felém a déli illat: a levenduláé és a jerikói loncé. Persze ha nagyon akkurátus szeretnék lenni, megemlíthetném, hogy akad még itt, mint majd' mindenfelé a Kárpát-medencében közel-keleti, bibliai növény rengeteg – a fűz, a tölgy, az alma, a dió, a mandula, a liliom, a rózsa, a borostyán stb., a csalánig bezárólag. A sznobizmusomtól felkarolt délies bukolika (és a magyaros nyalkaság) jegyében vagy negyedszázada vettem a szomszédos Kissomlyón néhány száz ölnyi szőlőt is, pár évig magam és magamban műveltem, „kástélyosnak" mondott elegy-belegy parasztboromat ihatónak mondták, meg is ittuk azt a három-négyszáz palackot évente. Mivelhogy palackoztam is, a hozzávalókat Szlovénia Lendva melletti magyar falvaiban szereztem be. Mindenesetre borom ízénél felejthetetlenebb az az érzés, amit a meleg bazalt sugárzott belém, amikor magányos munkálkodásaim közben ebéd után, szikkadó kenyérke, valami kis húsnemű, langyosodó víz, elnyúltam – így-úgy megkötött, de rendesen metszett és permetezett – gyalogszőlőim sorfala között, az örökké termő hagymák és sárga színű paradicsomok szomszédságában, fölülről a déli forróságú nap figyelt rám, alulról meg a vulkánikus évmilliók. Tudtam, hogy itt szarvas pihent meg, arrább meg vaddisznó kutakodott éjszaka. „... nevetnek szőlőm fürtjei" – írja Berzsenyi, és hányszor meg hányszor morfondíroztam azon, hogy a Berzsenyi-családnak miért is nem volt itt szőlleje, noha a kissomlyói „terroár" gazdagságával még a Ság, sőt a Nagy-Somlyó sem vetekedhet (mondjuk, mi – itteniek),

hát akkor, borzalom és „létrontás", miért kellett Dani uraságnak utóbb Somogyból, Nikla mellől, a gombai „hegyről" ide szekereztetni a bort mogorva atyjához rögvest – gondolom – a második fejtés után, a téli latyakban-jégkásás úton, aztán a javát tovább Sopronba eladni. Volt közük Kissomlyóhoz, tudjuk, az iskola meg az evangélikus egyház, megjegyzem, nem tudok magyar faluról, ahol a központot a protestánsok nagy temploma uralná, míg a katolikus kápolna kénytelen meghúzódni alig észrevehetően a hegyoldalban. Nos ez a katolikus istenháza a hegy keleti oldalán van, se nem a borgátai, se nem a kissomlyai oldalon, az öreg Somlyót nézi a láthatáron, talán, ha félórás tempós gyalogjárásra a Berzsenyiháztól. Arról nem is beszélve, hogy akkor még volt egy jól karbantartott földút Hetyétől a szőlőhegyig, amit aztán a tsz-időkben beszántottak. Kapott ugyan Dani úrfi egy szép kis birtokot, amikor megnősült, Sömjénben, félig-meddig hiteles présháza ma is áll, egy turista-ráfogásos cseresznyefa mellett, magam is szemelgettem a szomszédos (némileg gyanús) kékszőlőkből. Takáts Gyula bátyám kutakodott Berzsenyi somogyi birtokainak dolgaiban, vele utoljára éppen egy Berzsenyi-napon találkoztam Hetyén, ragyogott szép ősz haja, stuccolva nőhódító bajusza, mellettünk persze ott volt az „új földesúr", Ambrus Lajos komám is, meg minden boraink tudója, szegény néhai Csoma Zsiga. 41 holdat sikerült összeszedni a kupeckedő költőnek, végül – ha igaz – egy tagban, azt persze senki nem tudja miféle vesszőket dugdosott a domb homokjába. Állandó beszédtémánk az is, hogy Berzsenyi milyen technikával terelgette a borágat, úgy-e mint a régi rómaiak (vagy a lustább magyari kisurak), föl a fára, vagy teraszosan, inkább talán parasztosan. Kerti otellóm is szívesen nyújtózik a kerekeskút és a meggyfa felé, amíg hagyom. (Remek pálinka és szőlőzselé alap.)

S ha már a neve és árnyalakja, szerencsé(nk)re, „idekeveredett", időzzünk is el kissé Takáts Gyulánál, aki a félmúltnak azon nem kevés jelese közé tartozik, akiknek életében és művében az újabb idők ízlés- és érdekvilága mind kevesebb emlegetni valót talál. Pedig sok minden költői-líratörténeti, sőt irodalom-közéleti érdeme mellett, egyike azoknak, akiknél a mediterrán hagyomány szerves, folyamatosan jelenlévő eleme a versnek és a világképnek. Soha nem szakadt el a Dél-Dunántúltól, a Balaton-melléktől, és ami ezzel szükségképpen együtt jár, a magyar-latin-görög klasszikus tradíciótól. Rá igazán illik a „pannon" jelző. Nála a versbeli „itt"-ben mindig benne van az „ott", de ha fordítva: ha az európai dél ihleti a verset, a szcéna nem nélkülözheti a hazai tájképelemeket. „A legnagyobb latin, a hétszilvafás" Berzsenyi egész kötetet kap tőle, verset, szép- és értekező prózát vegyest. Mi is lenne más Berzsenyi, mint „Horáci-cédrus"? Aki mindig ott van a közeledben... A somogyi klasszikus című ifjabbkori darabja így indul: „Hinnéd, Horátius földje, / oly idilli, méla kép. / Halvány pasztell szakában lép eléd..." „...úgy véled, halk spondeust / ringat feléd a szél..." A niklai elégia disztichonjai a háborúban a hullarabló oroszoktól feldúlt nyughely jelene mögé a méltó múltat idézi: „Hádesz ölére is úgy ment, mint ahogy ősi szokás volt", így a kezdő hexameter, amire egy pentameter válaszol: „s kriptád torka

sötét hádeszi ködkapu lett." Mindenütt az ott és itt egysége: tájban, mitológiában, költői emlékekben. Polyhymnia az ő múzsája, a himnusz és az elégia istennője a Parnasszosz hegyének lábjáról. „A ködből jöttem én s íme / rózsát dobál felém a sziklapart, / kék tenger bársony hátterét / görög oszlopsor bontja szét." (Búcsú Itáliától) Az Egy boldog kor elé alcíme az, hogy Aphrodité elsüllyedt kertje: „...hóval telt havasi mandulafásba... / ...mint mediterrán csillagot / nézem a visszahajló szerecsen napot." Megrendítő a képzetelegye annak versének, amit a környékbeli parasztok helytállása ihletett az 1848-as horvát betörés idejéről: „Vakító márvány oszlopok közül / villámló pásztor-nép röpül. / Költők szavára kardos hadsereg / csattog Athén, Pákozd felett...", s a summa: „Görögség, magyarság, képzeletembe / eggyé forrt lángba ölelkezve." (Villámló szivárvány) Egy somogyi szüreten: „és darazsas musttól ragyogva / Juppiter jön / mézes küllőkön forogva...", és az elképesztő találat a vers végén: „S a cukorfokmérő üvegszára, / mint görög hajó árbocfája / rezeg a pannon éjszakában..."

Utazásaim a későbbiekben, legyenek azok hivatalosak vagy vigalmiak, főleg Közép- és még inkább Dél-Európára összpontosultak, a szolid kéjutazások szinte mindig a tengermellékre, és csak egy fél mondatban utalok arra, hogy közben bejártam – mondhatni – majd' a teljes Glóbuszt, északot és a trópusi délt, a legtávolabbi nyugatot és az Indiai-óceánon túli fertályokat, megmártózva minden óceánban. Ne tűnjön hivalkodásnak, de muszáj előhívnom ezeket a képeket egy elemi beismeréshez: tehát – néztem én a korallokat és lestem a murénát üvegfenekű csónakban, kapaszkodtam moszattól csuszamos cápavédő vashálóba, guvadó szemmel (és mímelt iróniával...) válogattam a koktélok és a lakosztályok között ilyen-olyan luxusplázsokon, baktattam lóháton az óceán süppedékes partján valamely délmélyi végeken, igyekeztem alkalmi „robinzonként" az imént összeszedegetett kagylók tartalmát kinyerni egy névtelen sziget felforrósított kövein, de – egyik ilyesféle emlék sem versenyezhet egy nyárvégi délutánnal, amikor a Kissomlyón egy pohár furminton átnézve próbálom tetten érni a közelítő őszt a Balaton-felvidék hegyein, vagy amikor szülőházától egy – bibliás szóval – futamatnyira, az ablakon túl pilinkélő hóhullásban a felmelegedő téglakemencéhez dőlve belefelejtkezem egy Berzsenyi-elégiába, vagy amikor felidézem a szomszédos Csönge nagy szülöttjét, amint valaha a ferenchegyi éjszakában elénk varázsolta Szent Györgyöt és Észak-Afrikát, és az Octopust, aki/ami úgy is tudott pusztítani, hogy nem is létezett. Egyszer előadást tartottam Badacsonyban valami kedves Veszprém megyei helytörténeti összejövetel alkalmából a reformkori magyarok szerelmi életéről. Ez is egy örök időkre kimerevített kép. Ülök a Szegedy Róza-ház nagytermében, Kisfaludy Sándor biedermeier íróasztala mögött, mondom a magamét egyre lelkesültebben, talán már nem is én beszélek: előttem az ablakok boltívei, telis-tele muskátlival, és mögötte a Balaton merő arany ragyogás. És a Himfy-szerelmeinek varázslatos egyhangúsága mögött – bennem – ott a versek (korosodó és házsártoskodó...) múzsája, ahogy az ürmös borának ízesítésén meditál, meg-meg-

rángatva a csivitelő badacsonyi lányok copfjait... No, majd a gazda megvigasztalja őket...

Mikor melegülnek át ruháid, mikor nyugton van a föld a déli széltől?" (Jób könyve, 37.16.)

És most – hadd kövessem az asszociáció parancsoló üzenetét – Ausztrália bozóttüzektől megvilágított irdatlan óceáni hullámaival a szemem előtt, eszembe ötlik, szinte hullámmal a hullámok hátán, a Grant kapitány gyermekei című Verne-regény. Meg maga Verne Gyula. Mert – ha ráfogás, ha nem, bár nem hiszem, hogy merőben utólagos átköltés lenne – meggyőződésem, hogy a Dél, azon belül a Földközi-tenger iránti vonzalmam fő forrása, azaz az első impulzus, ha nem is tudatosult akkor, csak most hatvan év után újraolvasva, nem más, mint a Sándor Mátyás című könyv. Kiskamaszként persze elsősorban a kalandossága volt a megragadó, ahogy az igazság könyörtelenül érvényesül, nagyobb fiúként meg az, hogy a mivelünk kevéssé rokonszenvező franciáktól a magyar szabadságszeretet, íme, milyen szép szavakat kap. Mostanában bukkantam rá a könyvben Vernének egy Michelet-citátumára. „Szép a Földközi-tenger, és ennek két oka van: harmonikus környezete, valamint a levegő és a fény üdesége és áttetszősége. Csodálatosan megedzi az embert. A legnagyobb ellenálló erővel, keménységgel ruházza föl." Szüksége is volt az írónak erre a vélekedésre, hiszen – magyar – főhőse ezeket a tulajdonságokat nemcsak erdélyi alkatának és magyar honfiúi elkötelezettségének, hanem földközi-tengeri utazásainak is köszönheti. Megdöbbentő az az enciklopédikusság, amivel Verne elénk, azaz egy hajdani kiskamasz elé, tárja a tengeri és tengerparti nagytájat, ahol a történet játszódik. Trieszt, Szicília, Monte-Carlo, Tripolisz, Raguza, Pola, Pisino, Cattaro, Málta, Korzika, Gibraltár, Hercegovina, Dardanellák, Brindisi, Sidra-öböl, át Kis-Ázsiában és Közel-Keletre és a listának még a felénél sem járunk, amihez kapcsolódik a tengerpartok bámulatos fajtakínálata: van spanyol és osztrák, vannak provancei-iak, marokkóiak, montenegróiak és olaszok, görögök, szaracénok stb. Az persze föl sem merül, hogy ne franciául menjen köztük a szó... Hadd ne mellőzzem az együgyű summázatot: íme Európa bölcsője és benne a „magyar jelenlét", ami valami – regényes-romantikus kötődést is sugall (legalábbis a számomra) a Dél és a Kárpát-medence között. Verne neve vonzza a másik nagy kamaszkori olvasmányélményt, ami szintén „ide" kapcsolódik. Dumas Monte Cristoját. (Frissen újraolvasva mindkettőt, el nem háríthatom a gyanút, hogy Vernét erősen megihlette kitűnő elődjének hősválasztása és a mindent meghatározó árulás-szenvedés-bosszú mozzanatainak cselekményszervező struktúrája, ami mögött ott lüktet a történeti valóság Napóleontól a századközép forradalmas időszakáig.) Vernénél kevésbé, Dumas-nál annál intenzívebb a franciák „birtokon belüli" magabiztossága, ahogy a Földközi-tengert – hajóikat és gyarmatosító hajlamaikat követve, egyáltalán az őket minden és mindenki fölé növesztett „esprit" nyomán – irodalmilag is birtokba óhajtják

venni. Dumas megelégszik azzal, hogy a tenger két szélső pontja – Marseille és az albán Janina – közé rendezze a cselekményt, bevonva pár szigetet is, és csak egy-két népet jelenítsen meg a térségből a domináló franciák mellett: olaszokat, görögöket, katalánokat („a tenger cigányait"). Róma hangsúlyos szerepet kap a regényben, annyira, hogy idehozza újra Márait: „...nem lehet elkerülni Rómát, örökké vissza kell térni ide... Róma... A szívdobbanás, mikor elindulok az aszfalton. Nem én megyek, egy sors lépdel itt, amely egyidős az európai emberrel." És itt van velünk együtt Dobai Péter is: „Egy egész kontinenst éltető heves szívdobogású szív, Cor Cordium, a szívek szíve... Róma Európa szellemi szinonímája... Az emberi történelem, mindig Rómával volt viselős."

És... minden mindennel összefügg, írom le a közhelyek közhelyét. Pláne, ha ráadásul még engedünk az asszociációk mézesszavú parancsainak is. Róma és a Via Appia..., mondjuk. Mennyire jelentésteli az, ha az úti cél és az oda vezető vagy onnan el-kifelé vivő út egy látványt alkot – bennünk. A Via Appiának mindig Rómából vágunk neki, mi kései arrajárók, akik oly szívesen képzeljük itt igazi zarándoknak magunkat, létünk felől űzve, sorsunkat fellelni óhajtva. Hajdani katonák trappoltak rajta, halottaikat rejtegető keresztények osontak az éjben a katakombák felé, kereskedők légiói, és volt eset, amikor hatezer rabszolga kivégző keresztje élénkítette a látványt. Regélik, hogy – a menekülő – Péter apostol itt találkozik a feltámadott Jézussal. Ennek az útnak, letagadhatatlanul van olyan üzenete, amit, ha mernénk, így fogalmaznánk meg: te meg a halál. A halálról, amit az elérhetetlen messzeségbe szeretünk képzelni, itt hirtelen azt érezzük, hogy szelíden mellettünk lépked. Ezért is fordulunk olyan készséggel, különösen, ha leszállóban az alkonyat, vissza a Város felé – immár újra turistaként. Amíg nem késő. És ha messze délről-délkeletről indulnánk és Rómát Appia felől közelítenénk meg? Tarantóból vagy Brindisiből? Persze megint Pál apostol jár előttünk, mint oly sok táján a Földközi-tenger medencéjének. Még azt is tudjuk, hogy a hívő atyafiak meddig mentek eléje Rómából, hogy üdvözöljék. Vajh' hány kocsmát nevesít még ezen a találkahelyen kívül az Új testamentom? Tres Tabernae – Apostolok Cselekedetei, 28.15. Nekünk magyaroknak szerencsénkre a Via Appia Nápoly környéki szakaszánál élt egy írónk, akinek szemei előtt megjelenik a Rómába, a végzete felé ballagó apostol. Még arra is veszi a bátorságot, hogy feltételezze: „...valószínűleg bájtalan, fakó, kevéssé ápolt nők vették körül Szent Pált." Aki „...itt fürdött hét napon át, Puteoliban... Megfürdött a Solfatara kénes barlangjaiban, aztán sétált fel és alá a parton, a nép között... És lehet, hogy egy délután elment a cirkuszba. Végül is római polgár volt... Itt ült Puteoliban, a cirkusz kakasülőjén, és nézte, amint két vidéki másodrendű gladiátor megöli egymást. És tudta, hogy körülötte halott egy műveltség, s minden, ami ehhez a műveltséghez tartozik... Aztán az előadás végén felkelt a kőpadról, s ezen az úton, ahol most megyünk... elindult, végigment a tengerparton, átment Posillipo dombján, elindult a Vezúv irányába, végiglépdelt Neapolis utcáin, ahol senki nem ismerte, végigment a Via Appián,

hogy Rómába érjen, s ott aztán börtönbe vessék, megöljék, és megváltsa a világot." Megváltsa a világot..., mert őt is megváltotta a világ. A „világ", amit Jézusnak is neveznek – lásd a nagy víz mélységein átláboló Szent Kristófot, vállán a gyermek Üdvözítővel. Tudjuk, hogy a földabroszon ábrázolhatatlan egy olyan út, ami egyszerre a Via Appia és az, ami Damaszkuszba vezet. Pedig két évezrede tudjuk, hogy ez az út a legigazabb realitás. Így együtt, így egyben.

Via Appia, a csend és a halál, a halál és a béke, Róma és Nápoly között a tengerpart, a szigetek Puteoli előtt – nevezhetjük ma akár Pozzuolinak, mindegy –, hajók tömege a világ minden tájáról, kezelhetetlen tömeg, aminek mégis rendje van, a földből bódító gázok és gőzök, meg-megkordul a Vezúv lávát izzító gyomra a mélyben, alvilági üzenetek, ó, Pompeii is ott a szemhatáron és a zsigerekben, meg a 79-es év, de hát ki számolt ekkor még Krisztus születésétől..., és íme Pál apostol, akit hol hullámaira emel, hol kivet magából a tenger, aki csak az imént számolt be születéséről Agrippa „királynak": „Délben látám az úton, hogy a mennyei világosság, mely a Napnak a fényességét meghaladja vala, környül vett engemet" és ebben a fényben kétezer év óta ott kell látnunk az alvilág lassan feketülő szürkeségét is, „Alkonybíborban úszik a hajó", még nem Pál apostolé, de azért őt is odarajzolja a korlátokban kapaszkodók közé a hiteles képzelet, „Langyos párázat rezg a légben..." és olvassuk tovább: „egy szigetre kell pedig nekünk kivetődnünk...", látja és írja szegény tüdőbeteg Reviczky valahol egy zugban a régi Pest várfala tövében az egyik lotyófertályon vagy a Rostély utca pálinkásbutikjában a mindenféle nedveket szörcsögtető asztalon, Babits küldi maga előtt a néhai lírikust, Fogarasról, a száműzetésből, hogy képzelegjünk a tengerről, az istenek boldog létezéséről, a déli forróságról, Tibérius korának vége, a kereszt már megkapta a maga zsákmányát, Pál apostol meg odahagyta Damaszkuszt, időrend, ugyan, a vers merő daktilikus rohanás, száguld a vég felé, ami a kezdetek kezdete lesz, kiömlik a bor, leroskad a táncoló, ecetízű a női száj, minden boldog sziget belevész az éjszakába, talán csak egy marad, „Él az Isten; / Nem fűben, fában, kőben, de a szívben...", két évezrede tudjuk, ha nem is hisszük, zsigereink súgják a nem-et arra sorra, hogy „A kicsapongó istenek halottak", antik-félisteni önmagunkat nem tudjuk felejteni. Hol ez a bizonyos sziget, sziget, kérdezi a közelmúlt kétezer éve, lakatlan-e, szörnyek lakják, vajon, megnyugtat-e a partokhoz csapódó hullámok hangja, ami csak változata a csöndnek, ha a csönden ritmust is értünk, tovább hajózásra késztet-e..., és tudjuk, mert tudjuk, hogy itt hajtotta át a parti sziklák között a fövényre Aiolosz, a tenger Poszeidonjának fia azt az Ithakát kereső hajóst, aki még mit sem tudhatott a mi apostolunkról, és mit kezdjünk azzal a zenével, amit fülünkkel hallunk-e valahonnan, vagy bennünk szól, ami drámai hangzatok sora és mégsem a halálé, de nem is szól a halál ellen, hanem azt akarja elhitetni, hogy a halál, ha létezik és magába fogad, békét kínál, „a domesztikált halál?...", és hol vagyunk ahol vagyunk, délen-e, a mélybe is és a magasba is nézünk, hol nyugszik meg a tekintetünk... A *fénybe születő déli világ, és a tenger vadságának meg szelídségének kiszolgáltatott déli ember tőlünk északiaktól tudja meg, hogy miért és hogyan más a békés és megbékítő halál,*

mint az, amit a természet pusztulásként tud csak felmutatni. Odüsszeusz nem tudott eljutni Hádész birodalmába, hogy ki nem mondott kérdéseire feleletet kapjon, csak az alvilág kapubejáratáig juthatott el, Ponza volt ez a sziget, tele különös sziklákkal és barlangokkal, a kapu nem zárt pontosan, gőzök és gázok tudósították talányos látomásokkal a kíváncsi hajóst, az idő paradoxona-e az, hogy ennek a kis szigetnek a neve ama Poncius Pilátusából fejlik, akinek lesz és volt szerepe az Üdvtörténetben, északon és délen egyaránt, Ponza és Puteoli..., Odüsszeusz és Pál apostol, váll a vállnál, nézik azt szigetet, amivel nem tudnak mit kezdeni, amit egy északi festő fog ideálmodni, egy hatalmas kőtömb az egész, félkörben a szirtek, köztük a semmibe nyúló fekete cédrusok, a kőfalakban mintha ablakok, kőkapu fogadja a kikötni készülő csónakot, amin egy világosabb és egy sötétebb árnyék, természet és emberi megalkotottság egysége, értelme nincs, csak sugallata, a sugallat a magyarázat és megfejtés arra, amire nincsenek szavak, az északi festőnek délre kell mennie, hogy elmesélhesse a Délnek azt, amit az Északiak egész sorsukkal tudnak és tudomásul vesznek, képzelgünk mi itt Észak és Dél között, az evangélium elkötelezettjei, akik nem fogják be fülüket a görög dél szirénhangjai elől sem, Böcklin meg csak fest, csak feszíti az új meg új vásznakat, ötször-hatszor-nyolcszor, ki tudja végül, hányszor festi le a Holtak szigetét, az elbutult turistává váló északi polgár meg kis képeslappal kezében fürkészi a déli vizeket, hogy vajh' merre is azok a ciprusok, és nincs-e vitorla a szemhatáron, ami a reményről sóhajtana-makogna, se Homérosz, se Pál apostol, vitorla..., hogy van-e köze a szárazföldnek a szigethez, a víz nem csak elválaszt, hanem összeköt is, és vitorlás is van, nemcsak az a bizonyos hajó a maga árnyalakjaival..., és amikor egy gácsi patikus lesodortatva a Kárpátok vízesésétől a baalbeki cédrusokhoz, maga is talál egy szigetet, ha igaz, ha nem, ha ő, ha egy csaló a nevében, az ő halottas szigetén alakok mozognak, mintha..., bábok, szobrok, festett figurák, amivé lettünk vagy amik lenni fogunk, a sziget az út végén már nem más, mint bizarr színpad, marionett, a semmibe kikötött Bolondok hajója, ahol a színek sötétjei és világosai dermedt egymásmellettiségben hallgatják a zenét, a zenét, amelynek szerzője pontosan tizenhét esztendő óta próbálja átírni magában a cisz-moll prelűdöt, hogy eljusson az Op. 29-hez, attól a halál irtózatát és feldolgozhatatlanságát megérzékítő darabtól, hogy mit is él át a koporsóban felébredő tetszhalott, minden koncert borzongató ráadása ez, a búcsúzó pezsgő és a ruhatári tumultus előtt, hát nem a feltámadás diabolikus paródiája ez..., a romantika legutolsó hiteles pillanatában, addig ami eljut maga is ahhoz a halottakat váró szigethez, ahol..., és ő maga is, mint nagy elődje, ott járt Drezdában, és bizonyára megállt Dosztojevszkij lába nyomában Claude Lorrain képe előtt, ő aki Velikij Novgorod felől jött, a Szent Szófija katedrális mellől,ez az egyetlen hely a világon, ahol az Üdvözítőt az ikonfestő összeszorított ököllel merészelte ábrázolni, jó, ha ezt ma is számon tartjuk..., égbe szálló hegedűk és fúvósok, a mélyben néhol vad visszabeszélés, a szépség és a melankólia üzenete, ahogy a zene elhal, mert „abbamarad", mint minden az ég alatt, „Te zongorádba száműzött" (Baka István: Rachmaninov zongorája, Kocsis Zoltánnak), Rachmaninov ujjai

Szent Sebestyén

másfél oktávot, vagy talán kicsit ennél is többet fogtak át, ezt a zenét és is Kocsis Zolinak köszönhettem, akinek az ujjai biztosan terpesztettek ekkorát, noha ezt kézfogás közben nem érzékelhettük, de mindig óvatosan fogtam vele kezet, legutoljára már inkább összeölelkeztünk, így köszöntöttük egymást és persze magunkat is a Holtak szigete felé menendve, ki előbbre, ki hátrébb...

És folytassuk ott, ahol és ahová megidéztük Vernét és Dumast, mert persze itt van a mi Jókaink is. A janicsárok végnapjai ugyanazt a legendás albán hőst („a muzulmán Bonapartét") rajzolja meg, akit Dumas és még előbb Byron, akibe – állítólag, hiszen Délen vagyunk, a felfokozott érzékiség birodalmában – a pasa még bele is szeretett. Mi az, ami ebben a két „ifjúsági regényben" olyannyira megragadott, hogy az élmény életre szólóan befolyásolt, és nemcsak érzelmileg, hanem – mondhatni – a saját sorsát térbeli magántörténetként megélő értelmiségiként is? Mi ez a „másság"? A Dél mint végtelen szabadságot árasztó és hallatlanul formagazdag térség. A tenger, ami nemcsak a szabadság megnyilvánulása, hanem az elrejtőzés kivételes lehetősége, ami az alakváltozásnak, önmagad megváltoztatásának is záloga lehet. A tenger, ami egyszerre elválaszt és összeköt. A tenger, ami a szárazföldi ember számára a kalandok kifogyhatatlan lehetőségét tárja ki. Azaz az északi embert visszaviszi a mesékhez – Dumas főhőse „Szindbád, a tengerész" alakjában tér vissza a poklok poklából, hogy lesújtson a bűnre – megistenülve, mert a tenger, ami egyszerre valóság és mitológia könnyedén emeli ki a személyiséget a hétköznapi létkeretek közül. Tehát a „magyar" olvasó itt és így megélheti az idegenség meghódításának élményét: ami a térre is vonatkozik, meg az olyan alakokra, a kalandorokra, akiknek soha nem lehetett helyük a „magyar Glóbuszon".

> *„Mindig elragadó, ha valaki olyasvalamiről beszél, ami nincs, és még elragadóbb, ha olyasvalamiről beszél, amit ő talált ki... Lebilincselő... mindez pontosan így volna, hogyha volna valami, amiről ezt el lehetne mondani."*
> (Hamvas Béla: Szerb Antal: A magyar irodalom története.)

S ha már Jókai neve leíródott... Tapasztalhatjuk, amit Hamvas Béla is megerősít, hogy ő volt az egyetlen magyar író – talán az egyetlen magyar –, aki mind az öt Kárpát-medencei géniuszt magáénak tudhatta: aki mindegyiknek a földjén otthon volt. És ehhez a mély és misztikus térségi elkötelezettségéhez a romantikus lélek hallatlan izgatottsága és kalandvágya társult. Meg a „mindent tudni akaró" polihisztor kíváncsisága. Nos, ezért oly természetes, hogy a Földközi-tenger világa, annak is a Provance-Nápoly-Dalmácia vonulata is megragadta a fantáziáját. Sőt. Ma olvasva Jókait, az a legmegdöbbentőbb olvasói élmény, ahogy a mesemondó látomásossága összekapcsolódik nála a valóság precízen rögzített elemeivel, a fantazmagória az enciklopédikus tudással. És nem ritkán – a legmegnyerőbb eklektikussággal – keveredik is mindez. Ismeretes anekdota, hogy amikor dicsérték a balatoni rianás leírásának (látomásos...) szakszerűségét

Az aranyemberben, azt válaszolta, hogy ő ugyan soha nem látta azt a valóságban, a sógora mesélt róla „egyszer-másszor". Szegény kisnemzeti-tengernélküli Jókai..., mondhatná valaki. De azt ki tudja, hogy Rimbaud A részeg hajó megírása előtt – állítólag a legszebb vers, ami a tengerről valaha is íródott – maga sem látta a nagy vizet... Ebből a versből két sor – lesz még dolgunk az effélékkel: „És mocsár fortyogott és óriási varsán / rohadt a sás között a leviatháni hal..." Az asztalomon Jókai három regénye. Három könyv a nyolcvanas évekből, amikorra már a nemzetben is, meg az íróban is szépen lecsöndesedtek a hazafias-nemzetmentő indulatok. Irónia és melankólia – a művek mélyebb szöveteiben, valami különös (f)elszabadultság. Mindháromnak a története során eljutunk a Földközi-tenger világába. A lélekidomárban egy hajdani résztvevő elmesél egy tengeri csatajelenetet. Effélét az író természetesen soha nem láthatott. Megjegyzem: egy datálhatóan és földrajzilag pontos esetről van szó – az 1866-os lissai ütközetről, egy osztrák hadihajó elsüllyeszti a Ré d' Italiát, az olaszok büszkeségét a dalmát partok közelében. És hadd emlékezzek pironkodva vissza azokra a képzelgéseimre, amiket föntebb összehordtam a tenger mélyéről. Tehát előttünk a kettős előadás valahol Nápoly és Genova között – a mondatokat magába temeti az Adria és az apokalipszis. „Már ekkor az egész hajó süllyedt alá. Ezer élő ember volt rajta. Mikor ennek az ezer embernek a halálordítása, melyben utolsó lélegzetét kiadja, megzendült ott a vizek mélységében, hogy az egész tenger, mint valami óriási hangszer visszhangzott bele: ez volt aztán a dal! Azt hittem, hogy megfojt ez a rémséges halálzene! Fuldokolva küzdtem fel magam a víz felszínére. Az óriási hajó akkor süllyedt el éppen a víz alá. Az utolsó árboca a rákapaszkodó emberekkel még csendesen elfordult maga körül, s akkor aztán támadt utána egy mély forgatag örvény, melyben, mint a leforrázott hangyaboly, keringett az összekuszált embertömeg. Az örvény egyre tágult, széles hullámokat túrva maga körül, melyek, mint a szökőkút lövelltek felfelé. Egy ilyen hullámhegy felkapott a hátára, felvitt a magasba, úgy, hogy még egyszer letekinthettem abba az ezreket elnyelő tölcsérbe, s aztán kiköpött a torkából a víz-leviatán messzire..." Van azonban ennek az alvilági képzetnek egy elképesztően dekoratív, szinte spirituális nyomatékú ellentéte is. Ez a másik regényből, az Egy játékos, aki nyer címűből való. „Alant világított a tenger. Azaz az ünnepies, rendkívüli önsugárzás világítá meg egész egyetemét, amihez fogható túlvilági kép nincsen. Minden hullámgerinc sziporkákat hány, az evezőlapátról mintha tűzcseppek hullanának alá, s a habot hasító csónak után gyöngyvetéssel habzó fénybarázda marad. S a tündéri üvegtengerben ott alant a vizek birodalmának népei játsszák a maguk világtörténetét... A tengerfenék virágoskertje pompázik: tavasz van talán oda alant? Az állatnövények virágalakú fejei tátognak, a kagylók kitárják csodás kelyheiket, a százkarú salpa, mint egy izzó vasdarab, süvölt egyenesen végig a víz alatt, a pillangó alakú rózsánc, a tenger denevére röpköd szeszélyesen, a quálik százféle fajzata, fejkötőt, kalapot, koronát mímelve libeg, függő lámpás gyanánt a körül megvilágított

zöld hullámban; csodás alakú szalagok kanyarognak előre-hátra tekergő fordulatokban; s azok közt a tenger milliónyi úszó szárnyas népe, ezüsttől bíbortól ragyogó pikkelyeikkel, tüskés hátukkal, lepénnyé szétterült gömbbé hordósult, kígyóvá elnyúlt idomaikkal, aranyként villogó merev szemeikkel." Realitás, fantázia, mitológia – egyben. Mit számít az, hogy Jókaink a csodalények egyikéről-másikáról talán csak a Tour de Monde valamelyik minapi cikkéből értesült, esetleg valami ódon német lexikonból. (Nem állom meg, hogy ide ne idézzem a magyar szárazföldi-kisnemzeti fantáziálás másik mélytengeri látványát, egy félig-meddig ismeretlen Babits-versből: „Szeretnél élni kék hullám alatt / és hajókázni Némo kapitánnyal? / Mély tenger ismeretlen csábú mélyén / Szemlélni sok csodát: kövér halat, / aranykígyót, fejlábú szörnyeket, / rejtelmes formát, tajtékot, tarajt, / virágot, mely megnézve mégis állat..." stb. De azért meg is tud emelkedni a vers, hiszen így folytatódik: „Tengerben élünk; – mert mi más e lég, / melyet beszívok..., az ég – a szél – mi más e kék özön..., mint a titáni térnek óceánja?") A másik kép középpontjában – az Itáliába utazók örök célpontja – Capri szigete. Ahova halni jön a regény talányos nőalakja. Íme a melankóliával színezett – alighanem – tapasztalati tengerábrázolat. Egy – lényegében – tenger nélküli ország költőjétől. „A tenger egyik fele ezüsttől csillogó zöld volt, a másik fele pedig élesen elmetszve, fekete, mint a tinta. S e tinta-óceán határán égett egy hosszú tűzvonal, a felhőkárpit és a tengerszín között, a leáldozott nap utófénye. A lángvonal között, mint egy tengerbe épített gúla, meredt föl Capri sziklaszigete..." És az idekívánkozó látvány-emlék: „Álom volt a tengeren látott szivárvány, mely a víz tükrébe nézve teljes körré egészült ki, átölelve a közötte vitorlázó halászbárkákat." A másik két regény – A játékos, aki nyer és A három márványfej – meghatározó tája az Adria és Dalmácia. (Különös, hogy ezek a könyvek, amikre korábban rálegyintett az irodalomtörténet, ma szinte csemegének mondhatók a posztmodern olvasat számára.) A történetek a századelő romantikáját idézik (itt az álnéven élő kalandor hős, a szeszélyes csapongás a térelemek, az idősíkok és a nációk között, a távoli tájak meg a civilizáció és a természetes vadság jelképes szembeállítása stb.), de a leírásokban ott az elképesztő tudás és találékonyság, kultúrtörténet és természettudomány, és valami olyasfajta ihletettség, amiről nem tudni, hogy a táj sugalmazza-e vagy a gátakat nem ismerő költői szenvedély. Ha szemet is hunyunk a mesék bizarrériái fölött, hosszan idézhetnénk azt, amit a Dalmácia történelméről és népszokásairól megtudunk, pl. A három márványfejben elénk tárt Raguza-kép valóságos historiográfiai esszé, és ugyanez mondható el a másik regény Rovinj-ábrázolatáról stb. Jókai természeti képei felülmúlhatatlanok. És nemcsak a magyarországiak... A tenger varázsának, szépségének és borzalmainak festése a legkevésbé sem igazolják, amit az író hanyatlásáról nyekergett a kortársi kritika és a figyelmetlen utókor. Számtalan mondatot idézhetnék, szinte kéjelegve másolva ki őket másfél száz évvel ezelőttről. Például az illatokról. „Sehol annyi fűszer-illatos növény nem terem, mint a dalmata tengerpart szikláin. Minden

pázsit, bokor, cserje, rekettye csak úgy leheli ki magából az ambrát, a pézsmát, a tömjént: mikor február elején a tavaszi verőfény átmelegíti a buja tenyészetet, olyan illatár tölti meg a léget, hogy az ember egy más világ lakójának képzeli tőle magát; e csába, illó mámorlégben az érzékek felmagasztosulnak, a kéjérzet minden ideget megittasít. Ezek az illatozó füvek mind bűnrészesek azokban az ábrándokban, amik e partok lakóit a rendes észjárástól elcsábítják. A virágoknak az illata a beszéd, amivel az emberekhez szólnak. Olyan tolvajnyelv ez, amit azok is megértenek, akik nem hallgatnak rá." Ezt a mámort a „déli" Jókainál nem csak a közvetlen természeti élmény kelti, hanem az emlékek és a mindent átlelkesíteni képes fantázia is. Gyerekkorának rózsákkal elöntött komáromi szigete, sőt a svábhegyi maga teremtette zárt, a külvilágot kizáró, asylum is ott van a szöveg hátterében, miként ott volt Az aranyemberben Noémi otthonában, és számtalan más műben. Idézhetném a bóra gigantikus rajzát éppen úgy, mint Abbázia tündérvilágát. Van azonban Jókai tenger-ábrázolatainak egy olyan visszatérő motívuma, ami a költőben haláláig el nem múló gyermeki szorongásról tudósít (tudjuk, kisfiúként hogy rettegett az élve eltemettetéstől), amely szorongás valamennyiünkben ott bujkál, ha beismerjük, ha nem. „Mélyen a tenger tömeg indigósötétjében jön közeledve valami sötét árnyék. Valami vízalattjáró hajónak lehetne nézni oly roppant tömeg... A víz lakói riadva rohannak szerteszét az útjából; a delfinek sírása felhangzik a mélyről." Az újabbkori posztmodern és popkultúrában Spielberg „Állkapcsok"-jának (Jaws) a rémvalósága festi azt, amit – emlékezhetünk rá – a mi drága Arany Jánosunk valaha már oly pontosan jelzett: „Mint ki éjjel..." A démon, akinek/aminek „az étvágya örökkévaló". Hányszor említi, még hasonlatokban vagy metaforizálva is, az Ótestámentom „leviátán"-ját, mint a „morfológiailag" meghatározhatatlan szörnyetegét a létezésnek. És hány meg hány alakban. Az iménti idézet egy irdatlan méretű cápáé, „pesce cane", sikoltozzák a helyiek, amint egy tehénnel a szájában a mélyre bukik, „három öl hosszú", a szeme, mint a tűz, orrából süvít a forró füst, megbabonázza az embert, ha fegyvert mer fogni rá. Több mint dermesztő olvasni azt is, hogy az Adria rémét éppen úgy csak felrobbantani lehet, mint újkori amerikai rokonát az óceánban... Jókai fantáziája persze itt sem nyughatik. Dabóza, tengeri szűz, tengeri nyúl... A három márványfejben – a Jókai-regényszövegeknek talán a legkülönösebbjében, ami olyannyira az, hogy a cselekmény kénytelen egy folyamatos kommentelőt kitalálni maga mellé, aki így minősíti a történetet: „valóságos humoristico-szentimentális válfaja a romantico-realisticus irányműnek" – ezt a három rémalakot hagyja előbukkani a szerző önnön borzongó lelkéből, mint a „csáb" és az „őseredeti vadság" felülmúlhatatlan kombinációját – az éneklő hiénából, a tizenöt láb magas szirénből és egy halálos mérgű szőrös tengeri valamiből... Mi tagadás, Jókaival szemben védtelen vagyok, ahogy Arany Jánossal szemben is, és ahogy múlnak az évek, egyre inkább. Jókai olvasása abbahagyhatatlan. És ha belenéznénk azokba a könyveibe, amelyek Észak-Magyarországra visznek, vagy Er-

délybe, a Dunántúlra, és persze az Alföldre... Meg külhonba, minden égtáj irányába, és távolabbnál távolabb, sőt föl-föl a firnámentomon is túlra...

Szakmai múltam – ha nem kevés nagyképűséggel fogalmazhatok így – első évtizede egy kétéves Madách-filológia időszakától eltekintve a régi magyar irodalom jegyében állt. Ha innen el is sodortak véletlenek és másfajta kihívások, soha nem adtam föl az érdeklődésemet a XV–XVIII. század iránt, máig élvezkedem ebben a nyelvi tengerben. És ebben a magyar spiritualitásban. Többek között ezért is kedvelem a református eklézsiát, mert ugyan a magyar nyelvű Szentírást, a „Károli"-t vagy ötszáz éve állandóan igazgatják az elérhetetlen szöveghűség és a mindenkori jelen nyelvi állagának megfelelően, de Szenczi Molnár zsoltáraihoz nem lehet hozzányúlni. Az bizony félezer éve ugyanúgy szól. Ahogy kell. Most se állom meg, hogy míg Jókait, Adyt, Babitsot, Dsidát, Zalánt, Géczit, meg azokat böngészem, akik a XIX. századból, s valamivel utóbb már aligha férnek ezekre a lapokra, Wesselényi Polixénát, Justh Zsigmondot, Tormay Cécilt stb., a mind számosabb meleg felé kalandozó és beszámolót író „turistát" (Herczeg Ferenc jachtja az Ádria hullámain...), tehát nem állom meg, hogy oda ne óvakodjam a könyvespolchoz megnézni, hogy – no, merre is jártak eleink. Már ha muszáj volt – bujdosásba, jeles külhoni protestáns iskolák felé, katolikus papként, ahova Róma, katonaként, ahova a császár parancsolt, vagy erdélyi fejedelem követeként Bécstől a Portáig. Akadt egy nagyváradi kardkovács, aki csak azért indult neki Spanyolországnak, hogy az arabok damaszkuszi pengéjének titkát ellesse. Merre is jártak, mit láttak Délen? Így került kezembe mostanában könyvespocaim második vonulatából, az a füzetke is, ami Széchenyi Zsigmond itáliai körútjáról (1699-1700) tudósított, s amelynek vulkáni kalandját előbb már idéztem, és így most néhány naivan álmélkodó régi szövegecske. Itt van például az első leírás arról, hogy milyen is az egyiptomi piramis belseje – szerzője egy rabságba esett ifjú, Huszti György, a XVI. század első felében, aki félig-meddig kényszerűségből részt vett bizonyos török hadmenetekben elkeveredve egészen Indiáig. Az Ószövetséget követve felmegy a Hóreb hegyére, egészen a csúcsig, ahol Mózes megkapta a törvénytáblákat az Úrtól, szól az itteni „ős"-keresztények és arabok nem éppen felhőtlen viszonyáról, de nem felejtkezik el majdani latinul tudó olvasóit értesíteni arról sem, hogy egy másik úton lejőve a szent hegyről megkóstolja a kalugyerek borát, ami – „vörös bor volt." Íme most meg itt látjuk Itáliában dicső nagyurunkat, II. Rákóczi Ferencet, nem ugyan, mint bujdosó fejedelmet, hanem mint tizenkét esztendős ifjú zarándokot, aki Borsheim bárója álnéven lép olasz földre. Kései Vallomásaiban ad számot útjáról, sok várost és teret bejár, lejut egészen Nápolyig, de az alighanem izgalmas események élénk színekkel való megjelenítése helyett többnyire a kegyes hangoltság uralkodik el a képeken. Velencében efféle rabulisztikával él. „Új látványosságot nyújtottak a számomra a templomok, a paloták és a tengerre épített büszke épületek, ugyanis a világi élethez már hozzászokván és magam is elvakulván, nem tudtam szememet elfordítani, hogy lássam és csodáljam a Te

türelmedet és irgalmasságodat, mellyel a vétkek és borzalmas bűnök tengerén úszó várost megőrzöd, és amellyel felfüggeszted igazságod jobbját a magukat kereszténynek valló, de pogány életet élő oly sok ezer ember fölé." Mindemellett figyelmet érdemel a „tenger" szó kettős, valós és metaforikus jelentése ugyanegy mondaton belül. Rómáról több minden más mellett egy ilyen képet közöl. „... jóllehet véletlenül – a város nyilvánosházai között elhelyezkedő egyik házban kaptam szállást. Alig nyitottam ki az ablakot, sok nőt láttam a szemközti ablakokhoz sietni, akik szemükkel, jeladásokkal, vágykeltő és csábos mozdulatokkal akartak csapdába ejteni. De te, ó legfőbb Szeretet, szemérmetlenségüket az én megmentésemre használtad föl, ugyanis szégyenérzésem nem állhatta sokáig pillantásukat. Röviddel érkezésem után megkezdtem szokásos vívó- és táncgyakorlataimat, melyekhez geometriai, történelmi és földrajzi tanulmányokat is kapcsoltam, s a templomlátogatásban és a napi misék meghallgatásában szorgalmasabbá váltam". Utólagos pótlásként iktatok ide egy kurta szakaszt Bethlen Miklós önéletírásából, aki jó pár évvel, mintegy szűk negyedszázaddal Rákóczi előtt járt Itáliában és aki osztrák fogságban jegyzi majd le emlékeit, éppen a Rákóczi-szabadságharc kitörése után. Bethlen művének őszintesége szinte példátlan a magyar régiségben, de a szemérmes-gátlásos magyar literatúra újabb szakaszaiban is. Mindenféle zsidó és nem zsidó kerítők környékezik őt és társát, utóbbit nem is eredménytelenül. Ez az útitárs meséli, „hogy az ő Luciettája néha hajnalban, mikor ő a hasán munkában volt, meghallván az Ave Mariára szokott harangozást, mindjárt kapta a feje alól az olvasót, és mondani kezdette; melyről ő, mint igen egybe-illetlen dologról, szitokkal intvén, azt felelte: Láss ahhoz te, én ehhez." Valószínűleg a Thökölyvel kibujdosó Komáromi Jánossal kezdődik a déltengeri szörnyetegek (csudák!) megelevenítése a magyar irodalomban. Ő az Égei tengernél járt. Látta, hallotta, kitalálta, összetévesztette valamivel. „Most csak egyik csudáját a Fejér-tengernek előhozom, mely neme a sziréneknek, egészen szőrös ember, majomábrázatja vagyon, az férfinak nagy haja, nagy bajusza szokott lenni, két lába, két keze, öt ujjai körmei mindeniken, lábai rövidek, az farka pedig mint a delfinhalnak. Az asszonyoknak is nagy haja, csecsei; egy párt szokott fiadzani, kiket csecsen szoptat, az kezekkel fogják meg a halakat, s azzal élnek, derekokig mutatják ki magokat az tengerben, de ki is jőnek a tengerpartra s ott a meleg fövényre feküsznek, rettenetes hortyogással alusznak; sőt a tenger kőszikláiban a szárazon barlangjok vagyon, abba kijőnek, ott játszódnak, ha embert sejdétanak, nagy morgással beszaladnak a tengerbe." Alább „ember-halnak" nevezi őket, próbált is utánuk menni, de csak a bőrüket látta a halászoknál... Ezt a bőrt „derékfájás ellen hasznosnak tartanak viselni". Komáromy valósággal megszállottja lett a vízi csudálatosságoknak. Konstantinápolyban a várkapu felett „vannak rettentő nagy cethalcsontok felfüggesztve, feje, hátgeréncse, oldal-tetemei napnyugot felől." Az embernek eszébe jut a budai Bécsi kapunál hajdan kiakasztott óriás szörnycsont, amit a népmonda Toldival hozott kapcsolatba, akit – mint fentebb említettem – „tenger csudája-

ként" gúnyolt az utca embere. S lám egy leírás, ami meg azokot a mesemondásokat idézi föl az emberben, amiket Dürer jegyezhetett le és meg, örökéletű rinocérosza megrajzolásához. „Megköltéséhez", hogy Jókai kedvenc szavával éljek. „Láttam én ebben a városban (vagyis: Konstantinápolyban) egy zsidó doktornál egy egész nagy krokodilust is, ki az embert elébb megsiratni, azután megenni szokta. Mint egy legöregebb (azaz: legnagyobb) vidra, halhéjas forma, erős bőrű farka, négy kurta lába, ... a feje, mint a kutyának, alul is negyven, felől is negyven fogai az állaiban, a Nilus vizében terem, irtóztató állat, egész testestül volt megszáradva. Azután is láttam annál nagyobb krokodilust, mint egy hajócska, borzasztó azt látni." Látott persze sárkányfejet is, „és egy nagy sárkánybőrt, kit hogy a fegyver már nem fog, már elhiszem, hogy az ő bőrén kívül levő hajas páncérforma haját láttam, és az ő irtóztató sűrű fogas állát, hosszú farkát." Rézmetsző legyen a talpán, aki ezek alapján munkához mer fogni. Külön műfajt képeznek a Dél kultuszának a művelésében a jeruzsálemi zarándoklatok leírásai, ez egy másfélezer éves vallásos itinerárium formára megy vissza, máig sokan művelik. Mi tagadás, hogy szerénységem is több részletben tette ezt, sőt egyik könyvem hátsó borítójára egy olyan ősöreg fát fényképeztem le az Olajfák hegyén, amiről azt mondta egy öreg szerzetes, hogy látta a Megváltót. Jóleső megnyugvással olvasom Pécsváradi Gábor 1519-ben Bécsben megjelent könyvében, hogy némely fa törzsén is meglátszik, „hogy alighanem még Krisztus idejéből maradt ott." Ezek a szentföldi beszámolók a jövendő zarándokok eligazítására szolgáltak, de nem nélkülöznek olykor némi privát bájt. Pécsváradi írja pl. arról az üregről, ahol a kereszt állt: „Ez az üreg, miként az hívő lélekkel szemlélhető, tele van Krisztus drága vérével, amely isteni tagjaiból a kereszten lecsurgott. A mondott üreg két arasznyi mély, és az alján kétujjnyi, a közepén arasznyi széles, följebb a felszínnél egy arasznál valamivel több. Úgy, hogy az ember feje belefér. Magam áhítatosságból többször is beledugtam a fejemet." Vagy: itt meg itt egy „bemélyedés előtt áll egy nemcsekély terjedelmű fa. Ezen a helyen fűrészelték ketté fafűrésszel Izaiás prófétát" – fontos információ, hogy nem valami ódon – afféle húros – gatterral, hanem „fafűrésszel"... És végül a zsidók és az evangélium legszentebb vizéről, a Jordánról. „A vize a medrében zavaros. Annak ellenére, hogy az íze kellemes, mégis valahányszor üvegedénybe vagy más effélébe merítenek belőle, néhány nap múlva bűzleni kezd. De nem kell vele törődni, mert újabb néhány nap elteltével a szag is és a zavarosság is megszűnik, és megmarad a kristálytiszta, jóízű víz."

Az irodalmi és a folklór-emlékezet mezsgyéjéről, a régi itáliai katonáskodások emlékét idézik némely névtelen magyarok. És nemcsak a napóleoni harcok éveit – 1792–1814 –, hanem már előbbről is, majd a XIX. század közepéről, fölerősítve az első világháborútól. Az 1860-as évek szárd-piemonti-francia-osztrák, majd a porosz-olasz-osztrák harcainak idejére még Gárdonyinál és Tömörkénynél is találunk szívszorító emlékeztetőket, amikben meg-megvillannak a szegény katona közvetlen (táji) élményei is. Ezektől a „közemberi" régiségek-

től, és most nem csak a katonák emlékeire és emlékeztetőire utalok, nem várhatjuk el azt az álmélkodó döbbenetet, ami az újabb, vagy a régebbi, de iskolázottabb szerzőket elfogja a mediterrán világ nagyszerűségei közé jutva (mint hajdanában Kisfaludy Sándort), ők nem keresnek semmiféle tájba rögzült értékeket, közvetlen benyomásaikról tudósítanak, esetleg ismeretszerző törekvéseikről, és csak ritkán meglepetésükről, ha valami kuriózum akad az útjukba. Visszatérve a kényszerbesorolt magyar közvitézekre: lényegében egy panaszáradat kulisszái az itáliai tájak és városok. Ami olykor nem nélkülözi az idegen táj („görbeország") és nép utálatát sem (az olasz nők paráznák, az étel borzalmas, álszentek még a papok is stb.), amibe a korábbi századok itthoni tapasztalatai is beszüremkednek néhol: tudvalévő, hogy kereskedőket vagy a szőlőhöz értőket nem ritkán küldött hozzánk Itália. Nem hallgathatom el, ha már szó volt Tokajról, mint a dél nyugati géniusz legészak-keletibb előőrséről vagy utóvédjéről, kérdés honnan nézzük, hogy az itteni borászat felvirágzásához bizonyos „latinok" (Olaszliszka), ugyancsak hozzájárultak. Be kell ismernünk még azt is, hogy vulkáni boraink borát, a furmintot már Horatius is megénekelte... Hadd idézzek szegény Rákóczi úrfi kalamitására emlékezve is egy strófát: „Miként az katona kaszárnyából kimén, / Mindjárt azt kiáltják: Vinye, ungrész, vinye, / de rég vártalak már, hogy lenne csávári (?) / Forró természetem gyere megoldani..." Egy kéziratos versgyűjtemény szerzője említi, hogy elvezényelték Dalmáciába is, Hvarban természetesen ő is lát egy irdatlan bálnacsontot, Korculán egyik társa gyilkosságba keveredik, és Raguzában ül a börtön mélyén. És egy újabb kitérő... Legnagyobb megdöbbenésemre ezzel a néprajzi apróséggal mint az annó, a „békében" az újvidéki egyetemen oktatott jug.magy.irodtört. tétellel találkoztam a napokban. Mostanában megtudtam, hogy Balázs Attila „újraírta", azaz regényesítette, azaz „memoárizálta" az „ottani" irodalom történetét, amit a Kortárs Kiadó jóvoltából korrektúrában elolvashattam. Döbbenetes avantgard regény a déli végekről, ennek egyik szakasza az ún. Kopácsi Daloskönyvről szóló. Mindenesetre bő félszáz év elmúltával, Jugoszlávia megszűnése és a jugoszláviai magyarság sorsának (há)borús zárójelek közé kerülése után „helyére kerül" – számomra biztosan – az a magyarellenes „tudományosság" is, aminek jegyében valaha Bori Imre olyan helyi irodalomtörténet megkonstruálására vetemedett, ami 1918 és 1945 aljas történelmi ítéletét a teljes magyar históriára kivetítette. Lehet-e írni bármilyen szempontú magyar irodalomtörténetet, amiből mindenki hiányzik, akinek a klasszikus debreceni mondás szerint nem „errefelé vágták el a köldökzsinórját", tehát hiányzik Berzsenyi és Arany, Jókai és Mikszáth, Csokonai helyett Hoblik Mátyást kell tisztelnünk, Petőfi helyett Szulik Józsefet, József Attila hiányában (szegény) Simokovics Rókust, és mit kezdjünk a – valószínűleg érdemdús – Kvazimodó Braun Istvánnal... És ha efféle „címet" is számontartásra ajánlanak: Sulhof József – Kémháború az atomtitkokért... Illyés „magánszorgalmú kutyái" azért is ötlenek föl most, mert Borinál, az MTA tagjánál, aljasabb támadást kevesen engedtek

meg maguknak Illyés Gyula ellen. Apróság, de Balázs Attilától arról is értesülök, hogy akadt még Dalmácia regény odalent: Szenteleky Kornél Isola Bellája. Tehát Dalmácia: „híres ország ez, boros voltáról, / és tengeren való hajókázásáról." Visszatérve szegény-szerény régiségeinkhez, megjegyzem, hogy akadna idézni való még versben is, prózában is, az egyik szöveg személyes tapasztalatból készült, amaz meg mástól átvett dolgokat ismétel..., de egy különös alakot hadd hozzak még szóba, aki oda is eljutott, Afrika közepébe, ahova Conrad meg Céline. Meg, hogy el ne felejtsem, André Gide is, aki tizenegy hónapot tölt Kongóban. A Kongói utazás és a Visszatérés Csádból Illyés Gyulát bátorította föl arra, hogy az ember alatti létezés magyar terepét, „a puszták népének sorsát" feltárja. Babits úgy érezte – hiába a nyelv és stílus mélyáramai... – hogy ifjú pályatársa „a tengerfenék titkai közé" szállt alá. És – adjuk meg a képzettársításnak a magáét továbbra is – még egy mondat Conrad kapcsán. Sokan észrevették, hogy Francis Ford Coppola Apokalipszis most című lidérces hátsóindiai háborús moziját nem kis mértékben az Odüsszeia ihlette, de a legdurvább elemei nem jöttek volna létre A sötétség mélyén nélkül. Hogy is van ez? Egy évszázados Afrika-mélyi történet megjelenik, mintha ott teremtődött volna, közelmúltunk Indokínájának a legmélyén, miközben Észak Walkürjeinek tomboló zenéjére repülnek menetkötelékben a harci helikopterek. És mi van a célkeresztjükben? Mi? Nos, az a magyar, aki eljutott Afrika dzsungeljébe egy Torday Emil nevű fiatalember, a Belga Bank hivatalnoka volt. Ő is megértően ír az őslakosok természetéről és hiedelemvilágáról, sajnálkozik sorsuk nyomorúságán, ám nem tagadja, hogy „kincses szigetet reméltem, de dögletes mocsárvilágot találtam." Az egyetlen magyar ember lehetett, ideértve a vadászokat is, akit egy orrszarvú taposott nyomorékká. A mi örök orrszarvúnk...

Mikes Kelemen megérdemli, hogy új fejezetet nyisson. Nemcsak klasszikus szépírói értékeire és megrendítően férfias tartására emlékezve, hanem azon életrajzi oknál fogva, hogy ő volt a számon tartható magyarok között az első, aki a mediterrán Délen telepedett le. Ez a sor napjainkig nem mondható túl hosszúnak, legalábbis azoknak a listája, akik maradandónak tűnő írásokban örökítették meg itteni évtizedeiket. Az mindenesetre bizton állítható, hogy nagyobb nemzeti katasztrófáink után nem Spanyol–, Olasz- vagy Görögország volt a kivándorlók fő iránya, ha persze akadtak is ideköltözők; zömmel olyanokra emlékezhetünk, akik csak időlegesen keveredtek ide, esetleg újabbkori „északi" és „nyugati" emigrációban élve délre költöztek nyaranta, vagy azért, mert itt kellemesebben és viszonylag olcsóbban lehetett penzionátus állományba vonulni. Nézzünk pár nevet csak hirtelenjében és minden különösebb értékelés nélkül. A közelmúlt évek híre, és jobb, ha eltekintünk a szerző nevének politikai konnotációjától, hogy Péterfy Gergely Umbriába költözött – neki mindig erős történelmi vonzalma volt a déli tájak iránt, emlékezhetünk A kitömött barbár idevágó motívumaira... Márai életművében kulcsfontosságúak az itáliai évek... Hosszabban időzött itt a globetrotter Faludy, Szőnyi Zsuzsa és köre, Bruck Edit,

Tűz Tamás... Cs. Szabó is élt egy darab ideig Rómában meg Firenzében..., talán lakott is itt (mindenesetre az olasz föld varázsa alatt élt) Kabdebó Tamás (miután visszatért Európába Guyanából)..., a régebbi időkből nyilvánvalóan kihagyhatatlan a latin művészet megszállottja, Tormay Cécile és az Adriát saját jachtján bekóboroló Herczeg Ferenc... Megjegyzem, hogy Cs. Szabó László és Szőnyi Zsuzsa levelezése, ami Roma summus Amor címen jelent meg, szinte katalógusa az Itália iránti rajongás „tematikájának", ám emellett egyik utolsó megnyilvánulása a klasszikus „személyközi" írásos kommunikációnak. Az 1999-ben kelt előszóban beszél erről Szőnyi István leánya. „Sok mindennel együtt, ma a levelezés is kiment a divatból. Az egymásnak faxon, telefonon üzengető emberek fel se tudják fogni, mit jelent az, ha barátunktól, barátnőnktől híradást kapunk, önvallomást, melyben kiönti lelkét, közli gondolatait, vagy egyszerűen csak örömet talál abban, hogy beszámol mindennapjairól. Így a legszürkébb kis esemény is színt kap, és a régi leveleket olvasva elcsodálkozunk, hogy tulajdonképpen milyen érdekes, izgalmas, mulatságos volt az életünk!" Hol van ma már a fax és hol volt akkor az SMS meg a Facebook... Valóban a levél volt a távolság leküzdésének eszköze, mindenféle szétszóratás, szabadsághiányos röghöz kötöttség, kényszerű vagy passzionátus utazás idején, és egyben az idő megőrzésének – többnyire önkéntelen – biztosítéka is. Az olyasféle műfajválasztásokat és -változatokat is ideértve, sőt, mint a Mikes-féle fikciós leveleskönyv.)

Ha aránytévesztés, ha nem, ha merő szeszély, ha nem, ideidézek egy olyan írót, akiről már életében lemondott az irodalom, az irodalom, amelynek művelői nem bírják elviselni, ha egy céhbeli egyszerre vágyik a kollégiális elismerésre, meg a hatalom tapsaira és aranyaira. És aki ráadásul, balvégzetére, nem is olyan haj, de nagy tehetség... Viszont férfiként is elviselhetetlenül stramm, arbiter elegantiarum, sportban, nők között, párbajban legyőzhetetlen, az Arany János-szobor Toldijának a modellje... 1929-ben ő a zsűri elnöke az első országos szépségkirálynő-választásnak, ő „veti át Simon Böske vállán a hímzett selyemszalagot"... (Aki aztán Miss Európa is lett. „Szegény kicsikém" – így Márai.) Ezekkel a masculin attribútumokkal, finoman szólva is, Pekár valóban kivételes alak volt a magyar írók között. Jellemző, hogy talán csak a robosztusan erős fiatal Krúdyval keveredett élénkebb kapcsolatba, nőügy volt ez, hogy aztán politikai afférré korcsosuljon. Pekár Gyulát évtizedek óta elő-elővesszem, és – mivel keresek – találok benne értékeket. Műveltsége imponáló és amire a kortársak irigykedve legyinthettek, áh, egy életművész..., az az, hogy erőteljes konzervatív-nemzeti világképét soha nem tartózkodott szembesíteni bizonyos modern „hangulatokkal", és honi tapasztalatait, valamint politikai elkötelezettségét a nagyvilág kínálta élményekkel. Korántsem egy pusztai tapló. Legalább öt nyelven beszél. („Oszt', mire megy vele?" – tartja a vállvonogatós bugrisság.) Ebben a tudatos ízlésnyitottságban és kulturális szintézisápolásban rokona a fiatal Herczegnek és a századelős Tormay Cécilenek. Akikkel, ha nem is együtt és ugyanazon indokkal vagy indoklás nélkül, de párhuzamosan ítéltetett örök el-

hallgattatásra. Kiszámolták, hogy tizenegy évet töltött külföldön. 1898-as könyve, a Délen és éjszakon, ma is élveztetően színezi az utazás valós tapasztalatait a kultúrtörténettel, némi szociológiával, és valami századfordulós „élet-lihegéssel", némi geil, modoros szecesszióval, izgatott erotizmussal. Alapmetaforája vándorlásainak (ezeken persze igencsak komfortos, sőt elegáns utakat értsünk) az a valamennyiünket átható dilemma, ami az Észak és Dél közé vetettségünk következménye, régi századaink óta, ha ezt hajdan nem is tudták-tudtuk megfogalmazni. „S én az éjszaki barbár úgy vonzódom az aranyos napfény után, mint a... normannok. Valami vonzotta őket ködös hazájukból dél felé, ahol télen nincs hideg, ahol a természet egész évben bíborban jár, s ahol a nők oly szépek... Más Istenek birodalmába értem, e rőtszakállas és rőthajú tagbaszakadt skandináv Istenek országába, akiknek karja nem illik ölelésre, hanem a Thor rettenetes pörölyének a forgatására van teremtve..., az észak természeténél fogva protestáns és moralista, a dél dogmatikus, katolikus és epikureus." Azaz: „szerelmeskedni remekül lehet a 'galanterie' nyelvén, franciául, de szeretni csak az északi nyelveken tud az ember igazán." (Tudom még belelapozásra ajánlani Pekár nagyszabású és fokozhatatlan izzású Don Juan monográfiáját is.) A világvégi fjordok között „a szem ernyedten fárad el, mert hiába keres valami, egy színt: a zöld színt..." Ez egy íróhoz méltó észlelet. Ha az északi pszichére gondolunk, feltételezve, hogy van ilyen, természetföldrajzi magyarázatul elég egy kis morbid életkép, ami a maga a természetesség: „Télen olyan sziklakemény a föld, hogy a halottat sem lehet eltemetni. Mit csinálnak ilyenkor a hegyi norvégek? Besózzák a holttestet, s öreg ládájukban úgy őrzik a szobában tavaszig, amikor a föld majd meglágyul és szívébe fogadja a szerencsétlen halottat..." Hol is hagytuk abba a fölsorolást? Lénárd Sándor Dél-Amerika előtt egy évtizedig Rómában lakott... Spanyolországhoz kötődik, mint köztudott élet végén Nyírő József, ide a régen elfelejtett Vaszary János... Hosszabb időket szokott eltölteni Londonból jőve Dél-Franciaországban Sárközi Mátyás. Ugyanezen a tájon talált végleges lakhelyre a hallatlanul érdekes sorsú művelődéstörténész, Marcell Péter, aki borait közvetlenül a határ másik oldalán, egy genfi pincében tartotta, és odaautózott minden üvegért (előfordult, hogy én adtam a társaságát...), évekig Afrika mélyén volt gazdasági szaktanácsadó, nem is beszélve sokszori indiai időzéseiről, Csoma nyomában... A trópusokon dolgozott a hajdani recski fogoly, Jónás Pál... Miklós Jutka, akinek neve a századelős Holnap antológiából csenghet ismerősen, szalont működtetett a marokkói Rabatban, Saári Éva a svájci SMIKK szervezője Gabonban működött valamikor olajkutató geológusként... És ki tudja, ki még? És hol? Felvidékiekről nem tudok, erdélyiről is csak egyről, a régiségből, de ő aztán... Hát Jugoszlávia magyar írói? Térjünk csak vissza hozzájuk – persze az 1990 előtt időkbe, amíg volt Jugoszlávia, és amíg volt a Jugoszláviává maszkírozott (értsük, ahogy értjük) Szerbiának vagy Titoland-nek tengere. (Titónak volt, de mennyire, bár a vezér pedigréje, több mint kérdéses. Még az sem biztos, hogy horvát volt.)

A palicsi tó mellé letelepedett Tolnai Ottónak volt egy apercu-je évekkel ezelőtt, amely szerint a jugoszláviai (bácskai-bánsági stb.) írókat az különbözteti meg az összes többi magyar írótól, hogy nekik van tengerük. Nagy vihar követte ezt a megjegyzést. Nekem se nagyon tetszett, átsugárzott rajta az a „másság dölyfét" nem is leplező „helyi színezet", amely a kezdetektől meglehetősen elszigetelte az ottaniakat a Kárpát-medencei írótársaktól. Meg aztán „tárgyilag" sem egészen állja meg a helyét. Én ugyan – szó mi szó –, csak Podolszki Józsefről tudtam, aki betegsége miatt Zárában telepedett le (a következő évben meg is halt szegény), meg arról, hogy Ladik Katalinnak volt háza valamelyik szigeten. Megjegyzendő, hogy a horvát-szerb háború következményeként a győztesek minden szerb ingatlant erőből kisajátítottak Dalmáciában, így pórul járhattak a szerbiai illetőségű vajdasági magyarok is, ha esetleg volt ott nyaralójuk. Bizonytalanságomat belátva felhívtam barátomat, Fenyvesi Ottót, aki – talán több – tucatnyi írótársával 1991-ben a hadbahívás elől menekült Magyarországra és most – mit tesz Isten – a Balaton-felvidéken, a magyar Tempevölgyben él, hogy világosítana föl ebben a kérdésben. Szívesen utánoznám, ha tudnám Ottónak, a régi lemezlovasnak és mindhalálig rockernek lassú, csöndes, dörmögő-dünnyögő, vontatott és meg-megszakadó beszédmódját, ehelyett csak a lényeget hadd rögzítsem. „Mi szegény legények voltunk..., nem is álmodtunk efféléről. A káderek persze..., a magyarok is, az irodalom környékéről is, majdnem mindnek..." Az Adria-élményre mondott azért egy-két nevet, jelentéktelenebbeket annál, hogy ideírjam őket, egyedül Domonkos István (ő is dzsessz-zenész volt, persze) pályakezdő, 1969-es, rovonji regényét (A kitömött madár) említette emlékezetes darabként. Ottó szerény volt, én meg feledékeny. Tavaly jelent meg ugyanis Veszprémben Mély vizek, magas hegyek címmel egy balkáni útleírása Fenyvesi Ottónak. Mányoki Endre búcsúztatásán kaptam kézbe tőle. A Balkán szellemiségének, történelembe ágyazottságának és „antropológiájának" kivételesen érzékletes bemutatása, kicsit nosztalgikus, nem kis mértékben avantgárd. Magyarországi születésűnek több mint különös az, ahogy a balkáni tér „szülőföldként", „felnevelő térként" jelenik meg. Különös és éppen ezért hiteles. Benne is élni, de soha honossá nem válni. Bár az utazás hegyek és vizek között, zömmel a szárazföldön vezet, ott van mindenhol Dalmácia mint háttér. Ami a Mediterráneumot jelenti, a fentebb emlegetett Jókai tenger regényeinek ősi és reguláz-hatatlan mögöttesét. Nem akarom átírni azt, amit összeírtam a Földközi-tenger soknemzetiségű, ám mégis „valahol" egynemű kulináriájáról, de az az összefoglalás, amit itt kapunk Albánia és Macedóni ételeiről, ugyancsak odaillene. Salce kosi, tave dheu, pace... Megjegyzendő igazság: „A nőt és a húst kézzel fogjuk, a szénát pedig vasvillával." (És aligha csak a szénát...)

Tehát Mikes Kelemen Rodostóban, a Márvány-tenger partján... A bujdosás, sőt az életfogytig tartó bujdosás magyar jelképe. Sorsa abban is példátlan, hogy életének nagyobbik hányada, teljes férfi- és öregkora ugyanott zajlik, a teljes kiszolgáltatottság és reménytelenség állapotában. És valami sajátos félértelmi-

ségi helyzetben. A mediterráneum keleti peremén, ahonnan szinte átlátni Ázsiába. Leveleskönyve sem nem krónika, sem nem népismereti tájékoztató, nem is szimpla magánkalendárium, vagy anekdotagyűjtemény, nem tudósítás, de nem is valami önelemző memoár. Bár mindenből van benne észlelhető hányad. Fikciója szerény: egy képzelt rokoni asszonyszemélyhez fordul írás közben, ám ez a narrációs ötlet legfeljebb a beszédmód gáláns-rokokós-erdélyies jellegét hivatott erősíteni, számottevő fikciós hatása nincs. Marad kedvesen naiv irodalmi szerepjáték. Bár a rodostói leveleskönyv mintadarabja a magyar irodalmi régiségnek, se különösebb széptani vagy lélekelemző szándékosságot ne keressünk benne, se olyan megfigyeléseket, amelyek a dél varázslatához adnának korai adalékokat. Mikesnek eszébe nem jut, mert nem is juthat, hogy végzetéből valami esztétikailag érvényeset sajtoljon ki, más a világképe és írástudói elkötelezettsége. És nem csak az esztétikum teremtésének hajlama hiányzik belőle, hanem az is, hogy akár a természetnek, akár az általa megtapasztalt történelmi pillanatoknak a különösségeiben a nagyszerűséget és a szépséget is észlelni tudja. Még az az állítás is megkockáztatható, hogy „hegyi ember" volt, számára a havasok látványa volt a meghatározó tájélmény. Nincsenek is szavai a természet szépségének megjelenítéséhez: „...mi itt igen szép kies helyt vagyunk. A város elég nagy és elég szép, a tengerparton lévő kies és tágas oldalon fekszik... Akármely felé menjen az ember, mindenütt a szép mező..." stb. Vagy egy verses betétjében: „Tavasz kezdete igen rút, / És a vége a széptől fut..." Viszont neki is van szeme a kuriózumokra. „...az udvaron olyan nagy szőlőtőt láttunk vala, mint egy nagy szilvafa. Abban sem hazudok, ha azt mondom, hogy a szőlőszem is volt rajta olyan nagy, mint egy nagy szilva. De a csudálatos, hogy egyfelől az ágain ért szőlők volnának, másfelől még csak tiszta egres volt, másfelől pedig még csak akkor kezdett virágozni. A három része az esztendőnek, hogy mint munkálkodik a szőlőtőn, itt egyszersmind meg lehetett volna látni." Ilyen szőlőtöveket a legegyszerűbb bulgáriai panelházak falain is láthatunk, de a Kárpát-medencében már nemigen, egyelőre legalábbis... Örömmel jelenti, hogy lát végre elefántot is, „aki felől gyerekségemtől fogvást hallok beszélleni", legjobban az „orrát" csudálja, főleg azért, mert „az orra végéből jő ki egy olyan fityelék, valamint a pulykának", mindent el tud ezzel végezni. „Akit pedig azzal megüt, az meg vagyon ütve."

„Sok régi monda beszél elsüllyedt városokról, melyek most a tenger fenekén fekszenek. Holdfényes éjszakákon néha belátni a tenger alatti palotákra, márványterekre; és végzetes órán a tengermélyi harangok hangját is lehet hallani. Egy ilyen elsüllyedt várost hord magában minden ember." (Szerb Antal)

„A tenger tulajdonképpen nem más, mint egy hatalmas hallé." (Cserna-Szabó András)

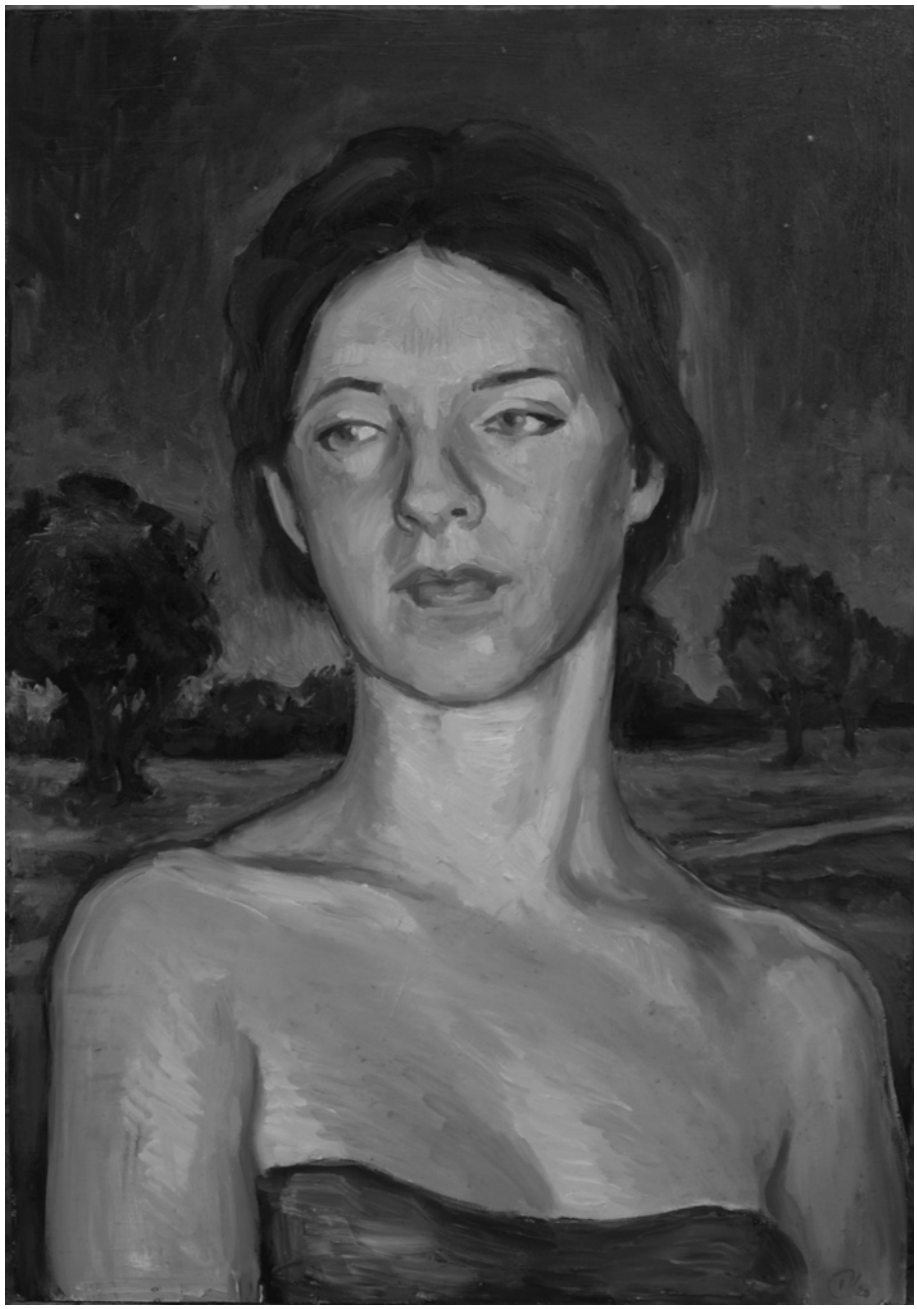

Lengyelország (Polonia. Hommage a Jacek Malczewski)

SZAUER ÁGOSTON

Hangsúlyok

Emlék a fenyves és a híd.
A köd most mindent elsimít,
majd vékonyan a mélybe ül,

s a síkból ismét felmered
a valóságból egy szelet,
már értelmezhetetlenül.

Hanyatt

Magas fű közül
egy arcnyi ég.
Istent meglátni
ennyi elég.

Látvány

Málló falon vakablak,
mint tákolt képkeret.
Alak. Nedves salétrom
a rossz habarcs felett.

És mégsem hagy nyugodni.
Talánnyal van tele,
akár egy régi freskó
legalsó rétege.

Istenes vers

Nyitott, sok ablak,
mennyei huzat,
apró jelekből
sejted az Urat,
szavak között jár
végtelen utat.

Madách

A csillagok közé
ha hálót sző a szó,
a végtelen falán
Isten meglátható,

övé a főszerep
a vásznon. Ismerős.
És újra felvonul
Ádámtól minden ős.

Pillanat

Alig látni,
mint szalad,
elszakadó
filmszalag –
illat, íz és
szín marad.

Elhullajtott
irkalap.
Nedves levél,
rátapad
vén padodra
néhanap.

PAPP SÁNDOR

Térben közel – időben távol

(FENYVESI OTTÓ: MÉLY VIZEK, MAGAS HEGYEK, MŰVÉSZETEK HÁZA, VESZPRÉM, 2022)

Életem első útikönyve Fajth Tibor *Itáliá*ja volt (Panoráma, 1964). Közelebb van az igazsághoz, ha azt mondjuk: művészettörténeti tájékoztató, ahol középpontban a történelem és kultúra gazdag kincsestárának, Itáliának bemutatása áll, eseményekkel, hagyományokkal fűszerezve, nem hagyva ki az egyes korszakok hangulatának felidézését sem. A későbbi idők útikönyvei – a tömegturizmus igényeinek megfelelően – már inkább a vendéglátó- és üdülőhelyek szállás- és étkezési viszonyaival, tanácsadással a legkedvezőbb árfekvésű üdülőhelyeket tekintve, továbbá az utazási lehetőségekkel foglalkoztak. A táj, a történelem, a kultúra ugyan még ott „kísértett" a szövegekben, ám az a központi szerepük, ami Fajth Tibor kötetében tapasztalható volt, elenyészni látszott. Ez nyilvánvalóan arra utalt, hogy az igények változóban vannak. Mindaz, amit mondtam, csupán ténymegállapítás és nem értékítélet, nem egy túlérzékeny filosz világfájdalmas sajnálkozása, hiszen egész életemben természettudománnyal foglalkoztam.

Fenyvesi Ottó már borítójával is esztétikai élményt nyújtó kötete – véleményem szerint – a nagyon hasznos, XI. századi útikönyvek egyik lehetséges típusát testesíti meg. Mint írja: az utazás kimozdulás egy léthelyzetből, keresni valamit, nyitottá válni, megélni ismeretlen helyzeteket, találkozni ismeretlen emberekkel, nyelvekkel, kultúrákkal, régiókkal, városokkal, túllépni félelmeken; alkalom a meditációra és az önmegismerésre. Amibe persze beletartoznak a kulináris örömök is; a rácson sült ételek és a különleges zamatú borok („vén és tüzes"). És a jutalom? – Nem múló, világfelfedező élmények. Ehhez nem kell földrészeket felfedezniük; csak esetleg egy furcsa, ismeretlen fát, sose hallott távoli folyót, s a folyó partján egy ismeretlen embert vagy egy különös színű és alakú kődarabot.

Az utazás, amelyről a könyv tudósít, voltaképpen a Nobel-díjas író, Ivo Andrić-nak köszönhető. A szerző (Fenyvesi Ottó) kölcsönadta a „Híd a Drinán"-t sajtófotós/fotóművész barátjának (GéGé), aki annak elolvasása után nem szűnt meg egyre erősebben megfogalmazni kérését: meg kellene látogatnunk ezt a vidéket.

Több év után megvalósult a nagy álom. Hat fő és egy W-mikrobusz útra kelt. A már említett Gáspár Gábor sajtófotós mellett Veszprém polgármestere, Porga

Gyula, Korbély Barnabás geológus, Kovács Endre fotóművész, Molnár Sándor veszprémi Az utas és holdvilág antikvárium tulajdonosa és a kötet szerzője képezte a csapatot. Nem tudhatjuk, hogy az összetétel gondosan tervezett volt-e, vagy spontán alakult, de mindenképpen szerencsés. Igazi diszkussziókra és vitákra ad lehetőséget, ha hatan nézünk valamit, és kiderül, hogy mindenki mást lát. Az egyszínű világról ugyanis a való világnak nincs tudomása.

E rövid könyvrecenzió nem valamiféle tömör tartalmi ismertetésre kíván vállalkozni, hanem a meglátogatott földrajzi egység elmúlt másfél-, két évszázados történetének rövid bemutatásával szeretne hozzájárulni a kötetben felfedezett világ jobb megértéséhez.

A Balkánon minden más, mint máshol. A Balkán vérrel áztatott fekete félsziget, ahol még a XX. században is uralkodókat gyilkoltak meg; feneketlen kút, elhanyagolt hátsó udvar, előszeretettel nevezik lőporos hordónak a nacionalisták és a vérbosszúra szomjazó törzsek ivadékai miatt. W. Churchill szerint a Balkán több történelmet termel, mint amit meg tud emészteni.

Viszont – a kutya se olvassa az esetleges történelmi tanulságok szakirodalmát. Egymás szépirodalmát se nagyon. Alig tapasztalható érdeklődés egymás megismerése iránt. Olvasatlan művek, könyvek tömkelege; belőlük pedig árnyaltabb válaszokat kaphatnánk. Nem csupán közhelyeket. Bár a közhelyeik mindig blikkfangosabbak: „a Balkánon nagyobb kanállal esznek, de inkább kézzel, erősebb italokat isznak, főleg pálinkát, hangosabban nevetnek, előbb ütnek, még előbb szúrnak, és sietve távoznak, ha bajba keveredenek". A balkáni mítoszok termelése iparszerűen folyik a megalapozott feltárási szándék helyett.

Évszázadokra visszanyúló vég nélküli sérelmek diskurzusa. Vakság, öncélú huzakodás, oktalan vagy nagyon is megalapozott düh. Körkörös gyűlölet. Sovinizmus. A Balkán bizonytalan térség, ahol az európai civilizáció szemszögéből nézve egzotikus népek élnek, akik számára a vér és az összetartozás jelentik a legfőbb értéket, és ahol akármikor kipattanhat egy-egy fegyveres összecsapás vagy vallásháború.

A helyzetet a tágabb körben érdeklődők számára kitűnően világítja meg Bibó István „A kelet-európai kisállamok nyomorúsága" című tanulmánya.

KIKÖTÉS SZARAJEVÓBAN

Szarajevó ma újra muszlim város. Az 1878-as berlini kongresszust követően, négy évszázad után az Osztrák–Magyar Monarchiához kerül. A békés építés időszaka indul el, amit 1914. június 28-án a Gavrilo Princip-féle merénylet és az I. világháború követ. Szarajevó ezzel a merénylettel kitörölhetetlenül kapcsolódik, negatív emlékként a magyar történelemhez, pedig emlékezhetnénk Kállay Benjámin pénzügyminiszter itteni tevékenységére (1882-1903) is, akit

ma sokan a város sikertörténete megszervezőjének minősítenek. Ettől függetlenül a Monarchia korát ma egyetlen utca, tér vagy épület nem idézi fel.

A Princip-féle merénylet két áldozata – mint tudjuk – Ferenc Ferdinánd trónörökös és felesége. A Habsburgok a XIX. század vége felé már érzékelték, hogy a Monarchiát valójában már csak az öreg császár iránt érzett tisztelet tartja úgy, ahogy egyben. Ezért már Rudolf trónörökös is kifejtette, hogy valaminő föderációvá kellene átszervezni a Birodalmat. Ám már az első és legfontosabb kérdésre – délszláv állam a Monarchián belül vagy attól függetlenül – sem született meg a válasz. Délszláv politikusok egy része független balkáni délszláv államról álmodott, egy másik csoportjuk ezt az államot akár a Birodalmon belül is elképzelhetőnek tartotta. A trónörökös, Ferenc Ferdinánd is ehhez hasonló véleményt fogalmazott meg, ami fölöttébb nem tetszett a szerbeknek, akik az első változatot támogatták – természetesen szerb vezetés alatt. A magyar politikai elitnek egyik megoldás sem volt kedvére való. A belülmaradás kapcsán Tisza István úgy vélekedett: a Monarchiában már így is nagy a szlávok száma. A „belül"-lel volt még egy gond, idővel óhatatlanul megszüntette volna a dualizmust, trializmussá alakítva át azt, a magyar érdekeket és pozíciókat komolyan érintve.

Ma a város kereken 400 ezer főt számlál. Fenyvesi és útitársai itt találkoznak Mile Stojić-tyal, a Balkán legjobb költőjével (boszniai horvát). Egyik versében a balkáni létezés alapproblémáját így fogalmazza meg: „Jönnek majd mások és azt mondják: Tünés, ne takarjátok a csillagokat előlünk."

Séta közben többször megfogalmazódik a kérdés: hogyan tovább? Válasz nincs, hiszen túl közeli még a szarajevói (balkáni) népirtás (100 ezer halott, több mint kétmillió menekült), amelyet a daytoni (nem békeszerződés, csupán tűzszünet) nem tudott elrendezni. Az érintettek mindegyike úgy érzi, hogy ellenségeik jobban jártak. Máig érvényes kérdés: Bosznia-Hercegovina maradjon egyben, vagy osszák fel három részre? Már az eddigi tapasztalatok is arra utalnak, hogy az államszövetség felépítése bonyolultabb, és ez a hivatali bürokrácia melegágya! Hosszú távon a multikulturális Balkánon a konfliktus borítékolható, mert csőre van töltve a rosszindulat, évszázados sérelem, fájdalom, gyűlölet és irigység. Fenyvesi Ottó úgy látja, hogy az egykori Monarchia és Jugoszlávia pokoli dilemmái ma bizonyos értelemben az EU-ban folytatódni látszanak. Természtesen nem azonos módon és mértékben. A nyugat-balkáni integrációt támogatóknak ezért kötelességük lenne – mielőtt döntenek – ezt a problémakört mélységében alaposan megismerni. A megoldás: ha igaz az az állítás, hogy a balkáni népek elsősorban mítoszaikból párolnak le történelmet a maguk és jövőbeli tennivalóik számára, akkor ezeket a mítoszokat kell megismernünk, hogy ne tévedjünk tévutakra velük való kapcsolatainkban. Olvassuk tehát szépirodalmukat; ezek többet árulnak el róluk, mint olykor ügyesen csomagolt nyilatkozataik.

A sokszínűség megkerülhetetlen jelei: dzsámik, minaretek, zsinagóga, pravoszláv templom, katolikus bazilika. Egyazon fény ragyog rájuk; hité és hitetlenségé. Mert az istentelenségbe belefárad az ember.

(Apró, derűs pillanatok, amikor GéGé-t séta közben egy helyen Albert Einsteinként vélik felfedezni.)

VARÁZSLAT VIŠEGRADBAN

Itt a híd, amelyet Mehmed pasa Sokolović építtetett, akit gyerekként innét hurcoltak el, hogy janicsárnak neveljék. Magas méltóságra jutva és visszakerülve ezzel fejezte ki háláját egykori közössége iránt. A híd tizenegy széles íven nyugszik; hány áldozatot követelt megépítése és mennyibe került – kideríthetetlen. Fűződik hozzá egy Kőmíves Kelemen-szerű monda: itt egy gyermek-ikerpárt építettek bele az alapzatba. A Híd a világörökség része: „A híd korlátjára görnyedünk. Odalent morajlik a folyó. Nézzük a kavargó zöld vizet. Nem lehet szavakkal kifejezni azt az érzést, amikor egy több évszázados kőpárkányra hajolva a mélybe révedünk. A szív elfullasztja a lélegzetet. Mint a regénybeli Ali hodzsának. De nekünk még van menekvés ebből a révedésből."

A regény krónika, amely egy emberi közösség sorsát meséli el, ami a híd nélkül nem létezne.

AHOL AZ AUTÓPÁLYÁN BICIKLIZNI IS LEHET

Albánia és Crna Gora felé haladva a szerző azt megtapasztalja, hogy a helyzet szinte kibogozhatatlan bonyolult: Višegrad (szerb) után Goražde következik (bosnyák-horvát fennhatóság), majd Foča (szerb) következik. Hatalmas aknamezők és pravoszláv – muszlim jelképek (kereszt és félhold) mellett haladunk el, latin és cirill írásmód váltják egymást.

Crna Gora területe 13.000 km^2, népessége 600 ezer fő, pénzneme euró, az államfő 30 éve hatalmon, jelentős vagyonát állítólag cigarettacsempészettel alapozta meg.

Albánia területe 28 ezer km^2, pénznem: albán lek, 3 millió lakos. Az albánok szorgalmas munkások, állítólag terrorizálják a nőket, az albán nők – vélekednek sokan – néma szülőgépek. Nyugat-Európát (újabb meghökkentő állítás) az albán maffia ellenőrzi. Drogokkal és örömlányokkal kereskednek; az amúgy példás családapák.

Hunyadi és Szkander bég közös harca a török ellen bennünket velük rokonná tesz. (Rossz nyelvek szerint a bég a közös csatákon rendszeresen megkésve jelent meg. Nagyon sajnálnánk, ha ez igaz lenne!?)

Albánia a bunkerek országa. Enver Hodzsa regnálása alatt 700 ezer bunkert építettek (1945–1985) között. Enver Hodzsa Titótól Sztálinig, majd Hruscsovtól Kínáig előbb mindenkivel barátkozott, s ezt követően mindenkitől elfordult, végül bezárkózott, elszigetelődött (bezárkózás, diktatúra, terror). Albánia valószínűleg a világ egyetlen országa, ahol az autópályán kerékpározni is lehet.

Az ohridi látogatást az indokolja, hogy a mi polgármesterünk és Ohrid város korábbi polgármestere, Sztojanovszki utóbbi haláláig jó kapcsolatban voltak, s testvérvárosi szerződésen dolgoztak, ami a haláleset miatt nem készült el. Az összekötő kapcsot az egykori veszprémi kézilabdázó, Kiril Lazarov és a Balaton jelentette volna. Itt térített a két bizánci szerzetes Cirill és Metód. Évente a Szent Szófia templomban adják át a sztrugai nemzetközi költészeti fesztivál nagydíját; magyar kitüntetettek: Nagy László (1968) és Juhász Ferenc (1992).

GONDOLATOK EGY MAGÁNYOS CSAVARGÓ LÁTTÁN

Ohridból Debár felé halad a mikrobusz. Ez a város, a lakóit tekintve albán (14 ezerből 10 ezer). A többi macedón, török, cigány. A „testvériség-egység népmesei állapotában" az ellentéteket a szőnyeg alá söpörték. 1991 után aztán elkezdődött itt is az öldöklés. Furcsa módon nem szerb-albán viszonylatban, hanem a szerbek, valamint a horvátok és a bosnyákok között. A négynyelvű utcatáblákon az egyik vagy a másik felírást ma is lemázolják, jelezve, hogy nincs béke az „olajfák alatt".

Egy útkereszteződésben magányos csavargó áll, mintha 1970 óta F. Ottóra várna (vagy talán Godot-ra), hogy folytassák az akkor és ott elkezdett beszélgetést. Ottó abban az időben itt katonáskodott. Egy kritikusa szerint Beckett drámája a személy „időből való kihullását" jeleníti meg, és azt a reménytelen erőfeszítést, hogy találjon valamit, ami oda visszavezetheti. 1993-ban Susan Sontag Szarajevóban színpadra viszi a művet. Éheztek, fáztak, nem volt áram, ám ott volt az állandósult életveszély, és mindez egészen más dimenzióba helyezte a művet. Rettenetes a puszta biológiai létezésre lecsupaszított ember látványa.

Ez az útszakasz adott alkalmat a mavrovói Mal Odmor étteremben egy mélyenszántó gasztronómiai tájékoztatóra: az ételek elkészítése és fogyasztásmódja, sőt a nyers- és alapanyagok gondos kiválasztása mind-mind szóba került. Errefelé mindenki iszik, de soha senki nem részeg – csak a szamár! A raki (pálinka) mellett a Skender beg konyak ismert, a macedón borok kitűnőek, a kávézás (török-, presszókávé) egyenesen szertartás. Külön szám a csevap, a főétel, hagyma nincs benne, ha van, akkor pljeskavica a neve. Külön ékkő a burek (sülttészta). Van húsos, sós-túrós és krumplis. És zárásként a boza (savanykás ital, kölesből erjesztik).

SKUPI, ÜSZKÜB, SZKOPJE – LASSAN VÉGE!

1392–1912 között a törökök birtokolják (Üszküb). Az 1963. júliusi földrengés óriási pusztulást hozott. Idegenvezetőjük Zoran Ivanovszki professzor, informatikus, K. Barna ismerőse és barátja. Egy kisvendéglő teraszáról nézik az utcai forgatagot, s szó esik sok mindenről. Kiderül, hogy útitársuk, Kovács Endre nagyapja a XIX. század végén Koszovóból jött Budapestre. Nem lehetett egyszerű vállalkozás, de az ősök vállalkozó kedvű emberek lehettek, hiszen a fotóművész édesapja – Kovács Endre – a két világháború közötti szlovenszkói magyar szellemi élet egyik kiválósága volt.

A szkopjei köztereken hatalmas, főleg lovasszobrok állnak. Minden hivalkodó, a soha nem volt nagyság makacs, minden áron való igazolásának akarása, Korbély Barna szerint: „intravénás városépítészeti giccsparádé Szkopje belvárosában; az előző kormányfő mentális zavarainak tárgyiasult emlékei."

Az egykori szerb „őshaza" – ma pár ezer szerb és kétmillió albán. Ez a mai, kibékíthetetlennek látszó konfliktus lényege!!! Ám mindettől függetlenül EU-integrációra vágynak; az ősi ellentétek megoldását nyilvánvalóan ettől remélik! Kívánjuk – ne csalódjanak!

A középkori Magyar Királyság korán, a XIV. század második felében, Nagy Lajos királyunk idején háborús kontaktusba került a Félszigetet lassan „belakó" Oszmán Birodalommal. A harc évszázadokon át folytatódott, s amikor a török hatalom a Balkánon megrokkant, megkezdődött a túlfűtött nacionalizmusok kora, a maga konfliktusgerjesztő törekvéseivel. Érthető tehát, hogy ez belőlünk az állandó odafigyelés kényszerét váltotta ki. A magyar szellemi életben ez, főként a XIX–XX. században, nagyszámú reakció kiváltását hozta magával. Előbb József Attila:

„A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés."
(A Dunánál)

És Ady? – a nagy látnok:

„A Duna-táj bús villámhárító,
Fél-emberek, fél nemzetecskék
Számára készült szégyen-kaloda.
Ahol a szárnyakat lenyesték
S ahol halottasak az esték.

Sohse lesz másként, így rendeltetett,
Mormolta a vén Duna habja.
S boldogtalan kis országok között
Kinyújtózott a vén mihaszna
És elrohant tőlem kacagva."
(A Duna vallomása)

A történelmi és a hétköznapi tapasztalatot egyaránt bizonyítani látszanak, hogy Ady realistább József Attilánál. Itt nincs utalás arra sem, hogy „munkánk” talán változtathatna ezen a helyzeten. Ezt Adynál mindenképpen komoly mulasztásnak kell tartanunk.

(Újsághír, 2023. január: Lecsillapodott a helyzet, amely pár nappal ezelőtt még háború kitörésével fenyegetett a 2008-ban függetlenné vált Koszovó és Szerbia között. Visszavonták a szerb hadsereg legmagasabb fokú készültségét, és a két ország közötti határátkelő helyet is újranyitották...)

A Balkán-mentalitást ismerők ezen pozitív hír után sem nyugodhatnak meg!

(Fenyvesi Ottó: Mély vizek, magas hegyek, Művészetek Háza, Veszprém, 2022)

Készülődés (vázlat)

HAUBER KÁROLY

A stílustól a világképhez

CZETTER IBOLYA: AZ IRODALOM NYELVEI

Az irodalom nyelvei kereken húsz tanulmányt tartalmaz. Közülük három (két Márai- és egy Kristóf Ágota-tanulmány) itt jelenik meg először, a többi folyóiratokban, tanulmánykötetekben látta meg a napvilágot az elmúlt jó két évtizedben. A húsz írás két ciklusra tagolódik. Kilenc a szerző kedvenc témáját, Márai Sándor művészetét faggatja (*Márai-etűdök*), A *művészi nyelv összetettségé*nek 11 tanulmánya a modern magyar irodalom más jeleseinek életművéből szemezget. Ady, Déry, Ferdinandy György, Gárdonyi, Illyés, Krúdy, Kristóf Ágota, Ottlik, Székely Csaba és Tömörkény István egy-egy műve vagy műcsoportja kerül itt a középpontba.

Mint a könyv címe is érzékelteti: Czetter Ibolya egyszerre nyelvész és irodalmár; választott tudományterülete, a stilisztika ugyanis mindkettőt felöleli. Az ELTE-n működő Stíluskutató csoport egykori tagjaként, a csoport vezetője, Szathmári István szellemi hagyatéknak örököseként viszi tovább a funkcionális stilisztikai kutatásokat. A stílus felől közelít az irodalmi művekhez, de ezt korántsem öncélúan teszi; szándéka mindig az alkotás jelentéssugallatának megértése – az írói világkép mélyebb megvilágítása. Megváltoztatva a megváltoztatandókat illik rá a buffoni szállóige: „A stílus maga az ember". S érvényes rá József Attila híres megállapítása is: „a mű világának minden pontja archimedeszi pont."

Czetter vizsgálati módszere példaértékű. Nem markol sokat, ám annál több marad a kezében. A tanulmányok elején rendszerint körülhatárolja a témát, majd szemügyre veszi a szakirodalmat, megvizsgálja, hol tart a tudomány. Ezt követően fejti ki a maga álláspontját. Nem felejti, ami a szakirodalomból hasznosítható, de nem is hurcolja ballasztként magával; az olvasót szinte észrevétlenül sodorja magával szép magyarsággal felépített gondolatmenete, amely mindig meggyőző következtetésekhez vezet. Logikus ilyképp az is, hogy az írások zárlata gyakorta a további teendőkre is rávilágít, hangot ad annak is, miként lehetne szélesíteni az általa kitaposott ösvényt.

A húsz tanulmány sokoldalúan bizonyítja Czetter egyszerre árnyalt és távlatos irodalomtörténészi attitűdjét. Az első írás pl. Márai Vendégjáték Bolzanóban című regényének egy részletét vizsgálja: Casanova és Franciska éjféli szópárbaját. Első része a csábítás nyelvi logikájának eszközeit veszi számba. A második rész azonban már a retorikán túlmutatva a stílus szociokulturális tényezőivel foglalkozik, mégpedig fölöttébb sokoldalúan, hiszen egyszerre hasznosítja a kognitiv nyelvészet felfedezéseit (Tolcsvai Nagy Gábor, Tátrai Szilárd), a narratológia elméleteit (Genette), a szociálpszichológia nézőpontját (Allport,

Forgács), sőt egy 70 főn végzett kérdőíves vizsgálattal felméri az olvasói véleményeket is. Így meggyőzően képes igazolni Márai regényalkotói módszerét: „Márai a polgári nyelvet, a sztenderdet egyetemesítette és alkalmazta a nyelv minden stílusrétegére."

Czetter esztétikai igényességét és sokoldalúságát talán a *Lelki Canodusok* című írás igazolja a legmeggyőzőbben. Lőrinczy Huba, a kiváló Márai-kutató emlékének ajánlotta ezt a lebilincselően szép esszét, amely a szerelmi szenvedély irracionális voltát vizsgálja négy regényben (*Ítélet Canodusban, Válás Budán, A gyertyák csonkig égnek, Eszter hagyatéka*). Ezúttal is sokoldalúan közelíti meg a problémát. Szemügyre veszi a stílust, de a témát megvizsgálja Freud felől is, megnézi az írónak oly kedves Ortega y Gasset és mások ihletését, s meggyőzően világítja meg Márai világképét: késő modern kor problémavilágáról, a világ és az ember kiismerhetetlenségéről, a kommunikáció válságáról tanúskodnak ezek a regények.

Az idő és az emlékezet szerveződése az *Egy polgár vallomásai*ban című írás a műfaj és az elbeszélésmód felől közelíti meg az alkotást. S ma különösen beszédes lehet a Márai Nyugat-tapasztalatait vizsgáló tanulmány (*Egy európai utas vallomásai*), amely az *Egy polgár vallomásai* és a *Napnyugati őrjárat* című művek alapján világítja meg a témát. A nálunk szerencsésebb csillagzat alatt született francia és angol nemzet sarjai jobbára közönyösen fordulnak felénk – derül ki mindkét alkotásból. A hanyatlás, a dekadencia jegyeit fedezi fel Márai az efféle megnyilatkozásokban is, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy az anyanyelvben találja meg az igazi hazát.

Két tanulmány Márai humorával és iróniájával foglalkozik. Az egyik a *Bolhapiac* (1934) először napilapokban megjelent alkalmi írásait, a másik A *szegények iskolája* (1933) című esszét veszi szemügyre. Irodalomtörténészi mestermunka mindkettő. Az első a kötet egészére és az egyes írásokra is figyelve mutatja meg a kicsiben a nagyot, Márai szkeptikus világ- és emberképét. A *szegények iskolája* pedig az egyetlen olyan Márai-mű, amely következetesen végigviszi az ironikus hangnemet.

Egytől egyig tanulságos a többi tanulmány is. Márai aforizmáról pl. megtudjuk (*Szentenciák és aforizmák Márai Ég és föld című kötetében*), hogy főként azért újszerűek, mert nem kinyilatkoztató jellegűek, hanem reflektívek, afféle „márais tűnődések". A *Márai és az orosz irodalom* című tanulmányból kiderül, hogy az író nagyra értékelte az orosz klasszikusokat, olvasta és újraolvasta őket. Az orosz lélek viszont szerinte a személyiség feloldásában látja a végső célt, ami a kollektivizmusnak, köztük a bolsevizmusnak kedvez. A Márai-ciklus utolsó írása a középiskolai tankönyvek Márai-portréit veszi számba, szakszerűen és tanulságosan.

A könyv Márai-tanulmányai szervesen építik tovább Czetter Ibolya korábbi könyveit és tanulmányait, megerősítve, kiegészítve, továbbgondolva és nemegyszer korrigálva a Márai-kutatás eddigi eredményeit. Minden írás azt tanúsítja,

hogy a szerző otthonosan mozog a hatalmas életműben; nemcsak ismeri, hanem érti és érzi is a szerző teremtette fiktív világot. Látszik, hogy számos kiváló könyvet írt és szerkesztett Márai Sándorról.

Elsőrangú felkészültségről árulkodnak a könyv másik tematikus egységének írásai is. A Tömörkény novelláival foglalkozó két írás például okosan foglalja össze a kutatás eddigi eredményeit. Mindenekelőtt a közlésformákat vizsgálja; az egyenes beszéd, a függő beszéd és a szabad függő beszéd analízise meggyőzően igazolja, hogy a szegedi novellaművész nagyon jól ismerte az egyes parasztot és magát a közösséget is. Nemcsak a nyelvét, hanem jellemét, gondolkodását is. A Tömörkénynél megjelenő regiszterek (közülük első a nyelvjárás, második az irodalmi népiesség, harmadik a választékos köznyelviség) kiegészülve a hitelesen ábrázolt gesztusnyelvvel egyként Péter László véleményét igazolják: „Parasztjainak minden rezdülését lefényképezte".

Kiemelünk egy-egy fontos következtetést a többi tanulmányból is. Impresszionizmus, szecesszió és szimbolizmus fonódik össze szinte szétválaszthatatlanul Krúdy lírizált elbeszélésében (*Pesten lakott egy fuvolás*), amelyben a narrátor leírásokba, alakrajzba, dialógusokba rejti személyes érintettségét. Emellett folyton ironizál; főként ettől lesz olyan kiismerhetetlen és többértelmű Krúdy világa. Akár az *Iskola a határon*, az elbeszélés nehézségeit tematizálja a *Minden megvan* című Ottlik elbeszélés is, amely egy 50 éves hegedűművész identitásválságát állítja a középpontba. Gárdonyi Az *én falum* című novellaciklusában az elbeszélői nézőpont egységessége teremti meg a kompozíció harmóniáját; a narrátor minden létezőre abszolút értékként tekint. Ferdinandy *György A francia asszony* című kötete egy megkeseredett ember vallomása; az első feleségnek állít emléket. A sokszínű történeteket a megszakítottság, a töredezettség, a hiány, ismétlések és ellenpontok szervezik egységbe. *Déry Tibor: Kedves bópeer...* című kisregénye az öregedésről szól. Író főhőse azzal vet számot, s iróniájával le is győzi azt – újrateremti önmagát.

Más-más műfajt vesz górcső alá a többi tanulmány. Egy verselemzés is helyet kapott a kötetben, Czetter Ady szép kurucversét, a *Sípja régi babonának* címűt járja körbe mintaszerűen. Illyés Gyula naplóit vizsgálja az *„Újjá teremteni"* című írás, amely megállapítja, hogy a bejegyzések két nagy csoportra oszthatók: egy részük regisztráló karakterű, másik részük reflexiókat, meditációkat kapcsol a mindennapi eseményekhez. A jegyzetek egyszerre mutatják meg a közösségi embert és az elvonulásra igényt formáló gondolkodót. Egy izgalmas posztmodern szöveg rejtelmeit fürkészi A *nyelvváltozatok stiláris szerepe Székely Csaba Vitéz Mihály című komikus történelmi tragédiájában* (2015) című tanulmány.

A kötet egyik legnagyobb igényű dolgozata Agota Kristofról, azaz Kristóf Ágotáról szól. Czetternek 2016-ban szép könyve jelent meg az írónőről, most az abban foglaltakat fejleszti tovább. Kiemeli a mű újdonságait. Egyfelől a kettős elbeszélői perspektívát: a 9-10 éves ikerfiúk többes szám első személyben adják elő saját horrortörténetüket a második világháború idejéből naplószerű

feljegyzések formájában. Másfelől a közlésmód szikár tényszerűségét, a tárgyilagosságra törekvés konok következetességét.

Fontos könyvvel építette tovább Czetter Ibolya a maga életművét, s gazdagította egyszersmind a magyar irodalomtudományt. Az irodalom nyelvei súlyos kötet. A benne szereplő tanulmányok alighanem megkerülhetetlenek lesznek a további kutatás számára.

(Savaria University Press Kiadó, 2023)

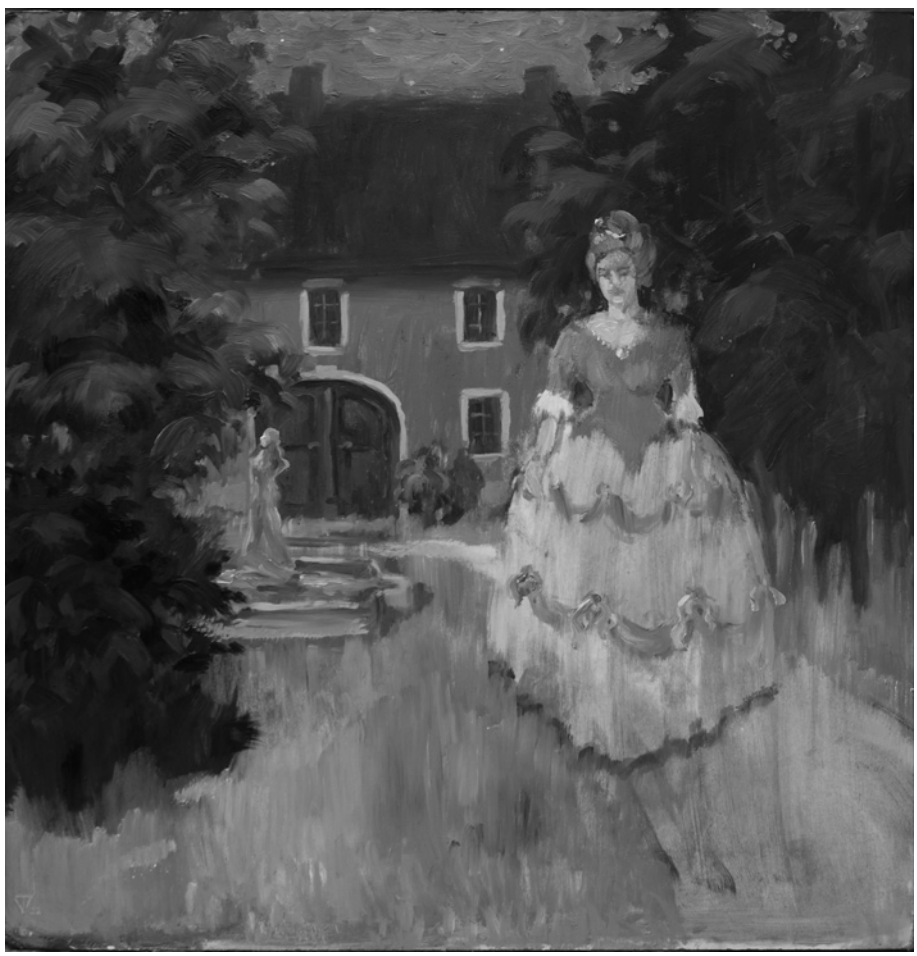

Park este

SZEMES PÉTER

A szó elszáll, a szó megmarad

BENCE LAJOS FÜST A HEGYEN CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Hat esztendővel a hatvanadik születési évfordulóra megjelent *Szóval vágok rendet* kötetet követően új verseskönyvvel jelentkezett Bence Lajos. A lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet kiadásában napvilágot látott *Füst a hegyen* korpusza az azóta eltelt időszak termésének legjavából állt össze, amely alatt a líra – a világjárvány és a személyes veszteségek, napi gondok miatt is – érezhetően kissé háttérbe szorult és a tanulmány-, esszéírás mellett (*Írott szóval*, 2018) a szerző pályáján üde színfoltként feltűnt kispróza (*Egyszer én is*, 2020) vált inkább dominánssá. A hangsúlyeltolódás ugyanakkor nem járt együtt sem formai, sem minőségi változásokkal, talán csak az alaphang lett egy kicsit szomorúbb és az (ön)irónia keserűbb. Ennek megfelelően – amint eredője, a Halász Albertet köszöntő szöveg (*Albertnek az 50.-re*) passzusa rávilágít – a kötetcím sem értékteremtésre, humánumra, hanem a hiábavalóságra utal, a füst elszáll, nem köti össze a földi és égi világokat.

A negyvenegy, zömében félhosszú versből válogatott anyag első fele alkotóelődöknek, barátoknak és jeles kortársaknak dedikált, alapvetően alkalmi jellegű írás. A lendvai származású fiatal zongoraművész, Köveš Sara játéka ihlette *R. Schumann hallgatása* közben olyan érzékletesen idézi fel a német komponista opusát, hogy – Fodor András zenei költeményeihez hasonlóan – szinte hallani véljük a muzsikát. S ha hozzátesszük, hogy a koncert helyszíne az egykori városi zsinagóga volt és a zeneszerző tragikus sorsára gondolunk, a zárlat csöndje is többletjelentést nyer. Ezt az értelmezést erősíti a Károlyi Amy emlékének ajánlott *Zaj ellen, ama végső Csönddel*, míg a 85 esztendősen is tevékeny zalai keramikusművészt, Németh Jánost ünneplő versben (*A csönd beszél, hallgassanak a szavak!*) fel-feltámadó némaság nemcsak a munka közbeni, erőgyűjtésre, az elkészült részek megszemlélésére, a mű további tervezésére kellő, korongforgás nélküli időt jelzi, de utal az alkalomhoz illő borospoharak feletti közös merengés-elrévedés meghitt, már-már szakrális pillanataira is. A kerek, félkerek jubileumok fényére egyedül itt nem vetül árnyék, a 75 éves Péntek Imrének a „zalai fátum”-ot említi (*Elkullogni a sötétben – a hetvenkedőknek vigaszul*), Halász Albertnek a saját félszázadik születésnapja óta történt szomorú sorsfordulatokat, családi tragédiákat, be nem váltott terveket (*Albertnek az 50.-re*). A tanítvány köszöntése mellé pedig – az irodalmi leszármazási rendet, az egymást váltó generációk sorát teljesebbé téve – a mestert, Szúnyogh Sándort szólító szövegeket állít. A Tavaszvárás-nemzedék két évtizede eltávozott emb-

lematikus alkotójának köszönetet mond a kapott örökségért, szellemisége segítő, testi hiányát pótló jelenlétéért (*El sem mentél*), amelyre utódként – úgy véli – mégis méltatlannak bizonyultak:

„Nem történt semmi,
fáklyavivők voltunk, többre
nem futotta – áll a kiállított
nyugtán ma is. A lélekfojtó
csöndet a hangos
törtetés, mindennapok hordaléka,
az olcsó, víg lárma váltotta,
isteni áldást sem remélhetünk
eltékozolt Birodalmunkra.
(Senyvedés vár, nem munka).

Érjük be ennyivel, ez a fáklyavivők
sorsa: semmiért nem jár jutalom.
Ez jár annak, ki nem nemz
utókort, ítéletre sem érdemes,
önmaga fölött tör pálcát
minden itt-létben megüdvözült."
(*Mint az üdvözültek*, 15.).

A muravidéki magyar irodalom gondleltára, a lehetőségek kihasználatlansága, a minőségi egyenetlenség, a legifjabbak, az új „fáklyavivők" és a megfelelő kritikai visszhang szükségszerű nélkülözése a kapcsolatépítési kísérletek rossz tapasztalataival is bővül. A kulturális „karaván"-utakból a kudarcok számbavétele, kölcsönös panaszkodás (*Huszáros episztola Lacinak a „Felvégre"*), az elveszett illúziók (*Séta Ady városában*), a misszió teljesítése helyett az evés-ivás és egy bántó kérdés emléke (*Újabb váradi séta – álomban*) maradnak, a régi vajdasági szálak továbbfűzését az egykori barátok torzsalkodása és a vírushelyzet teszi lehetetlenné (*Vers karantán karanténomból*). Nem véletlen, hogy az általános *nincs* korában a *volt*ba tekint, Szúnyogh Sándor mellett a képzőművész Gálics Istvánt (*Januári káposztalepke a konyhában* – a kötetet illusztrációként az ő találóan választott alkotásai díszítik) és a goricskói szlovén költőt, Milan Vincetičet (*Milán V. legutolsó ciklusára*) is megidézve, amikor nem lankadt a versíró kedv (*Baudelaire nyomán szabadon*) és nem kísértettek efféle gondolatok:

„(...) végül, ha majd
én is mindenből
hiányzom, kinek
fáj hiányom?
Mert, az nem lehet,
hogy senkinek se
fájjon!

(Kell-e, hogy fájjon?)"
(*Mi lesz?*, 25.).

S hogy neki nemcsak az otthoniak, de a tágabb pátriabéliek hiánya is fáj, jelzik azok a történetmondó lírai darabok (a szerző ebben is Fodor András rokona), amelyekben Takáts Gyulát (*Meghal a fény, kihűl a remény*), Major-Zala Lajost (*Délelőtt 2-kor* – a dedikációban neve téves formában szerepel) és a vitákat rendszeresen elsimító bécsi lelkészt, a „nagy kiegyenlítő"-t eleveníti meg (*Szépfalusi Pistának – sok évvel később*). Amint e pantheon mutatja: Bence Lajos lokális felelősségérzete ellenére egyetemes magyar értékekben gondolkodik, a nemzetiségi közösségen túl mindig az egész nemzetért emeli szavát. Jól példázza ezt a szép és nemes elkötelezettséget a *Hazámhoz, az összetartozás napján*, amelyben a lírahős saját kicsiny javait, a Muravidék egyre vesző-fogyó kincseit szeretné a nemzeti egészhez hozzátenni és hogy az *Újra szállnék, újra beleölném magam* ajánlásának címzettje az emigrációt megjárt '56-os hős, Máté Imre, akivel, ha lehetne, ha kellene, vállvetve küzdene a szabadságért.

Talán a lokális literatúra említett, a fiatalok érdektelenségével (*Visszavonhatatlanul*) is kiegészíthető problémái és a (nem díjak odaítélésében megnyilvánuló) megbecsülés hiánya vezettek a Janus-szerep felvételéig. Ám, amint a László Zsoltot bátorító *Melyben barátját biztatja versírásra* soraiból kitűnik, a mai helyzet még a korabelinél is szomorúbb: „...íme, lásd, a szép daloknak oda. / Nem születik évtizedek / óta itt már óda, s a mandulafáink / is sorra elhervadtanak..." (54.). Az imitációk, „elveszett epigrammák" ennek megfelelően a költészet helyett a bor és a szerelem apológiái, előbbi csupán arra szolgál, hogy segítségével kiemelje éltető értéküket a szerző. A barát múzsája, a társ ugyanakkor Lucia (*Melyben Janus a kollégiumi zárványból...*) és Sylvia (*Melyben önmagát biztatja versírásra*, *Epigramma késői időkre*) alakjaiban szajhává silányul, akik nem ihlettel ajándékoznak meg, hanem nemi betegséggel.

Máskor az idő múlása, az öregedés gondjai kínálnak okot a zsörtölődésre, valamint a *Vers karantán karanténomból* röghöz kötését is okozó vírushelyzet utóhatása, a kizökkent életritmus (*Három órával kelek*). Az érzés, hogy „(...) lassan / belevész a rend a káoszba, / a káosz a rendbe" (*Áll-költészet*, 86.). Ellenük a humort, a játékosságot hívja segítségül a szerző. Az egyformaság ellen három, eltérően járó órával lázad (*Harctér-tánctér, miért ne lehetne?*), a folytonosságból

kilépve, új, személyre szabott időszámítást javasol (*B. D. „szárnyas idejére”*), vagy egyenesen önmagunk ismételt feltalálását és szabadalmi bejegyeztetését (*A körítésre is*). A korral járó változásokat, az egyre gyarapodó kínokat és a járvány örökségét pedig a Stones esetleg mégis megvalósuló göntérházi fellépésének elképzelése (*Újabb adalék a „pajtakoncerthez”*) enyhíti, a szemtelen szúnyogokkal (*Szúnyogtemetés*) és legyekkel (*Légytémák – több tételben*) vívott viadal oldja, az unokák, a féléves, „örömosztó” Alida (*Tündéri dívám*) és a lányok, Kaják és Piák ovis kedvence, Matyi (*Ha belezúg*) látása feledteti. S a kötet egyik legszebb versének hősévé avatott hóember sorsa is örök vigaszt nyújt, akit, ha már végképp magára marad, holdleány fog karon és visz magával az égi hazába, egy másik bolygóra (*Elemében a hóember*).

Amíg ez elkövetkezik, profán imákban arra kéri az Urat, a felekezeti viszályok nélkül, közösen imádott Istent (*Mégsem volt hiába*), hogy kímélje meg az embert, az emberiséget (*Húsvét előtti merengő*), ne rója fel tovább tengernyi bűnét (*Miatyánk, ki vagy*). Végül, a jövőbe tekintve, a bizakodás, a remény magja is kicsírázik odabent, legbelül:

„S ha lesz még, ki
akkor is szülőföldről
regél, értő nyelven,
magyarul, s szebb
otthont magának is remél,
megtartásról szól,
beérik a harminc éve
kallódó gondolat.

S ha lesz még, ki érti
az igét, akkor lesz
diadala a szónak,
a megdicsőült jónak.”

(*Diadala a szónak*, 98.).

Mondják: a költők a jövőbe látnak. Ha így van, bízhatunk benne, hogy Bence Lajos nemcsak a szomorú jelen pontos diagnosztájának bizonyul, de megerősíti a maroknyi muravidéki magyar megmaradásba vetett hitét is. Újabb könyve, a *Füst a hegyen* – ahogy egész eddigi életműve –, esztétikai értéke mellett, ezt a szép és nemes törekvést is szolgálja. Reméljük, sok értő olvasója lesz és az érdemi tettek valóban elhozzák a szó, szava diadalát.

(*Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2022*)

Egykovászú világ

NAGY GÁBOR HOSSZÚ ZÁRIDŐ CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Hat esztendővel a válogatott és új verseket tartalmazó *Kijátszott holnap*ot követően, az azt társkiadóként jegyző Hitel Könyvműhely gondozásában jelent meg Nagy Gábor *Hosszú záridő* című kötete. Öttucatnyi lírai darabjában az irodalomtörténészként is kiváló költő – az ötvenedik életév határán – vasi gyermekkorába tekint vissza, a tűnt szarvaskendi idillt, apai nagyszülei világát idézi meg, mintha most készítené hosszan elnyújtott exponálású képeit, személyes tapasztalattal töltve ki az időbeli hézagokat. Különös fénymágiája újrateremti a *hely* otthonosságát, létre hív (ám korántsem idealizálva) szívnek kedves és maradandó emlékű *alakok*at, újra kézhez idomítja a régi *állatok*at és *dolgok*at. Ismét kiszámíthatóvá, magától értetődően természetessé rendezi, ami az évtizedek során felbomlott és szétesett, hogy legyen miből erőt meríteni a további úton, az elkövetkező évtizedekben.

A falut már fekvése is különlegessé teszi, hiszen csak próbatételek árán, lejtős kanyar utáni emelkedőt leküzdve lehet odajutni (*Dancs és Gógán*), mintha népmesék vagy még inkább kalandregények vágyott úticélja lenne. Olyanoké, amilyeneket a kerti nyugágyban (*Kerekes kút*) vagy a lugasbéli székben olvasott a lírahős (*Szőlőlugas*), s amelyek világát a környezőre vetítette képzelete. Valóság és fikció találkozási pontjain így vált indián földdé a telekhatáron túli terület (*Tomahawk*), prérivé a palántás (*Veteményes*), rozzant erődde a pajta (*Pajta*), ahonnan a titokfürkésző leskelődés is éppúgy lehetséges volt, akárcsak az udvari vécé „varázsdobozából" (*Budi* – a borítóra is a vers eltűnő sorai és Török Béla találó grafikája kerültek) és a műhely ajtórésein át (*Szerszámos műhely*). A beleélést megkönnyítve (és mindenki számára jelezve szerepét) pisztolytáskában műanyag hatlövetű lógott a kis kovboj oldalán (*Veteményes*), míg máskor a körtefabot változott Vadölő puskájává (*A kotyogós*), a „mennybolt gerendájában" rezgett a komancsok elképzelt csatabárdja (*Tomahawk*). Később az élmények a tévés krimisorozatokkal bővültek (*Televízió*), az indiánok pedig mélységesen rokonná, a történelmi viharoknak, a megszállók pusztításának kitett szántóvető ősök sorsosaivá, vértestvéreivé lettek:

„(...) itt hittem azt,
parasztnak lenni annyi,
mint indiánnak, ravasz rejtekezés
meg önfeledt kalandozás a karókkal
kijelölt, mégis végtelen
birodalomban."

(*Király-hegy*, 36.)

Innen, az olykor menedéket is adó szőlőhegytől fut a tekintet a faluig, bejárva utcáit, tereit, el-elidőzve néhány kitüntetett múltbéli pontján. E lelki szusszanások mindegyike ünnep: tarka vásári forgataggal (*Búcsú*), dugipénzen vett gombfocicsapattal (*Bazár*), a kaszálón (*Gyűjtés*) és a tejcsarnokban (*Tejcsarnok*) végzett munkabéli részesség, a felnőtteknek segítés örömével. S nemcsak a kerítés szomszéd felé eső túloldala kínált felfedezésre érdemes terra incognitát, „fosókaszilvát faló" bolond fiúval (*A sükebóka*) és „cifra baromfival" (*Szomszédság*), de a saját ház és háztáj, a nagyszülői birodalom is. Utóbbi térképét a fontosabb helyekhez kapcsolódó személyes történetek, családi mítoszok felidézésével rajzolja meg a már csak szellemi „örökös" emlékezete. A virágkora múltán is példás parasztgazdaság lírai kistopográfiájában meghatározó az *udvar*, ahová két évtizede még szekéren hajtottak be nagyapával, s ahová ma „lopakodó indiánként leskelődöm / a kerítés résein, kívül rekedve / a sápadtarcúak távcsővel / körbepásztázott rezervátumán, / ahol a bennszülött / idegen örökre, s örökre otthon..." (*Udvar*, 11.) Ennek egyes részei a haszonnövény-termeléshez kapcsolódnak, mint az ágyássor (*Veteményes*), a „rózsálló" burgonyák szinte mitikus ürege (*Krumpliverem*), a szénatároló (*Pajta*) és a fehér szőlővel körbefuttatott olvasózug (*Szőlőlugas*), mások – a tehenek (*Istálló*), malacok (*Korlát*), galambok (*Galambdúc*) és méhek otthonai (*Kaptárok*) – az állattenyésztéshez, míg megint mások az emberi munkához (*Fásszín*, *Favágító*, *Kutrica*, *Szerszámos műhely*) és szükségletekhez (*Kerekes kút*, *Budi*, A *trágyadomb körül*). A *ház* belső traktusai közül éppígy felnyílnak az egerek lakta padlás (*Padlás*), dédapa nyári szállásaként a felfelé osonó nyestet látni engedő éléstár (*Kamra*) és a hordók hűvös rejtekének terei (*Pince*). Velük ellentétben a nők felségterületét jellegzetes, szimbolikus bútordarabok által mutatja be egykori dédelgetettjük, a legkisebb fiú: ruhásszekrény tükrözi a szobát (*Tükrös szekrény*), avatott kezek nyomán tárulnak fel a konyhai kasztenfiókok titkai (*Sublót*).

A helyek tehát, a hozzájuk kötődő személyes élmények mellett, csak valahai belakóik, átlelkesítőik miatt válnak igazán maradandó emlékűekké. A *családtagok* sorából ilyen a mátriárka, Öregmama, a „kötényes madáristen" (*Madáristen*), aki mégis szóvá tette a baromfi kényeztetését (*Búzával tűzdelt*), s „hő-he" szójárásával tulajdonképpen mindent ki tudott fejezni (*Szüret*). A dédunoka számára távozása is olyan különleges volt, mint zsörtölődéssel teli, ám hasznosság-kereső, dolgos élete, hiszen evangélikusként fiatal lelkésznő búcsúztatta el (*Temetés*).

Öregpapa egészen bensőséges kapcsolatban állt az állatokkal – néprádió helyett inkább a méhek zenéjét hallgatta (*Kaptárok*), macskahívó gesztusa mintha Weöresé lett volna (*Dédnagyapám és a macska*), egyetértően-bátorítóan hunyorított a vadászni induló kisragadozóra (*Kamra*). Ha a dédanya totemje madár, az övé feltétlenül macska, ezért is van jelentősége, jelentésessége annak, hogy a *Fásszín* című versben felesége éppen őt küldi a frissen született cicakölykök keresésére, megölésére. A fa ugyancsak kezéhez idomult, nemcsak a konyhai –

szimbolikus – tűzrakás, a „sparhet” táplálása közben (*Sublót*), de soktehetségű faragóként is. Kedves elfoglaltsága alatt vele lenni pedig maga volt az otthonosság:

„úgy ült ott, eggyé válva tuskóval,
telekkel, beláthatatlan szemhatárral,
hogy csak odakuporodni lehetett hozzá,
oldalának dőlni, akár egy pulikölyök,
elfészkelődni meleg istállószagában.”
(*Favágító*, 66.)

A legszorosabb kapcsolat a leányukkal, Nagymamával alakult ki, akivel kezdetben egy ágyban aludt unokája (*Dunyha*) és testének melege, szeretetének heve mellett korai keléseit is megtapasztalhatta (*Disznóölés*). Kényeztető figyelme, törődése természetszerűen nyilvánult meg az általa készített ételekben (*Uzsonna*), rejtve adott forintjaiban (*Bazár*), súgott bölcsességeiben. S noha „büszke és terebélyes volt, / mint egy pénzügyminiszter” (*Zsebpénz*, 49.), Csernobil után – mint oly sokakét, mint az idősebb költőtárs, Utassy József fiáét – megtámadta és legyőzte szervezetét az alattomos rák (*Utazás*). Halálával akárha az ősi paraszti életerő rebbent volna el (*Tükrös szekrény*).

A mindig nyugodt Nagypapa a családi legendárium szerint csupán egyszer, a fiának szánt dúc készítésekor fogyott ki a béketűrésből (*Galambdúc*), mesteri keze nyomán gyakran hullott a forgács (*Szerszámos műhely*), ám igazi birodalma a boroshordók között volt (*Pince*). A „gyantaillatú menedék”-et – a tiltás ellenére – felesége betegsége idején is sűrűn felkereste, elvesztését követően pedig, jóllehet új asszonyt vitt a házhoz (*Apróhirdetés*), „már csak a *szöllővel* törődött” (*Szerelem*, 39.). Napszálltakor végzett udvari mosdása olyan, mint az utolsó, rituális megtisztulás, szabadulás egy élet piszkától, a mindenkori munka fáradalmaitól, a *Lidérc*ben megidézett jelenet ünnepi emelkedettségét azonban a hátterében elosonó, szintén vörös fényben égő patkány veszi el és fordítja ellenkezőjére. S ez akár a véget is előjelezhetné, hiszen Fiatalpapa újra magára maradt és erejét, kedvét vesztve, elátkozott királyként bolyongott egyre romló birtokán, azt morogva, hogy „előbb-utóbb fölköti magát a diófára” (*Diófa*, 76.).

Ritkábban villannak fel a közvetlen családtagok alakjai. Az Anya, törékeny alkata ellenére, amiért Öregmama megszólta (*Medalion*), segített tolni a hóban elakadt buszt (*Dancs és Gógán*) és idegensége, idegenkedése a helyi viszonyoktól abban is megnyilvánult, hogy nem szívesen engedte kisebbik fiát az udvari favécére (*Budi*). Az Apa, bár ebből a közegből vétetett, gyermekként neki készítette Nagypapa a galambok házikóját (*Galambdúc*), már a városba szakadt és urbanizálódott nemzedék képviselője. Amíg volt, otthonról kapta a bort (*Kaptárok*) és haza-hazalátogatott új autójával (*Piros lada*), ám utolsóként maradt, magányos szülőjével, fenyegetőzésével, a romló birtokkal nem tudott mit kez-

deni (*Diófa*). A Báty csínyei részben követett, részben került példákkal szolgáltak: a csirkék pusztulását okozó hideg vizes itatást együtt végezték (*Napos csibék*), az egyik meglövését (*Csúzli*), a macska „vonyogóval" kergetését (*Szénanyűvő*) és a tehenek cseresznyepaprikával etetését (*Istálló*) azonban egyedül tette amaz, mint ahogy – talán a kerge kotlós (*A kotyogós*) vagy a szomszéd fiú mintájára (*A sükebóka*) – magában játszotta el a bolondot is (*A trágyadomb körül*).

S melléjük állítható még a távolabbi *rokonság*ból Keresztmama, aki Nagymama húgát nevelte és a kilencvenen túl is kapált (*Az elajándékozott gyerek*), a tejjel dolgozó Unoka-nagynéni (*Tejcsarnok*), valamint Nagypapa új élettársa, a süket Klári néni (*Apróhirdetés*, *Szerelem*). Az *ismerősök* közül pedig a bazáros Gállos (*Bazár*), a rendszerint váratlanul érkező és „a háztáji áldásaival" távozó orvos (*Házi pálinka*), illetve a mindig hasonlóan dotált, répakedvelő és barackosztó pap (*Sárgarépa*).

Az *állat*világból egy-egy elkapott pillanat erejéig jelennek meg a ragadozók, a zsákmányát vivő róka (*Dunyha*) és azért induló nyest (*Kamra*), meg a haszontalan rágcsálók, az alkonybéli patkány (*Lidérc*) és a jelenlétüket csak motozással jelző egerek (*Padlás*). Természetes, hogy velük ellentétben a kedvesekre és barátságosakra esik nagyobb figyelem, így a méhek (*Kaptárok*), fecskék (*Fecskék*) és galambok (*Galambdúc*) mellett a tyúkokra, macskákra, tehenekre. Előbbieket igazi „területjasztalkám"-mal, moslékból kihalászott krumpliba tűzdelt gabonaszemekkel kényeztette a lírahős (*Búzával tűzdelt*), érett meggyet dobált az arra érdemes kakasnak (*Cigánymeggy*), hogy aztán megdöbbenjen tojáshabzsoló kannibalizmusukon (*Vasárnap*). A tyúkokat a játékba is igyekeztek bevonni: enyhíteni akarták a csibék melegét (*Napos csibék*), ő bottal, „Vadölő puskájá"-val üldözte (*A kotyogós*), bátyja u-szöggel lőtte az egyik csirkét (*Csúzli*), figyelték a „kollát"-ba repült példány szomorú sorsát (*Szomszédság*). A vakaróbottal boldogított malacoktól Nagymama is óvott, mert „tiszta szeretetből *még leharaptyák az ujjad*" (*Korlát*, 62.). Ahogy a madarak kedvelése öregmamai, a macskák iránti szeretet akár öregpapai örökség is lehet (*Dédnagyapám és a macska*). Ennek jegyében osztotta meg velük a dédunoka elemózsiáját (*Uzsonna*), féltette az űzöttet (*Szénanyűvő*), rejtette a rászorulót (*Fásszín*) és a „gombóc kölykök" születésekor is:

„(...) véd- és dac-
szövetségben voltam velük
az akolmelegben, a gané csípős
szagában, fecskericsajban,
a máskor megközelíthetetlen
anyamacska pupillájában,
a megadás bizalmában."
(*Kutrica*, 55.)

Ahogyan a tehenekkel, amikor bőgtek a nekik adott „*cseresnye*paprika” okozta kíntól (*Istálló*).

A korpuszbéli *dolgok* a megidézett alakok jellegzetes, sokszor jelkép-értékű rekvizitumai. Kapcsolódhatnak *állapot*hoz, mint Nagymama gyógyszere (*Utazás*) vagy a Vince papával temetett vaskereszt (*Közel a százhoz*), *státusz*hoz, mint Apa autója (*Piros lada*) vagy a nagyszülői tévé (*Televízió*), *munká*hoz, mint Nagypapa lopója (*Pince*) vagy a kapott monéták (*Zsebpénz*), de elsősorban a gyermeki *időtöltés*hez, mint a „fegyverek” (*Csúzli*, *Szénanyűvő*, *Veteményes*), vagy érdemesebben a gombfoci (*Bazár*), hasznosabban a könyv (*Szőlőlugas*).

Az otthonosságot adó, emlékeket hordozó *helyek*ből, a szeretettel idézett, mégis objektíven ábrázolt *alakok*ból, az egykori *állatok*ból és jellegzetes *dolgok*ból, azaz mindazok élményéből és tapasztalatából, akik-amik egymással és vele is „egy kovásszal” éltek (*Kovász*), építette a szerző azt a viszonyrendszert, azt a sokunknak távolunkból éppúgy ismerős és kedves univerzumot, amelynek középpontjában gyermeki „én”-je áll. *Hosszú záridő* című verseskönyve így nemcsak nosztalgikus múltidézés, egy szebb-boldogabb világ bemutatása, de önfeltárás, részben – mint említettük – erőgyűjtés is. Ekként is, akként is érdemes az olvasói figyelemre.

(*Hitel Könyvműhely, Budapest, 2021*)

DEBRECZENY GYÖRGY

ezüstöt hány a barna réten

ÁGH ISTVÁN NYOMÁN

MAGAS PÓDIUMON

a tehénlepénytől barna réten
két űzött vad hiánya látszik
álmomban elmentek visszajöttek
ezüstöt hányt a levelek fonákja
fény és árny a múlttal összejátszik

százesztendős körtefa tövében
talán még mindig van remény
sötét köpeny a sötét alak jelmeze
a halál megy az úton civilben
s elidőz a gép az arctalan kaszáson

csak a Messiás tudhatja mi lesz majd
a tegnap a mai napnak tűnik
meghátrálnak tőlem a határok
mikor teljesen egyedül vagyok
mint egy modell a magas pódiumon

VAN REMÉNY

olajfestménnyé csökkenek
és kezdeném megint a semmiből
kiválik a zöld lomb az időből
a zöld sátor az elégiából
repülésre lettem volna képes
zászlónk mindig lukas maradt
a bikák végighágták a csordát
májusban mikor nyílik az akác
legyek a nép költője?
szálljak el mint a cigarettafüst?

én is a magam emléke vagyok
miként az antik szobrok
a szavak peremén túl
látom a láthatatlant
mi az ami még hátra maradt?
rózsaszínű angyal áll a gangon
hát még mindig van remény
van öröme az életben maradásnak
sírdogálnak a szívforma levélkék
van remény hogy nem hasad meg a szív

NE VÁLTS MEG

itt mások vannak itthon
a lomb az ágról leszakadt
egy idegen test öltött szellemarcot
dolgaim közben meg-megállok
üres a szívemnek a város
a faluba már nem haza megyek
csak az ember maradt Isten fiából
hogy lövöldében lehessen célpont
temetetlen halottaktól
és tehénlepénytől barna réten
suhan a lélek a szélben
betlehemi szalmán éled a kisded
jobb azt se tudni mi veszi körül
és aztán mi következik
meghátráltak tőlem a határok
még ezüstöt hány a levelek fonákja
ne olvasd a Jelenések könyvét
és haláloddal ne válts meg
éppen családunk emlékeit
helyezem el a szobafalra
tán odaátra is velem jönnek

A SARAT VISZEM MAJD

és kezdeném megint a semmiből
vászonkalap csúszott homlokomra
a mennyből süllyedtem le
kezek fénycsóvák műszerek
ilyen csönd lesz ha majd megáll a föld
ahogy ki-be járnak az évek?

a forradalom úgy hullott le akár a lomb
sok púp gödör kiszögellés
ez lett hát a világteremtés
a csöndbe visszatérő otthonosság
a megszabott úton végigmentem
én is távolra tévedtem magamtól

nyár s tél között az őszi rózsakertben
fájós lábbal dőlök botomra
a sarat viszem majd cipőmön hazáig
míg átbillen az óramutató
fülemüle dalára esteledünk
megjelenik egy égi asszony földi képe

Budán készülök bátyámék közelébe
mit írtok majd a koszorúszalagokra?

Valter és Viktor

RADNAI ISTVÁN

gének háborúja

már egyre több a halottam
nap nap után feledve múltat
képernyőmön bekopogtat
a holnap szül költőt újat

a kor ágy lábához láncol
világom egy szögletes keret
fényén betűfarsang táncol
már ma egyre hív a kerevet

vírus kóvályog s azóta
csak ujjaim s ritka telefon
köt régen ki hallott róla
járvány amit kéjjel belefon

lányok csillogó hajába
gyilkos századunk magánya

kulisszák

vénemberek és olcsó megszállottak
remegő kézzel pohárért pénzért
miközben úgymond eszméket hazudnak

hadakoznak és a szegénységét
a nyomorulttól sunyin elrabolva
marakodnak értéktelen pénzen

másoknak nem jár és holnap sem volna
felejtsék ami volt egykor régen
vér fest színeket a bamba folyóra

amikor dőlt tornyokból a harangok
feltámadást és tavaszt dalolnak
bőrünket nyúzzák örömre nincs ma ok
imánk dacol még legyen új holnap

vénemberek eszmék megszállottak

reménykagyló

fészket raknak a tengerparti sziklák
hullámokat rajokban a távlat
szárnyain kergető madárhad
víjjog visít és károg
képzeletem hág a szél
szabad fokára
bontja és építi a partot

akit ma éhesen elragadna
reggel visszaadja a partnak
kézen fogva a halállal
egy távoli hatalmas hullám
jelzi az elemek durcás játékait

mint őszi levél vagy kagyló
üres háza jelzi a sorsunk
de a tavasszal karonfogva
tápászkodunk fel ma is
semmit a sorsra hagyva

kitárulat

képek előtt álldogálva
megszólítanak az ecsetvonások
néhol a pontok összegyűlnek
meghányják-vetik a világot
vonalak ijedtükben szétszaladnak
csak a szem gyűjti össze képpé
ha szerényen a tolongók
hátrébb lépnek